

© NOS - Mike van Breemen - Koningin Beatrix tijdens haar Kersttoespraak in 2009.

DE KERSTTOESPRAKEN VAN KONINGIN BEATRIX

Op een goudschaaltje gewogen

Masterscriptie 30 ECTS

Suzanne van Basten

Political Culture and National Identities
Begeleider: D. Smit
Tweede lezer: A. Petterson

Woordenaantal: 25.255
Inleverdatum: 08-01-2019

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. De ontwikkeling van de Nederlandse monarchie en media	6
2. 1980-1987: Weinig tot geen reacties	14
3. 1988-1995: Toename in reacties.....	20
4. 1996-1999: Meerstemmigheid.....	30
5. 2000-2006: Verdeeldheid.....	40
6. 2007-2012: Polarisatie	51
Eindconclusie.....	65
Bibliografie	68

Inleiding

‘De Kerstboodschap is de meest persoonlijke van alle toespraken die koningin Beatrix houdt. Daarom worden juist in dit geval haar woorden op een goudschaaltje gewogen’ schreven Carla van Baalen en Jan Willem Brouwer in 2005.¹ Dat de woorden van voormalig koningin Beatrix inderdaad op een goudschaaltje werden gewogen, is terug te zien in de vele reacties die elk jaar verschenen in de kranten na afloop van haar Kersttoespraken. Waarom maakten de Kersttoespraken zoveel los in de kranten?

Verantwoording

De Kersttoespraak is uniek omdat zij het enige moment is waarop de vorst zich persoonlijk mag uiten en de enige toespraak is die door de vorst zelf wordt geschreven. Hoewel de minister-president de toespraak altijd naleest en moet goedkeuren, bepaalt de vorst in grote mate de inhoud. Op die manier is de Kersttoespraak de toespraak waarmee we het dichtst bij de persoonlijke gedachten van de vorst kunnen komen. Hoewel de Kersttoespraak inmiddels een belangrijk onderdeel vormt van de ceremoniële monarchie, is de traditie nog niet zo oud. In 1914 werd door koningin Wilhelmina de eerste Kerstgroet op papier gestuurd naar het volk, waarna in 1931 de eerste Kerstboodschap via de radio te beluisteren was. Toch werd de Kersttoespraak pas een traditie na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog toen Wilhelmina in 1939 haar volk via zo’n boodschap een hart onder de riem stak. Vanwege het succes van deze radiotoespraken zette zij de gewoonte om het volk met Kerstmis toe te spreken voort tot aan haar troonsafstand in 1948. Koningin Juliana nam de traditie vervolgens over, maar sloeg de toespraak in 1970 eenmaal over, omdat ze het volk al eerder dat jaar had toegesproken. Juliana was hierin minder consistent dan haar dochter Beatrix, die de toespraak geen enkele maal aan zich voorbij liet gaan en de Kersttoespraak in totaal 33 keer uitsprak. Deze houding kenmerkte de serieuze manier waarop Beatrix invulling gaf aan het koningschap. Beatrix klapte vrijwel nooit uit de school, vandaar dat de Kersttoespraak voor haar zo belangrijk was. Het was immers de enige weg waarmee ze het systeem van de ministeriële verantwoordelijkheid enigszins kon omzeilen. Dit maakt dat haar Kersttoespraken zo interessant zijn om te bekijken.

Opmerkelijk genoeg zijn de Kersttoespraken van Beatrix nog heel weinig bestudeerd. Hoewel Carla van Baalen en Jan Willem Brouwer een voorzetje hebben gegeven in het voorwoord van hun boek ‘Koningin Beatrix aan het woord’, met een beknopte analyse van de Kersttoespraken van Beatrix, is verder nooit nader onderzoek gedaan. Van Baalen en Brouwer bekeken in slechts een kleine acht pagina’s hoe de traditie van de Kersttoespraak tot stand was gekomen, welke

---

¹ Carla van Baalen en Jan Willem Brouwer, *Koningin Beatrix aan het woord: 25 jaar troonredes, officiële redevoeringen en Kersttoespraken*, (Den Haag 2005), p. 42.

ontwikkeling er zat in de inhoud van de Kersttoespraken van Beatrix en beschreven kort de ontvangst van de toespraken in de media.

Dit onderzoek ambitieert om uitgebreider in te gaan op deze zaken en om de vele reacties op de Kersttoespraken te inventariseren en nader te analyseren. Ook het feit dat Beatrix in de laatste jaren van haar regeerperiode best wat kritiek heeft gekregen maakt het interessant om de persoonlijke toespraken van Beatrix beter te bekijken. In dit onderzoek zullen de Kersttoespraken van Beatrix dus centraal staan en zal worden gekeken hoe de Nederlandse media op de Kersttoespraken hebben gereageerd en welke ontwikkelingen zijn te schetsen in die reacties. Daarnaast zal in de eindconclusie dieper in worden gegaan over wat de bevindingen van dit onderzoek zeggen over de veranderde rol van de media.

Opbouw

Er zijn dus drie lagen te ontdekken in dit onderzoek. Ten eerste komen de Kersttoespraken zelf aan bod, waarin wordt bestudeerd welke keuzes Beatrix heeft gemaakt qua inhoud, voor welke algemene stijl zij koos en welke ontwikkeling hierin zat. Ten tweede wordt ingegaan op de ontvangst van de Kersttoespraken in de landelijke kranten door de reacties op de Kersttoespraken te onderzoeken en vergelijken. In deze analyse wordt gekeken wat dat commentaar precies behelsde en wordt geprobeerd te verklaren waar die houding vandaan kwam. Tenslotte zal in mijn eigen analyse worden beschreven welke ontwikkeling in de reacties te ontdekken is en wat dit zegt over de rol van de media in deze periode.

Om de stijl van regeren van Beatrix te begrijpen is het bovendien nodig om te kijken naar haar voorgangers. In de geschiedenis van de Nederlandse monarchie is het koningschap namelijk qua vorm en inhoud erg veranderd. Zo bezat Beatrix nauwelijks nog politieke macht en had het koningshuis geleidelijk louter een ceremoniële rol gekregen. Dit is een ontwikkeling die al lang voor Beatrix had plaatsgevonden en waar haar voorgangers allen op hun eigen manier mee omgingen. Om te zien waarom Beatrix voor de haar specifieke stijl van regeren koos, wordt in het eerste hoofdstuk de ontwikkeling van het ceremoniële koningschap geschetst. In dit hoofdstuk wordt ook de ontwikkeling van de Nederlandse media in kaart gebracht, om de reacties van kranten op de Kersttoespraken te kunnen plaatsen in de mediacultuur van toen en te zien hoe die cultuur zich daartoe heeft ontwikkeld. Deze analyse wordt gemaakt aan de hand van secundaire literatuur, waarbij voor het beschrijven van de ontwikkeling van de Nederlandse monarchie vooral de boeken zijn gebruikt van Jaap van Osta 'Het theater van de Staat' en Coos Huijzen 'Nederland en het verhaal van Oranje' en voor het in kaart brengen van de ontwikkeling van de media het boek van Huub Wijffjes 'Journalistiek in Nederland 1850-2000'.

Na deze voorgeschiedenis wordt op chronologische volgorde, voor verschillende

tijdspannen, de inhoud van de Kersttoespraken onderzocht en de reacties van de kranten hierop bestudeerd. De afbakening van de gekozen perioden is gebaseerd op de ontwikkelingen die dat desbetreffende tijdsspanne karakteriseerden. Na afloop van elk hoofdstuk volgt een deelconclusie die beschrijft welke trend te zien is in de reacties van de media op de Kersttoespraken in de desbetreffende periode. Deze deelconclusies worden vervolgens samengebracht in de eindconclusie, waarin antwoord wordt gegeven op de vraag welke ontwikkeling er te zien is in de reacties van de Nederlandse media op de Kersttoespraken en wat dit zegt over de veranderende rol van de media in deze periode.

Primair bronnengebruik

Krantenartikelen vormen, naast de Kersttoespraken zelf, de belangrijkste primaire bron van dit onderzoek. Om een evenwichtig beeld te krijgen van de reacties van de media, zijn er diverse nationale kranten bestudeerd die van elkaar verschillen in politieke kleur en doelgroep, namelijk Het Vrije Volk, Het Parool, De Volkskrant, Trouw, het NRC Handelsblad (de NRC), Het Nederlands Dagblad, Het Reformatorisch Dagblad, het Algemeen Dagblad (het AD) en de Telegraaf. Het Vrije Volk kan worden getypeerd als Nederlands sociaaldemocratisch dagblad. Het Parool is ook in deze hoek te plaatsen, maar was vooral op Amsterdam georiënteerd. De Volkskrant, Trouw en de NRC worden gezien als kwaliteitskranten met de hoger opgeleide bevolking als doelgroep, hoewel zij van origine verschillen van karakter. Zo is De Volkskrant van oorsprong een linkse Rooms-Katholieke krant, Trouw meer een krant voor de protestantse doelgroep en de NRC een liberaal dagblad. Echter deze karakterisering op basis van levensovertuiging werd met het afbrokkelen van de zuilen vanaf de jaren zestig steeds minder relevant en was van deze indeling in de periode van dit onderzoek eigenlijk geen sprake meer. Dit gold nog wel voor Het Nederlands Dagblad, deze krant behield als één van de weinige kranten nog lange tijd haar orthodox-protestantse signatuur en vormt hierom een interessante toevoeging. Vanaf 2007 wordt in dit kader ook Het Reformatorisch Dagblad aangehaald, dat binnen diezelfde stroming valt. Het AD en De Telegraaf zijn vanaf hun oprichting minder in een specifieke zuil te plaatsen. Het AD profileerde zich al vanaf haar start als neutrale krant zonder politieke of religieuze binding en De Telegraaf was meer een rechts-populaire krant met een relatief hoog amusementsgehalte. Bovendien onderscheiden het AD en De Telegraaf zich qua doelgroep van de zojuist genoemde kwaliteitskranten en zijn meer bedoeld voor 'de doorsnee Nederlander'. Al deze kranten zijn digitaal geraadpleegd via twee krantendatabanken; Delpher voor de periode tot 1994 en LexisNexis vanaf 1994. Belangrijk om te benoemen, is dat het AD niet is opgenomen in Delpher waardoor de reacties uit deze krant pas vanaf 1994 in dit onderzoek zijn verwerkt.

Zoals misschien reeds duidelijk geworden is, is in dit onderzoek gekozen om de leden van de Koninklijke Familie de eerste maal met hun titel aan te spreken en vervolgens, omwille van de

leesbaarheid, enkel hun voornaam te gebruiken. Ook voor een aantal namen van kranten geldt dat in de eerste benaming de volledige naam wordt gebruikt en vervolgens de veel voorkomende afkorting. Verder wordt het woord media veelvuldig gebruikt waaronder uiteraard ook tijdschriften, radio, televisie en websites vallen. In dit onderzoek worden deze kanalen echter buiten beschouwing gelaten en wordt met het woord media enkel geduid op de landelijke kranten.

Hoofdstuk 1 De ontwikkeling van de Nederlandse monarchie en media

Sinds de negentiende eeuw heeft de vorst in Nederland steeds minder politieke macht en steeds meer een ceremoniële rol gekregen. Dit hoofdstuk zal de ontwikkeling van het Nederlandse koningschap in kaart brengen en bekijken welke stijlen van regeren de verschillende vorsten kozen en hoe zij invulling gaven aan hun toenemend ceremoniële rol. Vervolgens wordt de ontwikkeling van de kranten in Nederland besproken, om uiteindelijk in de volgende hoofdstukken de reacties van de media op de Kersttoespraken van Beatrix op een juiste manier te kunnen analyseren.

De ontwikkeling van de Nederlandse ceremoniële monarchie

Willem I, II en III

Het Koninkrijk der Nederlanden is ontstaan na de afzetting van Napoleon in 1813 met de Proclamatie van het Soeverein Vorstendom der Verenigde Nederlanden, waarmee Prins Willem Frederik van Oranje-Nassau in 1813 tot soevereine vorst werd uitgeroepen.² Hij aanvaardde de soevereiniteit van het vorstendom onder waarborg van de constitutie en werd op 16 maart 1815 gekroond tot de eerste koning van Nederland, koning Willem I.³ Hiermee werd definitief gebroken met de historische traditie van Nederland als zelfstandige republiek.⁴ Desondanks beschikte de Nederlandse monarchie over een breed maatschappelijk draagvlak en geloofde men dat 'getemperd, constitutioneel vorstengezag de beste garantie bood voor nationale onafhankelijkheid en economisch herstel'.⁵

De eerste drie koningen allen genaamd Willem, die van 1815 tot 1890 op de troon zaten, hadden nog relatief veel politieke invloed. Vooral Willem I leidde een centralistisch bestuur en regeerde in de periode van 1815 tot 1840 als verlicht-absolutistisch vorst op patriarchale wijze.⁶ Dit was zowel uit eigen belang als uit belofte naar het volk, om vrede en veiligheid te faciliteren en revolutie en oorlog te voorkomen.⁷ Hij was van mening dat de politiek verplicht was zijn beleid te ondersteunen en niet het recht had om eigen koers te varen.⁸ Het feit dat hij niet graag werd tegengesproken en alles naar zijn eigen hand wilde zetten, werd zichtbaar in zijn verloren strijd om de Zuidelijke Nederlanden toe te voegen aan zijn koninkrijk. Direct na dit verlies besloot hij in 1840 af te treden en werd hij opgevolgd door zijn zoon Willem II.⁹

Willem II leek in eerste instantie een andere koning te willen worden dan zijn vader was

---

² Coos Huijsen, *Nederland en het verhaal van Oranje*, (Amsterdam 2012), p. 58.

³ D.J. Elzinga, *De constitutionele monarchie in een veranderend Europa*, (Alphen aan de Rijn 2006), p. 15.

⁴ Jaap van Osta, *Het theater van de Staat*, (Amsterdam 1998), p. 78.

⁵ Idem p. 79.

⁶ Elzinga, *De constitutionele monarchie*, p. 16.

⁷ Jeroen Koch, *Oranje in revolutie en oorlog 1772-1890*, (Amsterdam 2018), p. 393.

⁸ Elzinga, *De constitutionele monarchie*, p. 17.

⁹ Idem p. 17-18.

geweest en sympathiseerde een 'populair koningschap'.¹⁰ Zo was hij van plan meer rekening te houden met de politiek en de publieke opinie.¹¹ Willem II was echter wispelturig. In 1843 werd hij namelijk toch voorstander van een conservatief beleid, waarbij hij meer zijn eigen plan kon trekken.¹² In 1848 veranderde zijn houding wederom naar liberaal en ondertekende hij een belangrijke grondwetsherziening, waarmee grondwettelijk werd uitgesloten dat een vorst een persoonlijk bewind kon voeren. Een groot deel van de macht van de Koning was hiermee uit handen gegeven.¹³ Er werd een systeem van politieke ministeriële verantwoordelijkheid ingevoerd, evenals de onschendbaarheid van de Koning.¹⁴ De grondwettelijke bevoegdheden van de Koning vielen vanaf toen onder de macht van de regering, dat wil zeggen de Koning en de ministers samen.¹⁵ Dit was een eerste stap richting een moderne democratie en het startpunt van de ceremoniële monarchie.¹⁶

De precieze betekenis en interpretatie van deze grondwetswijziging zou nog jarenlang voor discussie zorgen. Willem II zelf maakte daar echter bijna niets meer van mee, omdat hij in 1849 overleed en werd opgevolgd door zijn zoon Willem III. Vooral Willem III bezorgde het parlement en de ministers kopzorgen.¹⁷ Hij was het namelijk nooit eens geweest met de beslissing van zijn vader om de grondwetsherziening te ondertekenen en had er weinig vrede mee dat zijn macht werd beperkt door het parlement.¹⁸ Voor zijn autocratische neigingen was echter geen plaats meer. De politieke macht van de Koning was inmiddels veranderd naar enkel informele invloed.¹⁹

Er ontstond een nieuw soort koningschap in de vorm van een constitutionele monarchie met meer ceremoniële, in plaats van politieke, taken. Op deze manier kon de monarchie helpen het volk meer tot een eenheid te doen verenigen.²⁰ Dit was iets dat vanwege het ingrijpende moderniseringsproces in de tweede helft van de negentiende eeuw belangrijker was geworden. De monarchie als 'samenbindend element van de natie' groeide in aanhang.²¹ Willem III was echter niet de meest geschikte koning om in deze behoefte te voorzien, door zijn wisselvallig temperament raakte het koningshuis eind negentiende eeuw steeds meer macht en gezag kwijt.²²

Deze crisis was echter van korte duur, want met de geboorte van kroonprinsesje Wilhelmina

---

¹⁰ Koch, *Oranje en revolutie en oorlog*, p. 395.

¹¹ Elzinga, *De constitutionele monarchie*, p. 18.

¹² Idem. P. 18-19.

¹³ W.F. De Gaay Fortman in C.A. Tamse, *Koningin Wilhelmina*, (Haren 1981), p. 82-83.

¹⁴ Elzinga, *De constitutionele monarchie*, p. 9.

¹⁵ Idem.

¹⁶ Koch, *Oranje en revolutie en oorlog*, p. 10.

¹⁷ Elzinga, *De constitutionele monarchie*, p. 10.

¹⁸ Koch, *Oranje en revolutie en oorlog*, p. 395.

¹⁹ Idem.

²⁰ Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 79.

²¹ Van Osta, *Het theater*, p. 80, 82 en Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 79.

²² Van Osta, *Het theater*, p. 83.

bloeide de liefde voor Oranje weer op.²³ De monarchie veranderde naar 'de familie op de troon' en Willem III ging eindelijk de verlangde vaderrol voor de natie vervullen.²⁴ Ook werd het imago van het koningshuis opgepoetst door de invoering van een nieuwe nationale feestdag: Prinsessedag, later Koninginnedag genoemd. Het was een feest ter ere van de verjaardag van prinses Wilhelmina en bedoeld om de saamhorigheid in het land aan te wakkeren.²⁵

Wilhelmina

In de periode van de drie Willems was de rol van het koningshuis dus al meer ceremonieel van aard geworden. Toch was het vooral koningin Emma, die vanaf 1890 als regentes optrad voor haar minderjarige dochter Wilhelmina, die de monarchie voorgoed een belangrijke plaats wist te geven in de maatschappij. In tegenstelling tot haar man Willem III, voelde Emma de tijdsgeest wel goed aan. Ze speelde in op de verwachtingen die leefden rondom het koningschap en legde om de monarchie zichtbaarder te maken samen met Wilhelmina bezoeken af door het hele land.²⁶ De pers deed hier uitgebreid verslag van en de belangstelling voor en populariteit van de monarchie groeide. Emma hechtte veel waarde aan deugdzaamheid en koninklijke waardigheid en was zich ervan bewust dat ze als koningin een belangrijke voorbeeldfunctie vervulde.²⁷ Deze voorbeeldige houding was terug te zien in de constitutioneel uiterst correcte invulling die zij gaf aan het koningschap. Onder Emma werd het koningshuis definitief een neutraal en bovenpartijdig instituut en was de basis gelegd voor een populaire moderne monarchie met volks nationaal karakter.²⁸

Onder koningin Wilhelmina, die in 1898 aantrad, werd de monarchie 'na een jarenlang streven om het koningschap te presenteren als samenbindende kracht in een door verzuiling en politieke twisten verdeelde natie' definitief een nationaal samenbindend symbool en een vast onderdeel van de Nederlandse identiteit.²⁹ Wilhelmina zette zich direct actief in om alle bevolkingsgroepen en lagen in de Nederlandse samenleving te betrekken bij de monarchie.³⁰ Dit deed ze onder andere door veel van haar persoonlijke leven te laten zien en een warme menselijkheid uit te stralen, nadat duidelijk was dat het Nederlandse volk behoefte had aan een toegankelijker koningshuis.

Naast het feit dat de populariteit van de monarchie toenam onder Wilhelmina, ging het ook een belangrijke morele functie vervullen in de Nederlandse samenleving. Dit zou blijken tijdens de

---

²³ Van Osta, *Het theater*, p. 84.

²⁴ Koch, *Oranje en revolutie en oorlog*, p. 399.

²⁵ Van Osta, *Het theater*, Idem p. 116.

²⁶ Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 88.

²⁷ Joris Abeling, *Teloorgang en wederopstanding van de Nederlandse monarchie 1848-1898*, (Amsterdam 1996), p. 10.

²⁸ Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 85.

²⁹ Van Osta, *Het theater*, p. 105.

³⁰ Idem p. 111.

Tweede Wereldoorlog, waarin Wilhelmina haar betrokkenheid bij het Nederlandse volk bewees.³¹ Ondanks haar ballingschap in Groot-Brittannië zette zij zich op zeer betrokken wijze in voor het Nederlands verzet, waarmee Oranje het symbool van het nationale verzet werd.³² Als gevolg hiervan ging Wilhelmina de geschiedenisboeken in als 'Moeder des Vaderlands'.³³ Ook haar oprechte en meelevende toespraken die zij tijdens de oorlog via het nieuw opgekomen medium radio gaf, droegen hieraan bij. De maatschappij bleek het waardevol te vinden om hun koningin op zo'n persoonlijke manier tot zich te horen spreken.³⁴ In deze context ontstond de Kersttoespraak, waarschijnlijk in navolging van Groot-Brittannië, waar de traditie al sinds 1932 was geïntroduceerd door koning George V.

Juliana

Toen Juliana in 1948 op de troon kwam, wilde zij net als haar moeder optreden als moreel inspirator. Toch veranderde er onder Juliana veel, mede doordat ze een hele andere persoonlijkheid had. Zo had Juliana altijd scherpe kritiek op haar moeders visie om meer politieke invloed te willen, Juliana vond namelijk dat de democratie altijd voorop moest blijven staan.³⁵ Daarnaast was Juliana een meer bescheiden, toegankelijker en informeler persoon, die zich vooral een uitverkoren burger voelde.³⁶

Juliana was erg geliefd, net als haar man prins Bernhard, die als verzetsheld werd gezien. Als gevolg van de nationaal gedragen erkenning van het koningshuis werd het steeds belangrijker om het instituut voor iedereen aanvaardbaar te houden.³⁷ Juliana leende zich als persoon goed voor het nieuwe, puur morele en politiek neutrale koningschap dat was ontstaan. Ze had immers zelden de behoefte zich uit te laten over politieke zaken en zag haar taak vooral in het inspireren van het volk: 'Ik wil algemene gedachten brengen, die mensen iets kunnen zeggen en op een hoger plan kunnen brengen', zo gaf zij zelf aan.³⁸ Het houden van een Kersttoespraak paste hierbij en het was dan ook Juliana die deze traditie definitief een vast onderdeel van de ceremoniële monarchie maakte. Voor Juliana was het houden van de Kersttoespraak bij uitstek het moment waarop zij haar eigen opinie kon laten doorschemeren. Vaak behelsden haar toespraken algemene oproepen van morele aard, waarover weleens werd gezegd dat haar woorden te filosofisch waren en een veilige vaagheid bevatten.³⁹ Terugkerende thema's waren de oorlog, de bevrijding, haar zorgen om de bedreigde humaniteit en de toekomst van de aarde. Al met al leek Juliana goed te passen in de nieuwe functie

---

³¹ Philippe Groeneveld, *Koningin Wilhelmina een geschreven portret*, (Amsterdam 1990), p. 110.

³² Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 176, 177.

³³ Idem p. 182.

³⁴ Idem p. 181.

³⁵ Idem p. 231, 175.

³⁶ Jolande Withuis, *Juliana: vorstin in een mannenwereld*, (Amsterdam 2016), p. 11.

³⁷ Idem.

³⁸ Idem p. 164.

³⁹ Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 244.

die het staatshoofd had gekregen.

Echter Juliana zat in een andere tijd op de troon dan haar moeder, dit bleek onder meer uit het feit dat zij zich minder vorstelijk gedroeg dan Wilhelmina. In dit kader kan ook de Soestdijkcrisis van 1956 worden geplaatst, die ook wel bekend staat als de Greet Hofmans-affaire.⁴⁰ In deze periode verbleef de paranormale gebedsgenezeres Greet Hofmans aan het hof. Zij beïnvloedde Juliana en vormde daarom een bedreiging.⁴¹ Deze situatie zorgde voor spanningen tussen de koningin en het kabinet en tussen haar en haar echtgenoot. De kwestie werd een crisissituatie toen een echtscheiding tussen Juliana en Bernhard dreigde en de toekomst van de monarchie in gevaar kwam.⁴² De situatie werd uiteindelijk delicaat en mysterieus snel opgelost en had mede hierdoor geen verstrekkende gevolgen op de afhankelijkheid van het Nederlandse volk jegens Juliana.

Wat aan haar populariteit bijdroeg was dat Juliana goed kon omgaan met de nieuwe rebelse en antiautoritair gezinde generatie van de jaren zestig, vooral door haar houding van 'een beetje minder majesteit'.⁴³ Zo had ze er voor gezorgd dat het voortbestaan van de monarchie ook in deze periode nauwelijks in gevaar was gekomen. Wel zou je kunnen stellen dat de liefde voor Oranje oppervlakkiger was geworden, nu de rol van de monarch informeler en nog puur ceremonieel was geworden.⁴⁴ Juliana droeg haar ambt in 1980 over aan haar dochter Beatrix, een moment waarop het gezag van het koningshuis en de rol van de monarchie als nationaal symbool al langere tijd onder druk stond.⁴⁵

De ontwikkeling van de media

Met het ontstaan van de ceremoniële monarchie kwam het koningshuis meer in de belangstelling te staan in de media. Hoe de Nederlandse krant zich heeft ontwikkeld in de periode van 1850 tot 1980 komt in dit gedeelte aan bod.

De negentiende eeuw

Hoewel de eerste kranten al uitkwamen in de zeventiende eeuw, is de moderne journalistiek pas ontstaan rond 1850.⁴⁶ In deze periode ontwikkelde zich een nieuw journalistiek klimaat, waarin geloofwaardigheid, stijl, verantwoordelijkheid en beroepseer belangrijke elementen werden.⁴⁷ Het begin hiervan werd gekenmerkt door de oprichting van de Nederlandsche Journalistenkring (NJK). Het was in deze periode dat er steeds meer kranten werden opgericht en de concurrentie onderling

---

⁴⁰ Cees Fasseur, *Juliana en Bernhard. Het verhaal van een huwelijk. De jaren 1936-1956*, (Amsterdam 2008), p. 23.

⁴¹ Lambert Giebels, *De Greet-Hofmans-affaire*, (Amsterdam 2007), p. 7.

⁴² Idem.

⁴³ Huijsen, *Nederland en Oranje*, p. 318.

⁴⁴ Idem.

⁴⁵ Idem p. 327.

⁴⁶ Huub Wijffjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, (Amsterdam 2004), p. 12.

⁴⁷ Idem.

toenam. Doordat kranten in deze periode goedkoper waren geworden, kwamen zij voor een groter publiek beschikbaar en gingen steeds meer mensen de krant lezen.

Om lezers te behouden en aan te trekken voerden verschillende kranten hervormingen door, zoals het meer richten op de emotionele nieuwsgierigheid van de massa en het aantrekkelijker maken van de lay-out.⁴⁸ Om lezers te behagen werd nog weleens een loopje genomen met de werkelijkheid en toenemend op naturalistische wijze geschreven.⁴⁹ Dit hield in dat gebeurtenissen in mindere mate op een zakelijke en feitelijke manier werden weergegeven en het belang was toegenomen spraakmakende details en uitspraken uit te lichten, om zo een groots en meeslepend verhaal neer te zetten. De Telegraaf, opgericht in 1893 als antwoord op de onvrede over 'de saai' berichtgeving, was een krant die hierom bekend kwam te staan. Tegelijkertijd waren er ook journalisten die niets moesten hebben van dit soort commerciële kranten. Zij werkten bij een dagblad dat enkel goed onderbouwde meningen verkondigde en zo nauwkeurig mogelijk verslag wilde doen van politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Een voorbeeld van een dergelijk blad was het Algemeen Handelsblad, dat in 1970 na een fusie met de Nieuw Rotterdamse Courant, het NRC Handelsblad werd.⁵⁰ Naast een meer op sensatie gerichte manier van schrijven, kwam er bovendien meer toelichting op de feiten vanuit de redactie. Deze opinie werd in grote mate bepaald door de levensovertuiging van de hoofdredacteur.

De wereldoorlogen en de jaren vijftig

De inhoud van de krant kreeg een toenemende invloed op de publieke opinie en kreeg meer en meer een politieke functie. Dit werd met name zichtbaar in de periode van de verzuiling, toen het medialandschap zich aftekende langs vier grote politiek-culturele zuilen; de katholieke, protestantse, socialistische en liberaal-neutrale.⁵¹ Het karakter van de kranten richtte zich in deze periode exclusief op de eigen doelgroep.⁵² De media stonden in dienst van de verzuilde pacificatiemaatschappij en speelden hierin een belangrijke rol.⁵³ Als gevolg werd het nieuws gekleurder gebracht en werd de selectie en duiding van het nieuws vrijwel volledig bepaald door wat wenselijk was volgens de norm van de zuil.⁵⁴ Dit gold met name op het gebied van de politiek. Zo werden expliciete stemadviezen gepubliceerd en werd het gedachtegoed van de politieke partij waaraan de desbetreffende zuil verbonden was nadrukkelijk gesteund.⁵⁵

---

⁴⁸ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, p. 31.

⁴⁹ Plempe van Duiveland, *Journalistiek in Nederland*, (Amsterdam 1924), p. 33.

⁵⁰ Nicolaas Cramer, *Parlement en pers in verhouding tot de overheid*, (Leiden 1958), p. 80-81.

⁵¹ J.C.H. Blom en J. Talsma, *De verzuiling voorbij*, (Amsterdam 2000), p. 52.

⁵² Idem.

⁵³ Idem p. 56.

⁵⁴ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, p. 150.

⁵⁵ Idem.

Eind jaren vijftig kondigden zich langzaam veranderingen aan. De opstandige jeugd, de ontzuiling en de politieke vernieuwing, alles sluimerde al onderhuids.⁵⁶ Langzaam kwam het besef dat enkel berichtgeving over de eigen politiek en cultuur een te benauwde kijk op de wereld gaf.⁵⁷ Een voorbeeld van een krant die in deze periode radicaal veranderde was het dagblad van de katholieke arbeidersbeweging, De Volkskrant. Zij maakte bewust de keuze een populaire landelijke ochtendkrant te willen worden, waarvoor een objectief karakter nodig was.⁵⁸

De Soestdijk-affaire

In de journalistiek werd het steeds belangrijker om vanuit een sociale en maatschappelijke verantwoordelijkheid te schrijven en de samenleving te informeren, beschaven en inspireren.⁵⁹ Deze houding is terug te zien in de manier waarop de Nederlandse media omgingen met de Soestdijk-affaire. Al lange tijd schreven de media veelvuldig over het Koninklijk Huis, vooral wegens de grote publieke belangstelling. In deze stukken, die vaak over feestelijke gebeurtenissen gingen, was zelden een negatief woord te bespeuren.⁶⁰ Dit kwam enerzijds omdat niemand de feestvreugde wilde bederven en anderzijds omdat dit je als krant verkoopcijfers kostte. Op geruchten waarin het Koninklijk Huis in een slecht daglicht zou komen te staan, gingen kranten vrijwel nooit in. Ook respecteerden de media de privacy van de Koninklijke Familie.⁶¹ Dit als gevolg van de duidelijke afspraken die waren gemaakt tussen de pers en het Koninklijk Huis.

Het gerucht dat er een huwelijks crisis plaatsvond tussen Juliana en Bernhard als gevolg van de Greet Hofmans-affaire, werd door de meeste Nederlandse pers in eerste instantie genegeerd. Men vond het niet nodig om in te gaan op privé zaken van Juliana en voelde zich verantwoordelijk voor het behouden van de stabiliteit in het land.⁶² Een constitutionele crisis zou hieraan niet bijdragen. Hoewel de Nederlandse media zich afzijdig hielden, gold dit niet voor de buitenlandse pers. Met de Nederlandse kranten werd afgesproken dat zij pas na de verkiezingen van 13 juni 1956 zouden publiceren over de kwestie, omdat het anders te veel rumoer zou opleveren.⁶³ Dat de Nederlandse pers zich netjes aan deze afspraak hield, zegt veel over het journalistieke klimaat van dat moment, die braaf in dienst stond van de ontwikkeling van land en cultuur en zich liet beperken door regels van bovenaf.

---

⁵⁶ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, p. 256.

⁵⁷ Idem p. 264.

⁵⁸ Idem p. 265.

⁵⁹ Idem p. 267.

⁶⁰ Giebels, *De Greet-Hofmans-affaire*, p. 70.

⁶¹ Idem p. 74.

⁶² Idem p. 78.

⁶³ Idem p. 79.

De lange jaren zestig

In de jaren zestig kwamen de veranderingen in een stroomversnelling. De invloed van hogerhand werd door de media niet langer vanzelfsprekend geaccepteerd en de zuilen brokkelden af.⁶⁴ Nieuwe ongebonden kranten werden opgericht en voorheen zuil gebonden kranten stelden zich open voor andere opvattingen. Het mondige en kritische individu kwam centraal te staan.⁶⁵ In de media had dit tot gevolg dat openheid en duidelijkheid de belangrijkste kernwaarden werden. Met de ontwikkeling van het engagement in de Nederlandse maatschappij werd interpretatie en duiding van het nieuws belangrijker dan ooit. Dat hiermee de scheiding tussen feit en mening meer en meer vervaagde, namen op de koop toe.⁶⁶ Kranten droegen bij aan de openbare meningsvorming en wilden dit ook stimuleren door het inrichten van opiniEPagina's waar de lezer zijn of haar eigen boodschap kwijt kon. Het doel van de media was niet langer om op te voeden of te beschaven, maar om de confrontatie aan te gaan met de bestaande cultuur met al haar tekortkomingen en taboes.⁶⁷ Doordat de journalist meer van zichzelf kwijt kon in zijn stukken, werd zijn rol belangrijker en werden artikelen vaker ondertekend met naam.⁶⁸ Met dit alles werd het publiek uitgedaagd om verder te denken dan de voorheen zo gestructureerde verzuilde maatschappij.

De kroning van Beatrix

Hoewel journalisten dus kritischer werden, betekende dit niet dat alle journalisten opeens radicaal of provocerend waren. Wel was het zo dat een aantal vrijgevochten journalisten meer en meer in het oog begonnen te springen en politieke en maatschappelijke onrust gingen veroorzaken. Dit werd zichtbaar tijdens de kroning van Beatrix in 1980. Hoewel er tijdens deze gelegenheid maar een relatief kleine groep radicale antiautoritaire actievoerders waren, werd op de rellen die zij hadden veroorzaakt door sommige media meer nadruk gelegd dan dat er aandacht werd besteed aan de kroning.⁶⁹ Er werd meer en meer belang gehecht aan de vrijheid van meningsuiting en het afzetten tegen de traditionele autoriteit. Dit moment vormt het beginpunt van dit onderzoek, waarin wordt bestudeerd hoe in de media werd gesproken over de Kersttoespraken van Beatrix. Was het in de reacties op de Kersttoespraken ook mogelijk om je scherp te uiten of mocht je je over de woorden van de koningin niet al te kritisch uitlaten? Het antwoord op deze vraag is te lezen in de hierop volgende hoofdstukken waarin de ontwikkeling van de reacties van de media op de Kersttoespraken van Beatrix in kaart worden gebracht.

---

⁶⁴ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland*, p. 329.

⁶⁵ Idem p. 335-336.

⁶⁶ Idem p. 335.

⁶⁷ Idem p. 336.

⁶⁸ Idem p. 339.

⁶⁹ Ed van de Beek, *De regels van de journalistiek*, (Leiden 1982), p. 100.

Hoofdstuk 2 1980 – 1987: Weinig tot geen reacties

In het eerste hoofdstuk is beschreven op welke manier de Nederlandse monarchie steeds minder een politieke en meer een ceremoniële rol kreeg. Bij die ceremoniële rol hoorde, sinds Wilhelmina, de traditie van het houden van een Kersttoespraak op Eerste Kerstdag. Toen in 1980 Beatrix aantrad, zette zij die traditie voort. In de volgende hoofdstukken wordt gekeken naar de inhoud van haar Kersttoespraken en hoe de kranten hier destijds op hebben gereageerd. Er wordt gekeken naar de aard van de reacties en in hoeverre er een ontwikkeling te ontdekken is in de reacties van de kranten gedurende de ruim dertig jaar dat Beatrix op de troon zat.

Inhoud Kersttoespraken

In de Kersttoespraken van Beatrix werd de Christelijke moraal achter Kerstmis vaak centraal gezet en verbond zij haar uitspraken doorgaans aan een verhaal uit de Bijbel. Dikwijls werd in dit kader de Christelijke waarde naastenliefde aangehaald. Overigens kende zij vaak expliciet ruimte toe aan andere religies, die volgens haar een zelfde strekking hadden. Elk jaar vertelde ze over de betekenis die Kerstmis volgens haar had, waarbij ze steevast aangaf dat het Kerstfeest een teken van licht was in een duistere wereld. Volgens Beatrix zorgde de herdenking van de geboorte van Jezus voor hoop. Hoop die nodig was in een wereld waarin zij zoveel fout zag gaan. De woorden licht en duister had ze hoogstwaarschijnlijk overgenomen van haar moeder Juliana en grootmoeder Wilhelmina, die in hun toespraken eveneens meermaals zo refereerden aan het Kerstfeest.

Desondanks was Beatrix wel somberder over de toenmalige manier van leven dan haar voorgangers. Tegelijkertijd was zij kritischer tegenover de samenleving. Volgens parlementair geschiedkundigen Carla van Baalen en Jan Willem Brouwer zou Beatrix zelfs hebben gevonden dat de mens de neiging had niets te ondernemen, ofwel uit gevoelens van machteloosheid ofwel door regelrecht egoïsme, waarmee hij de toestand liet voortbestaan of verergerde.⁷⁰ Beatrix wilde haar toehoorders aansporen zich (opnieuw) bewust te worden van de waarden en normen die cruciaal waren voor een goede samenleving, daar naar te leven en deze ook door te geven aan anderen.⁷¹ Ze zou graag meer samenwerking en solidariteit zien tussen mensen, iets dat ze meermaals benadrukte in haar Kerstredes.

Haar eerste Kerstboodschap in 1980 was de kortste die ze ooit heeft gegeven. Dit kwam waarschijnlijk omdat ze vond dat ze met de troonwisseling al genoeg in de belangstelling had gestaan en het volk voldoende had toegesproken. Een zekere bescheiden houding kan hieruit worden opgemaakt. Inhoudelijk viel op in deze toespraak dat zij het persoonlijke aspect van haar 'Kerstgroet'

---

⁷⁰ Van Baalen en Brouwer, *Koningin Beatrix aan het woord*, p. 46.

⁷¹ Idem.

benadrukte, waarover ze zei dat ze 'niet méér [kan] doen dan enige persoonlijke gevoelens en gedachten weergeven'.⁷² Het feit dat Beatrix haar toespraak toen nog simpelweg een 'Kerstgroet' noemde, zegt veel. Later werd de Kersttoespraak namelijk nooit meer zo genoemd en immer aangeduid met 'Kerstboodschap'. Beatrix hechtte veel waarde aan het houden van de Kersttoespraak. Dit is terug te zien in het feit dat Beatrix nooit één keer heeft verzaakt in het houden van de toespraak gedurende haar gehele regeerperiode. Beatrix vond de Kerstboodschap belangrijk en nam het schrijven ervan net zo serieus als de manier waarop zij haar hele ambt uitvoerde.

Een ontwikkeling in de onderwerpskeuze is moeilijk te schetsen, omdat Beatrix door de jaren heen erg uiteenlopende onderwerpen heeft aangesneden. Desondanks was de strekking van de boodschap eigenlijk altijd hetzelfde: Haar zorgen om de toenmalige leefsituaties en het activeren van de maatschappij zich daarvoor in te zetten. In 1981 baseerde ze het onderwerp van haar toespraak op het thema dat de Verenigde Naties had gekozen voor dat jaar, namelijk het jaar van de gehandicapten. Dit deed ze ook in de jaren 1985 met het jaar van de jongeren, 1986 over het jaar van de vrede en in 1987 rondom het jaar van de daklozen.

Zowel in 1981 als in 1982 was ze kritisch over de houding van de maatschappij ten opzichte van kwetsbaren. In 1981 sprak ze zich uit over de slechte behandeling van gehandicapte mensen die volgens haar lange tijd genegeerd waren door de maatschappij omdat 'gezond zijn gold als maatstaf voor volwaardigheid'.⁷³ In 1982 zag ze zo'n zelfde houding tegenover mensen die hun baan waren verloren door de economische crisis. Voor beide kwetsbare groepen gold volgens haar dat het belangrijk was dat mensen een gemeenschap vormden die voor elkaar zorgden en respectvol met elkaar omgingen. De hele samenleving moest zich verantwoordelijk voelen voor elkaar. In allebei de toespraken bracht ze tevens ter sprake dat het hebben van verdriet als mens normaal en goed was. Zonder verdriet geen vreugde was haar uitgangspunt. Tegenslag zag Beatrix als iets waaruit men nieuwe inspiratie kon putten. Zoals zij in 1982 stelde dat de economische crisis tot 'nieuwe vindingrijkheid kan leiden en kan inspireren tot vernieuwing in ons denken'.⁷⁴

Hoewel er dus overeenkomst was tussen haar toespraken van 1981 en 1982 in boodschap, was er ook verschil. In 1982 sneed ze immers voor het eerst een actueel thema aan; de economische crisis. Vanaf dat moment verwees Beatrix met enige regelmaat naar actuele gebeurtenissen of ontwikkelingen. Een ander opvallend aspect was dat Beatrix zich in 1982 bewust leek van haar sombere toon, waarover ze zei: 'We mogen niet alleen oog hebben voor verslechtering, want als we alleen zien wat het leven somber maakt dan belanden we in een geestelijke crisis'.⁷⁵

---

⁷² Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1980.

⁷³ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1981.

⁷⁴ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1982.

⁷⁵ Idem.

In 1983 wijdde ze haar hele toespraak aan het overdragen van haar boodschap aan de samenleving, die inhoudelijk overeenkwam met haar eerdere woorden uit 1981 en 1982. Ditmaal sprak ze niet over een specifiek kwetsbare groep, maar vroeg ze in het algemeen om meer verdraagzaamheid en tolerantie tegenover elkaar. Wederom was ze streng: 'Onze samenleving verhardt', dat volgens haar nare conflicten tot gevolg had.⁷⁶ Opvallend was verder dat Beatrix in deze toespraak voor het eerst nadrukkelijk haar sympathie uitdroeg aan de multiculturele samenleving. Dit was een onderwerp waarover zij zich later nog vaker ging uitspreken. Beatrix was van mening dat de samenleving enkel werd verrijkt door de verschillende leef- en denkwijzen van mensen: 'Elk mens is kostbaar, ongeacht afkomst, ras, geloof, maatschappelijke positie of nationaliteit'.⁷⁷ Dit is overigens de letterlijke tekst die in het kader van de opkomst van het anti-discriminatiebeginsel, dat jaar, bij de grondwetsherziening was opgenomen in de grondwet.

Het jaar daarop hield Beatrix het op een algemene boodschap, namelijk het pleiten voor vrijheid, recht en gerechtigheid. Dit deed ze aan de hand van de herdenking van de 400ste sterfdag van Willem de Zwijger die in 1984 was herdacht. De koningin vond herdenken belangrijk, omdat hiermee de betekenis van bepaalde waarden concreet kon worden gemaakt.⁷⁸ Verder benadrukte Beatrix dat geloof een belangrijke rol kan spelen: 'Geloof biedt geen kant-en-klare oplossingen. Geloof is niet meer, maar ook niet minder, dan een bron waaruit telkens opnieuw kan worden geput. Het geeft ons vertrouwen dat wij een goede keuze doen'.⁷⁹

In haar vijfde toespraak werd haar toon scherper en sprak ze de maatschappij directer en indringender aan op hun doen en laten. Dat deed ze dat jaar naar aanleiding van het jaar van de jongeren in 1985, waaraan zij het destijds actuele thema jeugdwerkeloosheid verbond. Zo deed zij de uitspraak dat het woord 'onmogelijk' volgens haar niet snel in de mond mocht worden genomen, wat betreft het vinden van een oplossing voor het jeugdwerkeloosheidsprobleem.⁸⁰ Een belangrijke kerngedachte die zij uitsprak was: 'Wie de jeugd geen vertrouwen schenkt, schrijft de toekomst af'.⁸¹

Haar toespraak van 1986 naar aanleiding van het internationale jaar van vrede was daarentegen meer een herhaling van zetten uit eerdere jaren: Ze haalde het belang van het Christelijke geloof aan, gaf wederom expliciet ruimte aan andere religies, pleitte voor rechtvaardige ordening van de samenleving op nationaal en internationaal niveau en ging in op de kwestie geestelijke gezondheid.

In 1987 heroverde ze haar vurigheid en originaliteit toen zij sprak over de ellende waarin

---

⁷⁶ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1983.

⁷⁷ Idem.

⁷⁸ Van Baalen en Brouwer, *Koningin Beatrix aan het woord*, p. 45.

⁷⁹ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1984.

⁸⁰ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1985.

⁸¹ Idem.

daklozen moesten leven, waarvan armoede de oorzaak was, zo stelde ze. Dit noemde ze onrecht en iets dat de vrijheid van mensen ontnam.⁸² Op directe wijze sprak zij de samenleving hierop aan: 'Dit is een probleem van de hele maatschappij'.⁸³ Ze vond dat egoïsme plaats moest maken voor solidariteit: 'We moeten verder kijken dan alleen naar onszelf en de nood van een ander als die van onszelf zien'.⁸⁴

Reacties van de kranten

Bij het bekijken van de reacties op de Kersttoespraken van Beatrix in de periode van 1980 tot en met 1987 valt al gauw op dat de meeste kranten niet erg uitgebreid ingingen op de inhoud. Vaak werd enkel de letterlijke tekst geplaatst of een herhaling van de belangrijkste uitspraken gedaan zonder eigen visie. De vraag is of kranten de Kerstboodschap dusdanig weinig zeggend of belangrijk vonden dat zij zich geen reactie konden vormen óf dat zij het niet gepast vonden om de uitspraken van de koningin kritisch te beschouwen. Een andere reden zou kunnen zijn dat zij het simpelweg niet noodzakelijk achtte om als krant een mening te geven over de woorden van Beatrix.

Weinig tot geen reacties

De enige eigen reactie die Trouw in 1981 gaf, was dat de toespraak dat jaar 'ruim twee weken van tevoren was opgenomen', wegens Beatrix' wintersportvakantie.⁸⁵ Wat de krant daar verder van vond, werd niet genoemd. In de meeste kranten werd verder vooral haar uitspraak herhaald dat het einde van 1981 niet het einde mag betekenen van de daadwerkelijke betrokkenheid bij de gehandicapte mens. Iets waarin kranten zich dus leken te kunnen vinden, hoewel dit niet expliciet zo te lezen was. Ook na haar toespraak van 1982 waarin zij voor het eerst een actueel onderwerp koos, namelijk de heersende economische crisis, werd er maar weinig inhoudelijke respons in de kranten gepubliceerd. De uitspraak van Beatrix die de kranten het meest aanhaalden, was dat Nederland niet uitsluitend oog mocht hebben voor teruggang en verslechtering, omdat men dan in een geestelijke crisis terecht kon komen, die misschien nog wel erger en hardnekkiger was dan de economische.⁸⁶ Het feit dat kranten deze redelijk zeldzame bemoedigende woorden van Beatrix het meest herhaalden, liet zien dat zij dit soort woorden waardeerden en dat er een behoefte aan was.

Een Kersttoespraak die bijna in elke krant werd geplaatst, was haar boodschap van 1985 over jeugdwerkeloosheid. Hieruit kan worden opgemaakt dat de onderwerpskeuze van Beatrix dat jaar in ieder geval van belang werd geacht. In andere jaren zoals 1984, 1986 en 1987 werd door kranten juist bijna geen enkele aandacht besteed aan de Kersttoespraak. Klaarblijkelijk werden de toespraken

---

⁸² Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1987.

⁸³ Idem.

⁸⁴ Idem.

⁸⁵ 'Toespraak al ruim twee weken op band' in *Trouw*, 28-12-1981.

⁸⁶ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1982.

van deze jaren niet interessant genoeg bevonden voor verdere uitweiding. Hoewel dit voor deze jaren expliciet gold, is in het algemeen te stellen dat, in de eerste zeven jaar van de regeerperiode van Beatrix, nog zeer weinig inhoudelijke reacties werden gegeven op de Kersttoespraak, zeker in vergelijking met de hierop volgende jaren.

Enkele kritische noten op opiniepagina's

Eén van de allereerste kritische reacties naar aanleiding van de Kersttoespraak was te lezen in *Het Vrije Volk*. Het betrof een inzending van een lezeres op de meningenpagina 'Door u, voor u', waarin Else Sieders schreef dat zij de oproep uit de Kersttoespraak van 1983 tot meer verdraagzaamheid maar lastig vond aan te nemen van een koningin, die er zelf zo warmpjes en zorgeloos bij zat: 'Hoe verdraagzaam zou het staatshoofd zijn — en hoe lang — als zij, haar man en drie koters zouden moeten "leven" van een echt minimum, in een 4-kamerwoning (zonder park, golf, tennis, vakantie)?'.⁸⁷ Door deze schrijfster werd de geloofwaardigheid van de woorden van Beatrix in twijfel getrokken. Daarnaast vond ze het niet erg toegewijd van Beatrix dat zij 'niet eens thuis blijft voor de Christelijke Kersttoespraak' en enkel "'heel persoonlijk" een bandje laat afdraaien'.⁸⁸ Dit verbaasde de lezeres in kwestie gezien het feit dat 'haar bestaan afhangt van de verdraagzaamheid van het gepeupel'.⁸⁹

Een gelijksoortige kritische reactie verscheen drie jaar later in *Het Parool*, wederom op de opiniepagina. Hier vertelde journalist Theodor Holman hoe muistil hij vroeger moest zijn als zijn ouders wilden luisteren naar de Kersttoespraak van toenmalig koningin Juliana.⁹⁰ Hoewel hij dacht dat er destijds meer waarde werd gehecht aan de toespraken van 'de echte koningin', zoals hij op cynische wijze naar Juliana verwees, stelde hij dat zijn ouders ook toen al weinig konden maken van haar woorden.⁹¹ Net als haar moeder Juliana sprak Beatrix veel over licht en duisternis in haar Kerstboodschap. Waarover Holman zei dat 'het soms net was of Beatrix de echte koningin nadeed'.⁹² Het viel bij hem dus duidelijk niet in goede aarde dat de toespraken van Beatrix zoveel gelijkenissen vertoonden met die van Juliana. Daarnaast waren de woorden van Beatrix volgens hem 'weer erg wollig en inhoudsloos' geweest.⁹³ Niet dat dit hem per se stoorde: 'Ik hou wel van dat volstrekt inhoudsloze, nutteloze gezever'.⁹⁴ Hoe dan ook stelde hij: 'De monarchie zegt niets meer. Dat daar één keer in het jaar een mooi getuigenis van wordt afgelegd, lijkt mij een uitstekende traditie'.⁹⁵

---

⁸⁷ Else Sieders, 'Verdraagzaamheid' in *Het Vrije Volk*, 05-01-1984.

⁸⁸ Idem.

⁸⁹ Idem.

⁹⁰ Theodor Holman, 'Stilte, jongelui, Hare Majesteit spreekt!' in *Het Parool*, 27-12-1986.

⁹¹ Idem.

⁹² Idem.

⁹³ Idem.

⁹⁴ Idem.

⁹⁵ Idem.

Woorden waarmee Holman als één van de eerste journalisten blijkt gaf dat hij inhoudelijk gezien niet veel waarde hechtte aan de Kersttoespraak.

Deelconclusie

In dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat gedurende de eerste zeven jaar van de regeerperiode van Beatrix haar toespraken nog niet tot veel reacties leidden in de media. Duidelijk werd dat Beatrix het houden en schrijven van de Kersttoespraak serieus nam en de Nederlanders echt iets wilde meegeven om over na te denken. Ze zocht in deze periode nog niet de grenzen op van wat zij politiek gezien kon en mocht zeggen, waardoor de strekking van de toespraken vrij algemeen en neutraal bleef. Zoals Arendo Joustra het verwoordde: 'Als je je verre moet houden van politieke onderwerpen dan kun je eigenlijk alleen terugvallen op de betekenis van het verhaal van het Kerstfeest en een paar algemeenheden'.⁹⁶

Als gevolg hiervan was er in de kranten maar weinig te lezen over de inhoud van de toespraken. Vaak werd alleen de letterlijke tekst geplaatst of enkele uitspraken herhaald. Dat de kranten zo weinig reacties gaven, kan eventueel veroorzaakt zijn door het feit dat men niet zo verrast was over de inhoud. De inhoud van de toespraken kwam immers sterk overeen met hoe Juliana haar toespraken had ingevuld. De kranten leken niet goed te weten wat te doen met de betekenis van de woorden van Beatrix. Dit was bijvoorbeeld terug te lezen in de column van Theodor Holman, die de toespraken inhoudsloos, nietszeggend en nutteloos noemde. Een andere kritische opmerking kwam van een lezeres die de woorden van Beatrix in twijfel trok. Toch waren dit zeldzame kritische berichten, die nog enkel op de opinie pagina's van twee kranten waren verschenen. Het feit dat dit soort opmerkingen alleen daar werden geplaatst, zegt dat de redacties van de kranten zich zelf niet wilden wagen aan dit soort uitlatingen. Dit kan twee dingen betekenen, of ze vonden de toespraken van de koningin niet belangrijk genoeg om zich er druk over te maken, of ze namen de woorden van Beatrix als waarheid aan en vonden het toevoegen van een eigen visie hierop niet nodig of wenselijk.

---

⁹⁶ Arendo Joustra, *Alle 33 Kersttoespraken: De persoonlijke redes van koningin Beatrix*, (Amsterdam 2013), p. 13.

Hoofdstuk 3 1988-1995: Toename in reacties

Inhoud Kersttoespraken

Net als in haar eerste acht Kersttoespraken bleef de toon van Beatrix ook in de periode 1988 tot en met 1995 somber. Deze somberheid uitte zich in de manier waarop zij sprak over de wijze van leven. Vooral hebzucht, egoïsme, individualisme, overmatige consumptie en de uitbuiting van de aarde waren zaken waarover zij zich ernstig zorgen maakte. Vrijwel in elke toespraak in deze periode werden deze elementen aangewezen als oorzaak van de problemen waarmee de wereld te kampen had. Voorbeelden van die problemen waren honger, armoede, oorlogen, het verslechteren van het milieu, de gevaren van de wetenschap en de vervlakking van de cultuur. De meeste toespraken waren geschreven rond één van deze problemen. In andere wat algemenere toespraken zette ze juist één of meerdere waarden centraal om een aantal van deze problemen onder de aandacht te brengen, waarbij het aanscherpen van de verantwoordelijkheid van de mens centraal stond. Men moest zich meer verantwoordelijk gaan voelen voor elkaar en voor de problemen die zich dichtbij en ver weg afspeelden. Ze sprak de bevolking op directe wijze aan, waardoor haar toespraken in deze periode scherper van toon waren.

Een belangrijke en opvallende toespraak hield zij in 1988, toen zij haar zorgen uitsprak rondom het milieu. Ze verwees hierbij naar de gevaren van 'ontbossing, woestijnvorming, vervuiling en vergiftiging van lucht, bodem en water, uitsterving van dier- en plantsoorten, aantasting van de ozonlaag [...] en stijging van de temperatuur met bedreigende gevolgen zoals het stijgen van de zeespiegel'.⁹⁷ Ze riep de maatschappij op om in actie te komen en had felle kritiek: 'Waarschuwingen zijn er genoeg geweest, maar nog altijd gedragen [wij] ons als onwaardige gasten op deze aarde'.⁹⁸ Haar wens om mensen meer verantwoordelijkheid te laten nemen kwam hierin terug. Haar boodschap formuleerde zij duidelijker dan ooit, waarbij ze hebzucht als één van de boosdoeners identificeerde: 'Bij onze activiteiten, die winst opleveren, lijden wij tegelijk ook verlies – ook al is dat minder zichtbaar. De winsten benutten we voor onszelf, de verliezen schuiven we lichtzinnig door naar de toekomstige bewoners, de generaties die na ons komen'.⁹⁹

Ook in 1989 bleef Beatrix, ondanks de heugelijke val van de Berlijnse Muur dat jaar, pessimistisch. Volgens haar moest er namelijk nog altijd veel gebeuren om te kunnen stellen dat de wereld aan de beterende hand was. Zo moest de gemeenschap meer verantwoordelijkheid nemen voor het vinden van een oplossing voor de heersende honger en armoede: 'Geen vrijheid zonder verantwoordelijkheid'.¹⁰⁰ Ze maakte hierbij geen onderscheid tussen nationale en internationale

---

⁹⁷ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1988.

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Idem.

¹⁰⁰ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1989.

politiek. Het ontwikkelen van een langdurige moraal was immers voor de hele wereld nodig.

Haar wens voor het ontwikkelen van een nieuwe moraal kwam terug in Beatrix' toespraak in 1990, toen zij haar zorgen uitte over de grenzen van de wetenschap. Wederom vond ze dat de gemeenschap meer verantwoordelijkheid moest tonen en normen moest stellen wat betreft de ontwikkeling van de wetenschap en de omgang met de aarde: 'Kennis heeft veel goeds gebracht, maar maakt ook dat de mensheid zich fundamentele vragen moet stellen, waarmee grote verantwoordelijkheden gepaard gaan'.¹⁰¹ De ontwikkeling van de wetenschap eiste volgens Beatrix dat men zich afvraagt 'of er ook sprake is van vooruitgang uit een oogpunt van beschaving'.¹⁰²

Tevens werd de cultuur volgens Beatrix bedreigd door hebzucht en eigendunk, aldus haar Kersttoespraak van 1991. Dit omdat de focus te veel was gaan liggen op consumeren en presteren, dat voor vervlakking en massaliteit had gezorgd. Wederom was de oplossing die Beatrix voorstelde het stellen van nieuwe normen en waarden. Ook in 1992 en 1993 zag zij als oplossing voor veel problemen het creëren van een nieuwe beschaving. In 1992 verwees zij in dit kader naar de rampen en conflicten die dat jaar hadden plaatsgevonden, waarvan zij een aantal voor de eerste keer expliciet noemde, zoals de vliegcrash in Portugal en het conflict in voormalig Joegoslavië. Vooral wat betreft de gebeurtenissen waarin de mens een directe hand had, stelde ze dat er meer verantwoordelijkheid moest worden genomen en egoïsme aan de kant moest worden geschoven, om zo een nieuw gevoel van waarden en regels te ontwikkelen. In 1993 legde ze de focus op algemene problemen zoals de ongeremde bevolkingsgroei, toenemend etnisch geweld, de consumptiecultuur, werkeloosheid en de tegenstelling tussen arm en rijk. 'Het beeld van de werkelijkheid dat ons dagelijks bereikt, wordt vooral bepaald door verval, chaos en vernietiging. Het gebrek aan perspectief maakt ons moedeloos'.¹⁰³ Ze stelde dat daarom de hele mensheid in actie diende te komen.

Een jaar later in 1994 gooide ze het over een andere boeg. In deze Kersttoespraak besloot ze namelijk, vooruitlopend op herdenkingsjaar 1995, de Tweede Wereldoorlog te gedenken. Aan het herdenken van de oorlog hechtte Beatrix persoonlijk veel waarde: 'Herdenken is meer dan het verwerken van eigen leed; het betekent ook een opdracht voor de samenleving als geheel stil te staan bij de waarden waarvoor velen toen hun leven gaven'.¹⁰⁴ Bij het nadenken hierover werd volgens haar tevens duidelijk welke kracht de kwade wil van de mens heeft. Een besef dat hielp om het nooit meer zo ver te laten komen, maar bovendien deed inzien dat het wel degelijk mogelijk was om het kwade te overwinnen, aldus Beatrix. Bij de herdenkingen van 1995 zag ze graag de waarden

---

¹⁰¹ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1989.

¹⁰² Idem.

¹⁰³ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1993.

¹⁰⁴ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1994.

centraal staan die dankzij de oorlog waren geleerd; gerechtigheid en medemenselijkheid. Opvallend waren daarnaast haar uitspraken over de keuze tussen goed en fout van mensen in oorlogstijd, waarover zij zei dat 'als mensen worden gesteld voor een onafwendbare keus, er geen zekerheid is dat zij de juiste beslissing zullen nemen'.¹⁰⁵ Oordelen over de keuze van mensen tussen goed en fout was volgens haar lastig, omdat 'het scherpe beeld van "goed" en "fout" dat nu zo dikwijls ons oordeel over de oorlog bepaalt, berust op wijsheid achteraf'.¹⁰⁶

In 1995 hield ze het bij het herhalen van de eerder aangehaalde normen, waarden en wensen voor de samenleving, ditmaal in het kader van collectieve haat jegens minderheden. In het voorkomen van deze houding en het creëren van meer tolerantie in de samenleving kon volgens Beatrix het gezin een belangrijke rol spelen. Ook en misschien wel juist nu het gezin niet meer enkel in zijn traditionele vorm voorkwam. In het moderne gezin werd immers veel waarde gehecht aan mondigheid en zelfstandigheid en was ruimte voor discussie.

Reacties van de kranten

Wat betreft de reacties van kranten is terug te zien dat sommige Kersttoespraken heel duidelijk werden opgepikt door de media en andere inhoudelijk vrijwel niet werden besproken. De meest spraakmakende toespraken in deze periode waren die van 1988 over het milieu en 1994 over de herdenking van de Tweede Wereldoorlog. Maar ook haar toespraak van 1990 waarin ze haar zorgen over de grenzen van de wetenschap had uitgesproken, lokte reacties uit. Hieruit valt te concluderen dat des te duidelijker en actueler de boodschap, hoe meer reacties er kwamen vanuit de pers. In deze reacties was in deze periode zowel ruimte voor lof als kritiek.

Kersttoespraak rectificatie op Troonrede?

Van alle Kersttoespraken tijdens Beatrix' regeerperiode was die van 1988 over het milieu degene die de meeste aandacht kreeg in de pers. Dit kwam vooral doordat de koningin volgens sommigen in haar toespraak een ander standpunt leek in te nemen wat betreft de situatie van het milieu dan het toenmalige kabinet. Zo was Beatrix volgens Het Vrije Volk veel somberder over de stand van zaken rondom het milieu in haar Kersttoespraak dan zij in de Troonrede in september was geweest. In de Troonrede verkondigde ze nog dat 'het land [...] de laatste jaren schoner [is] geworden, dat geldt met name voor water en lucht'¹⁰⁷, terwijl zij in haar Kersttoespraak aangaf dat het helemaal niet zo goed ging met de wereld.¹⁰⁸ Waarover werd gezegd dat Beatrix met haar Kersttoespraak premier Lubbers subtiel de les had willen lezen. Dit vond de krant opvallend, want 'zelden gebeurt het dat tussen

---

¹⁰⁵ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1994.

¹⁰⁶ Idem.

¹⁰⁷ Koningin Beatrix, Troonrede 1988.

¹⁰⁸ Hans Maas, 'Beatrix geeft steek onder water' in *Het Vrije Volk*, 28-12-1988.

Troonrede en Kersttoespraak opvallende verschillen zijn'.¹⁰⁹

De Volkskrant was ook kritisch en typeerde de Kersttoespraak zelfs als een rectificatie op de Troonrede. De krant keurde deze houding van de koningin af en vond dat 'een koningin moet opereren binnen de grenzen van de ministeriële verantwoordelijkheid' en 'zij en haar familie [...] dus niet zomaar hun eigen opvattingen [kunnen] verkondigen'.¹¹⁰ De politieke speelruimte van de vorstin werd als klein beschouwd: 'Wat kan een koningin [...] anders doen dan op gepaste wijze rechtzetten wat ze eerder onder toezicht van de politieke machthebbers heeft moeten verklaren?'.¹¹¹ Hoewel Beatrix met haar toespraak vooral het milieudebat in de maatschappij had willen aanjagen, stimuleerde ze onbedoeld dus ook een discussie rondom haar (politiek) functioneren.

Dat er een discussie was ontstaan, was te merken in een opiniestuk dat iets later in De Volkskrant verscheen. Hierin werd gesteld dat het recente verschil in opstelling tussen Koningin en ministers de vraag deed rijzen hoe de Troonrede en Kersttoespraak tot stand kwamen en wie voor de inhoud van beide de (ministeriële) verantwoordelijkheid droeg.¹¹² Volgens de schrijver van dit artikel was de aanname niet juist dat de Koningin bij het schrijven van de Kersttoespraak meer vrijheid had dan anders, omdat het systeem van ministeriële verantwoordelijkheid er voor zou moeten zorgen dat de ministers ten volle verantwoordelijk waren voor de Kersttoespraak.¹¹³ Volgens hem moesten de gedragingen van het Koninklijk Huis door de staat nauwgezet worden gevolgd en op 'een goudschaal worden gewogen'.¹¹⁴ Deze houding gaf goed weer hoe klein de gewenste (politieke) speelruimte van de vorstin op dat moment was en hoe makkelijk een twijfel over haar constitutionele correctheid een discussie kon opleveren.

Ook Het Nederlands Dagblad erkende dat de toespraak van 1988 'dicht bij het terrein van de politiek' kwam. Toch zagen zij geen reden om bij de bedoelingen van Beatrix vraagtekens te zetten. Sterker nog, zij vonden de Kersttoespraak eigenlijk een hele goede manier om 'diep-insnijdende, maar dringend noodzakelijke politieke maatregelen' aanvaard te krijgen.¹¹⁵ Zij zagen het dus niet als probleem dat haar toespraak naast een morele ook een politieke betekenis had gekregen en bleven de koningin met volle overtuiging steunen: 'De koningin heeft van haar heel beperkte politieke speelruimte maximaal gebruik gemaakt, en daar kunnen kabinet en volk in dit geval alleen maar gelukkig mee zijn'.¹¹⁶

---

¹⁰⁹ Hans Maas, 'Beatrix geeft steek onder water' in *Het Vrije Volk*, 28-12-1988.

¹¹⁰ Marieke Aarden en Marcel van Lieshout, 'Beatrix rectificeert fouten Troonrede', in *De Volkskrant*, 28-12-1988.

¹¹¹ Idem.

¹¹² J.P. Rehwinkel, 'Ministers verantwoordelijk voor Kerstrede koningin' in *De Volkskrant*, 10-01-1989.

¹¹³ Idem.

¹¹⁴ Idem.

¹¹⁵ 'Koninklijk woord' in *Het Nederlands Dagblad*, 29-12-1988.

¹¹⁶ Idem.

Aanjager milieudebat

Buiten deze reacties konden de meeste kranten de boodschap van Beatrix' toespraak, namelijk dat het milieu er slecht aan toe was en dat de mens hier iets aan moest doen, wel waarderen. Het Vrije Volk zag haar woorden als een bemoediging 'die nodig is om iedereen in de verantwoordelijke samenleving mee te laten doen aan de oplossing van de ernstige milieuproblemen'.¹¹⁷ Het Parool leek deze mening te delen, omdat zij stelden dat de toespraak van 1988 ervoor had gezorgd dat 'het probleem [...] voor een deel van de bevolking "koninklijk goedgekeurd" was' en er een 'verbazingwekkende doorbraak [in] het milieubewustzijn' was ontstaan.¹¹⁸ Ook Het Nederlands Dagblad nam de boodschap van de koningin heel serieus: 'Naar haar waarschuwing moeten we maar goed luisteren'.¹¹⁹ Zij vonden het waardevol dat Beatrix met haar Kersttoespraak de milieukwestie 'uit de politieke arena' had gehaald en tot 'een ethisch vraagstuk heeft gemaakt voor het hele volk, tot de kerken toe'.¹²⁰ Deze krant zag de koningin nog altijd als belangrijk instituut en zou, anders dan De Volkskrant, haar functie niet snel ter discussie stellen. Zij zagen Beatrix met name als relevante schakel tussen volk en politiek. Hieruit voortkomend hechtten ze veel waarde aan de woorden van de koningin en citeerden haar op zo'n manier dat haar boodschap als waarheid moest worden gelezen.

De Telegraaf hechtte minder waarde aan de boodschap van Beatrix. Zo schreven zij dat 'zorg om het milieu "in" is. Maar blijft het bij zorg of zal het in de praktijk ook gevolgen hebben?'.¹²¹ Zij vroegen zich af 'of de koningin haar onderdanen tot daden heeft weten te inspireren'.¹²² Desondanks zagen zij wel dat de koningin had bijgedragen aan het bewustzijn maken van de maatschappij rondom het milieuprobleem, iets dat 'Den Haag misschien doet ontwaken'.¹²³ Een klein halfjaar na de Kersttoespraak van 1988 bleek dat het milieudebat inderdaad was aangewakkerd. Zo stelde de openbaar aanklager Smid in een stuk in De Telegraaf: '[De koningin] een mentaliteitsverandering heeft ingeluid. In haar Kersttoespraak drukte ze de Nederlander met de neus op de feiten: Het milieu is onze grootste zorg. Daarna merkte ik echt dat de mensen wakker werden. Een politiechef zei me dat als Hare Majesteit vraagt alerter te zijn, we dat verzoek niet naast ons neer mogen leggen'.¹²⁴ Het feit dat Beatrix blijkbaar in staat was om met een Kersttoespraak bij te dragen aan deze discussie en

---

¹¹⁷ Hans Maas, 'Beatrix geeft een steek onder water' in *Het Vrije Volk*, 28-12-1988.

¹¹⁸ Vic de Kruif, 'Een verbazingwekkende doorbraak in het milieubewustzijn' in *Het Parool*, 21-12-1989.

¹¹⁹ 'Koningin roept op tot zorg milieu' in *Het Nederlands Dagblad*, 30-12-1988.

¹²⁰ 'Zorg voor milieu moet gebeuren uit eerbied voor Gods schepping' in *Het Nederlands Dagblad*, 06-01-1989.

¹²¹ Rob Hoogland Kringen, 'Boodschap' in *De Telegraaf*, 28-12-1988.

¹²² Idem.

¹²³ Idem.

¹²⁴ Woude Bouwman en Wilma Nanninga, 'Slechts fractie van milieudelicten komt boven water' in *De Telegraaf*, 15-04-1989.

mensen te activeren wat betreft deze ernstige kwestie, zegt veel over de invloed die een Kersttoespraak kon hebben.

Minder spraakmakende toespraken

Lang niet elke toespraak in deze periode deed zoveel stof opwaaien. Spraakmakende toespraken werden afgewisseld met minder opzienbarende. Dit bleek uit de reacties van de kranten, die het ene jaar uitgebreider waren dan het andere. Jaren waarin maar weinig inhoudelijke respons kwam op de Kersttoespraak waren 1989 en 1991, toen de kranten slechts een weergave van de volledige tekst plaatsten of een aantal van de belangrijkste uitspraken citeerden. Ook in 1992 kwam er weinig nabeschouwing, op twee kritische lezersinzendingen na. Hierin kwam terug dat Beatrix gelijk had dat de maatschappij werd bedreigd door egoïsme, maar dat de welvaartsmaatschappij al te ver op weg was om het tij nog te kunnen keren.¹²⁵ Een andere lezer vulde aan dat het jammer was dat 'toespraken over hoe het eigenlijk zou moeten zijn, altijd worden uitgesproken door mensen die zelf in grote luxe leven, wat de waarde daarvan helaas toch vermindert'.¹²⁶ Wederom werd de waarde van haar toespraken die vaak gingen over soberheid en solidariteit dus in twijfel getrokken, omdat deze uit de mond van een welgestelde koningin kwamen.

Van een zelfde situatie was sprake in 1993 toen er eveneens niet uitgebreid werd gepubliceerd over de inhoud van de Kersttoespraak. Het Nederlands Dagblad noemde van de toespraak die volgens hen van 'ernstige en af en toe sombere toon' was in eerste instantie enkel de belangrijkste uitspraken.¹²⁷ Twee dagen later gaf de krant aan toch ook een publicatie van de volledige tekst te plaatsen 'op verzoek van lezers'.¹²⁸ Andere kranten hielden het bij één van beide. Blijkbaar werden de toespraken van 1989, 1991, 1992 en 1993 over het algemeen als niet interessant genoeg beschouwd door de media om uitgebreid over te publiceren. Dit viel samen met het feit dat de onderwerpen van deze toespraken vrij algemeen en filosofisch van aard waren, waaruit valt op te maken dat de media minder publiceerden over de Kersttoespraken als Beatrix het enkel bij morele algemeenheden hield. Als er niet over de inhoud te twisten viel was het logisch dat de media er weinig over kon schrijven.

Actuele toespraak met steun van de politiek

In 1990 was dit anders, toen Beatrix koos voor een onderwerp dat destijds veel in het nieuws was geweest; de grenzen van de wetenschap. Dit maakte dat haar toespraak in dat jaar zorgde voor meer reacties dan anders. Het Nederlands Dagblad zei bijvoorbeeld blij te zijn dat Beatrix haar belangrijke

---

¹²⁵ In *het AD*, 05-01-1993.

¹²⁶ In *het AD*, 08-01-1993.

¹²⁷ In *Het Nederlands Dagblad*, 27-12-1993.

¹²⁸ In *Het Nederlands Dagblad*, 29-12-1993.

boodschap omtrent de ethiek van de wetenschap op het Christelijk gedachtegoed baseerde en vond het feit dat dit in verschillende krantensamenvattingen van de toespraak niet naar voren kwam 'schandelijk'.¹²⁹ Wederom hechtte deze krant dus veel waarde aan de woorden van de koningin. Beatrix bood volgens hen 'het ontbrekende ethische kader' en ze waren dankbaar dat de koningin hierbij de Bijbel aanhaalde.¹³⁰

Opvallend in een stuk uit De Telegraaf was dat expliciet werd benadrukt dat het kabinet achter de Kerstrede van de koningin stond: 'De Tweede Kamer deelt de zorgen van koningin Beatrix over de mogelijkheden van genetische manipulatie'.¹³¹ Vervolgens werd besproken welke reacties de verschillende partijen hadden gegeven op de Kersttoespraak: 'CDA en VVD zijn zelfs blij dat de koningin in haar Kersttoespraak aandacht heeft gevraagd voor dit belangrijke onderwerp'.¹³² Het woordje 'zelfs' in deze zin is opvallend, alsof het een bijzonder feit was dat het CDA en de VVD blij konden zijn met het onderwerp dat Beatrix koos voor haar Kersttoespraak. Ook werd vermeld dat de PvdA het 'eens [is] met de strekking van de toespraak' en dat 'ook D66 de koningin bijvalt'.¹³³ Het draagvlak voor het onderwerp dat Beatrix aan had gesneden was dus groot. Hoewel het feit dat dit zo letterlijk werd genoemd, doet denken dat de steun van de politiek moest bijdragen aan de overtuigingskracht van de woorden van Beatrix bij het publiek. Er was blijkbaar een behoefte ontstaan aan bevestiging vanuit de politiek wat betreft de juistheid van de Kersttoespraak, eventueel als gevolg van de vele kritiek na de Kersttoespraak van 1988.

Kritiek kreeg vorm

Het geven van een reactie en het hebben van kritiek op de Kersttoespraak was sinds 1988 gebruikelijker geworden. Kritiek kwam er zowel op de inhoud van haar toespraken, als op de traditie zelf. Zo plaatste de NRC in december 1992 een stuk waarin journalist Mark Kranenburg zijn visie uitte. Hij vond het bijvoorbeeld maar ouderwets dat de Kersttoespraak nog altijd via de radio werd uitgezonden in plaats van via de televisie.¹³⁴ Onduidelijk vond hij verder in hoeverre de ministeriële verantwoordelijkheid opging voor de Kersttoespraak. Hij vroeg zich af hoe de verhouding tussen de politiek en de Koningin precies vorm kreeg bij het schrijven van de Kersttoespraak. Zo vond hij het opmerkelijk dat premier Lubbers Beatrix vrij liet 'om eigen accenten te leggen' en de ruimte gaf om invloed te uiten op het politieke beleid in de vorm van advies. Ook was Kranenburg verbaasd over het feit dat hier zo weinig discussie over was.¹³⁵ De onschendbare positie van de koningin maakte

---

¹²⁹ J.W. van Houdt, 'De mens is bijna goddelijk gemaakt, bijna...' in *Het Nederlands Dagblad*, 29-12-1990.

¹³⁰ Idem.

¹³¹ 'Kamer staat achter Kerstrede koningin' in *De Telegraaf*, 29-12-1990.

¹³² Idem.

¹³³ Idem.

¹³⁴ Mark Kranenburg, 'Gedachten bij een naderende Kersttoespraak' in *de NRC*, 24-12-1992.

¹³⁵ Idem.

volgens hem dat het koningshuis een wankel instituut dreigde te worden. De band tussen Lubbers en Beatrix kon wel erg goed zijn, zo stelde hij, maar wat gebeurde er als Lubbers wegging? Hoewel de wet het allemaal exact formuleerde, was hij vooral bang voor het ongeschreven recht dat in de loop der jaren was ontstaan.¹³⁶ Uit dit artikel bleek eveneens dat het plaatsen van een kritische noot zowel bij de Kersttoespraak als over het functioneren van het koningshuis, normaler werd.

Het ontstaan van meer kritische reacties was terug te zien in een stuk van Max Pam in *Het Parool* die de Kersttoespraak als traditie ter discussie stelde. Hij was van mening dat de koningin elk jaar zo'n beetje hetzelfde zei maar met andere woorden en merkte op dat er maar weinig diepgang in de toespraken zat en de onderwerpen vaak algemeen en cliché waren.¹³⁷ Pam vond het jammer dat er nooit iets origineels werd gezegd 'waarover je echt zou kunnen nadenken en discussiëren'.¹³⁸ Hoewel hij erkende dat dit lastig was omdat de ministers verantwoordelijk waren voor de koningin en die 'geen gedonder' wilden tijdens het Kerstreces: 'Dus hebben zij er wel vrede mee dat de koningin zich beperkt tot ziellose algemeenheden', aldus Pam.¹³⁹ Daarnaast moest de Kersttoespraak een boodschap zijn voor het hele volk, wat 'weinig ruimte geeft voor eigenzinnigheden'.¹⁴⁰ Volgens Pam was de Kerstboodschap 'niets anders dan een ritueel'.¹⁴¹ Waarbij hij aanhaalde dat een ritueel volgens hem de betekenis droeg van 'een telkens herhaalde handeling die in principe inhoudsloos is'.¹⁴² Geredeneerd vanuit deze theorie is de functie van de jaarlijkse Kerstboodschap van de koningin volgens hem duidelijk: 'Niet wat zij uitspreekt doet ertoe, maar dat zij het uitspreekt'.¹⁴³ Erg veel waarde leek Pam dus niet te hechten aan de inhoud van de Kersttoespraak.

Nog altijd ook lof

Hoewel er dus mensen waren die niet erg te spreken waren over de manier waarop Beatrix invulling gaf aan haar Kersttoespraak, werd haar boodschap van 1994 over de herdenking van de Tweede Wereldoorlog over het algemeen wel goed ontvangen. Volgens *De Volkskrant* bijvoorbeeld was er dit jaar 'meer dan ooit [...] reden voor een onverkorte plaatsing'.¹⁴⁴ De boodschap van Beatrix werd 'indrukwekkend' genoemd, waaraan cynisch werd toegevoegd: 'Even be kroop me zelfs de onaardige gedachte dat de tekst haar was ingefluisterd door een echte schrijver'.¹⁴⁵ Vooral het gedurfde standpunt van Beatrix dat het beeld van 'goed' en 'fout' wat betreft de oorlog op wijsheid achteraf

---

¹³⁶ Mark Kranenburg, 'Gedachten bij een naderende Kersttoespraak' in *de NRC*, 24-12-1992.

¹³⁷ Max Pam, 'Koninklijk ritueel' in *Het Parool*, 27-12-1994.

¹³⁸ Idem.

¹³⁹ Idem.

¹⁴⁰ Idem.

¹⁴¹ Idem.

¹⁴² Idem.

¹⁴³ Idem.

¹⁴⁴ Rob Vreeken, 'Vorstelijke woorden' in *De Volkskrant*, 27-12-1994.

¹⁴⁵ Idem.

beruste, kreeg veel navolging. Ook in *Trouw* werd waardering getoond voor de spiegel die Beatrix de Nederlanders voorhield en voor het feit dat zij het gegronde zelfbeeld stevig op de korrel durfde te nemen.¹⁴⁶ *Trouw* noemde een toespraak van dergelijke strekking voor 'een gewoon mens al moeilijk, laat staan voor een staatshoofd dat geacht wordt namens de natie te spreken'.¹⁴⁷ De krant erkende de moeilijkheden die komen kijken bij het houden van een Kersttoespraak, zoals het betrekken van alle onderdanen. Hierdoor kun je in de verleiding komen om je 'te beperken tot algemeenheden, tot de goede bedoelingen waar niemand het mee oneens kan zijn'.¹⁴⁸ Echter 'met koningin Beatrix beschikken we over een staatshoofd die ondanks dat haar kans ziet een ganse natie een spiegel voor te houden. Dat deed ze in 1988 [...] en dat doet ze thans nu weer', aldus auteur Willem Breedveld.¹⁴⁹ Een bijzondere uiting van waardering jegens Beatrix werd hier gegeven. Deze houding was ook zichtbaar bij de NRC, die de toespraak een 'knap verhaal van een evenwichtskunstenares' noemde en een 'noodzakelijke correctie op het zwart/wit-beeld dat onder veel Nederlanders nog bestaat over de oorlogsjaren'.¹⁵⁰ Er werd waardering uitgesproken over de wijze waarop Beatrix zo'n gevoelig thema in haar toespraak verwoordde en correct had uitgevoerd 'binnen de beperkte grenzen die haar functie toestaat'.¹⁵¹ De krant vond dat het moedige woorden waren van de koningin, omdat 'ze met één zwaai een dierbare mythe van tafel veegt'.¹⁵²

Op gelijkerwijze werd haar Kersttoespraak van 1995 over het creëren van meer tolerantie door *De Volkskrant* ontvangen. Want hoewel menig krant haar toespraak had opgevat als een pleidooi voor het gezin, was dat volgens Paul Kalma ten onrechte.¹⁵³ Volgens hem veroordeelde Beatrix de nieuwe gezinsvormen juist niet, maar 'ook los daarvan is Beatrix' stellingname opmerkelijk en het overwegen waard'.¹⁵⁴ Zo relativeerde ze met haar toespraak de neiging om het maatschappelijke middenveld 'met "corporatisme" en "deelbelang" te associëren. En ze morrelt aan één van de grondslagen van onze gevestigde politieke cultuur, namelijk de gewoonte het denken over maatschappelijke orde en verantwoordelijkheidsverdeling te reduceren tot de afgekloven tegenstelling tussen markt en staat'.¹⁵⁵ Hoewel de toespraak volgens Kalma dus veel relevant bevatte, zagen niet alle kranten dit, die maar weinig schreven over deze toespraak.

---

¹⁴⁶ Willem Breedveld, 'Kersttoespraak' in *Trouw*, 28-12-1994.

¹⁴⁷ Idem.

¹⁴⁸ Idem.

¹⁴⁹ Idem.

¹⁵⁰ 'Koningin oogst waardering met haar Kersttoespraak' in *de NRC*, 28-12-1994.

¹⁵¹ Idem.

¹⁵² 'Na bevrijding komt verzoening' in *de NRC*, 30-12-1994.

¹⁵³ Paul Kalma, 'Hare Majesteits middenveld' in *De Volkskrant*, 29-12-1995.

¹⁵⁴ Idem.

¹⁵⁵ Idem.

Deelconclusie

Deze periode begon met het jaar 1988, waarin de Kersttoespraak de meeste reacties ooit uitlokte. De verdeeldheid in de reacties van zowel negatieve als positieve aard, zette de toon voor de rest van de bestudeerde periode tot 1995. Kritiek ontstond vooral als Beatrix zich te veel in politiek vaarwater begaf. Dit was bijvoorbeeld het geval in 1988 toen zij het verwijt kreeg een te politiek statement te hebben gemaakt door in de Kersttoespraak een andere toon aan te slaan dan ze in de Troonrede dat jaar had gedaan. De meeste kranten vonden het niet gewenst als de houding van de koningin tegen het kabinet leek in te gaan. Als gevolg hiervan kwam er meer en meer kritiek op de Koningin als instituut. Dit zorgde er waarschijnlijk mede voor dat er na 1988 een behoefte was ontstaan binnen kranten, om bij de nabeschouwing van de Kersttoespraak te vermelden of het kabinet achter de woorden van Beatrix stond. Waarmee zij de geloofwaardigheid van Beatrix' toespraken leken te willen stimuleren. De koningin had al met al maar een kleine politieke speelruimte, waarop zij zelfs tijdens haar persoonlijke Kersttoespraak slechts beperkt beroep kon doen.

Toch was er ook ruimte voor lof, die Beatrix met name kreeg als ze met een concrete, originele en actuele boodschap kwam die voor de hele gemeenschap betekenis had en geen politieke lading bevatte. Hoewel haar Kersttoespraak van 1988 op het gebied van politieke gevoeligheid best wat kritiek had gekregen, vond men de keuze van het onderwerp goed. Het op deze manier creëren van publieke betrokkenheid bij een relevant maatschappelijk onderwerp vond men over het algemeen een goede functionaliteit van de Kersttoespraak. Dit is terug te zien in 1994 wanneer zij lof oogstte voor de manier waarop zij in haar toespraak de Tweede Wereldoorlog herdenkt. Juist bij deze gedurfde onderwerpen leek ze dus te kunnen rekenen op waardering. Dat er zowel kritiek als lof ontstond, komt omdat de meeste kranten beide kanten belichtten. Binnen een krant was er ruimte voor uiteenlopende visies van verschillende mensen in de vorm van columns, briefinzendingen van lezers en opiniestukken. Dit gold overigens in mindere mate voor Het Nederlands Dagblad, die eigenlijk enkel positieve stukken publiceerden over het koningshuis. Iets dat goed past bij het verzuilde karakter dat deze krant nog kenmerkte.

Al met al, kan worden geconcludeerd dat, in vergelijking met de periode hiervoor, kranten meer gingen publiceren over de Kersttoespraak tussen 1988 en 1995. Beatrix zelf zocht meer haar grenzen op van wat zij op politiek gebied kon en mocht zeggen, waarbij zij het ene jaar koos voor een meer spraakmakend thema dan het andere jaar. Waarschijnlijk met de bedoeling niet elke keer zoveel reacties uit te lokken en aanleiding te geven tot discussie. Deze keuze om het ene jaar wel een (politek) gevoelig thema aan te snijden en het andere jaar niet, correspondeerde met in hoeverre kranten kozen voor het publiceren van reacties. Duidelijk is in ieder geval dat Beatrix ambieerde zich te ontwikkelen tot meer dan een morele inspirator. Dit is een houding die in de komende perioden steeds duidelijker naar voren kwam in de Kersttoespraak en nog meermaals voor discussie zorgde.

Hoofdstuk 4 1996-1999: Meerstemmigheid

Inhoud Kersttoespraken

In de periode 1996 tot en met 1999 waagde Beatrix zich minder aan onderwerpen die op het randje van de politiek lagen. Wel wist ze een meer persoonlijke snaar te raken en liet ze duidelijker haar menselijke kant zien, bijvoorbeeld door het kiezen van onderwerpen zoals rouwverwerking en haar eigen privacy. Verder was opvallend dat Beatrix de door haar gekozen thema's verder uitwerkten dan voorheen. Haar toespraken waren in deze periode dan ook relatief langer.

In 1996 hield ze voor het eerst zo'n persoonlijke toespraak, namelijk over het omgaan met het verlies van een dierbare. Mensen in de rouw zouden volgens haar vaak te weinig steun krijgen voor hun verdriet: 'In onze samenleving, die het sterven lijkt te willen ontkennen of ontvluchten, is leven met de dood een zware opgave. Soms moet wie achterblijft zelfs opkomen voor het recht op verdriet. Dikwijls weet de omgeving er geen raad mee en vindt moeilijk troostende woorden'.¹⁵⁶ Ze was van mening dat religie zou kunnen helpen om 'innerlijk afscheid te nemen, het verdriet een plaats te geven en de rouw te vertolken'.¹⁵⁷ Ze maakte hierbij geen onderscheid welke religie de juiste opvatting had en ging voor elke religie na hoe zij uitdrukking gaven aan de dood, waarin de Hindoes, Moslims, Christenen en Boeddhisten op gelijke voet werden geplaatst. Ze pleitte ervoor dat er meer ruimte kwam in de maatschappij voor verdriet en dat de dood beter bespreekbaar werd. Beatrix probeerde hiermee het taboe op rouw te doorbreken en droeg hiermee een menselijke en maatschappelijk relevante boodschap uit.

Het jaar daarop was haar onderwerpskeuze minder origineel, maar niet minder relevant. Al eerder is genoemd dat Beatrix niet zoveel ophad met de consumptiemaatschappij en dat zij veel gevaren zag in de toenemende welvaart. Dit onderstreepte ze nogmaals in haar toespraak van 1997. Zo herhaalde ze bijvoorbeeld dat de nieuwe mogelijkheden en ontwikkelingen die de wetenschap en economie boden mooi konden zijn, maar dat de verliezen die hiermee gepaard gingen niet uit het oog moesten worden verloren, zoals armoede, milieuverniëting en het verlies van gemeenschapsgevoel.¹⁵⁸ Ze vond materiële welvaart van ondergeschikt belang wat betreft de kwaliteit van leven. Ook waarschuwde ze dat de wereld kleiner was geworden doordat de communicatie en bereikbaarheid waren verbeterd, iets dat onderling contact onpersoonlijker had gemaakt.

Hoe haar ideale samenleving precies te bereiken was, legde ze uit in haar toespraak van 1998. Volgens Beatrix ging het met name om het komen tot verzoening en vrede. Verstoorde

---

¹⁵⁶ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1996.

¹⁵⁷ Idem.

¹⁵⁸ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1997.

verhoudingen en geschonden vertrouwen moesten onder ogen worden gezien en worden hersteld.¹⁵⁹ Dit was overigens geen makkelijke opgave maar een lang en zwaar proces, erkende zij. Daarnaast moesten pertinente defecten in de maatschappij, zoals machtsmisbruik en redeloos geweld, aangepakt worden. Angst en haat konden immers voedingsbodems vormen voor gevaarlijk denken.¹⁶⁰ Dit alles zou de mogelijkheid moeten openen tot een herstel van de gemeenschap: 'Alleen verzoening kan uitmonden in een bestendige vrede'.¹⁶¹

Haar toespraak van 1999 was bijzonder, omdat de millenniumwisseling voor de deur stond. Uit haar overdenking over de staat van de wereld sprak overwegend somberheid. Ze vond nog altijd dat men harder moest werken voor een betere beschaving. Al eerder genoemde gevaren werden in dit kader nogmaals aangestipt, zoals de verregaande technologische ontwikkeling, enorme ongelijkheid en materiële productie die een ernstige bedreiging vormde voor de aarde.¹⁶² Toch zag zij ook reden tot hoop, bijvoorbeeld door het versterken van de wereldgemeenschap die misdrijven meer gezamenlijk waren gaan aanpakken en het toenemend besef dat was ontstaan dat iedereen elkaars rechten, eigenheid in overtuiging en cultuur moest respecteren. Daarnaast was de mens meer verantwoordelijkheid gaan nemen, een kwestie waarop zij al jaren in haar Kersttoespraken terugkwam. Er was volgens haar een groep mondige en kritische burgers ontstaan die tegen onrecht durfde op te staan.

Als gevolg van het ontstaan van de moderne samenleving werd echter niet langer het bestaande gezag geaccepteerd en waren hiërarchische verhoudingen onder druk komen te staan, zo merkte zij op. Dit gold volgens haar ook voor haar eigen positie. Als vanzelfsprekend zag ze het dat 'wie verantwoordelijkheid draagt ook verantwoording moet afleggen'.¹⁶³ Waar ze echter meer moeite mee had, was de behoefte die was gekomen naar meer openheid wat betreft het persoonlijke leven van haarzelf en haar familie. Hoewel ze begreep dat er enige mate van transparantie moest zijn, vond ze ook dat 'als commercie intimiteit tot openbaar bezit maakt, het recht op de persoonlijke levenssfeer – een van de grote verworvenheden van deze eeuw – dreigt te worden geschonden'.¹⁶⁴ Met deze opmerking haalde Beatrix vrij expliciet uit naar de pers. Haar commentaar was persoonlijk van aard, iets dat op deze manier nog niet eerder in een Kersttoespraak was teruggekomen.

---

¹⁵⁹ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1998.

¹⁶⁰ Idem.

¹⁶¹ Idem.

¹⁶² Koningin Beatrix, Kersttoespraak 1999.

¹⁶³ Idem.

¹⁶⁴ Idem.

Reacties van de kranten

Ondanks het feit dat Beatrix in deze periode niet koos voor hele gewaagde en gevoelige onderwerpen die tot veel commotie konden leiden, nam het aantal reacties in deze periode toe. Vanaf 1996 schreef vrijwel elke krant wel iets van een nabeschuiving op de jaarlijkse Kersttoespraak. Sommige kranten deden dit uitgebreider dan anderen, maar duidelijk werd wel dat het gebruikelijk was geworden om als krant een visie te geven op de woorden van Beatrix.

'Tot verscheidene mijmeringen'

Uitvoerige artikelen en uiteenlopende reacties ontstonden naar aanleiding van de Kersttoespraak van 1996. Wat vooral opviel, is dat er veel verschillende mensen met wisselende commentaren aan bod kwamen. Uit godsdienstige hoek kwam bijvoorbeeld kardinaal Simonis aan het woord, die het 'een indringende, uitdagende, zinnige toespraak met veel diepgang' noemde en de koningin prees voor haar moed om ook de keerzijde van Kerstmis te belichten, zo meldde Trouw.¹⁶⁵ Ook de voorzitter van de gereformeerde kerken in Nederland, Vissinga, was blij met de boodschap die Beatrix uitsprak, bleek uit de kranten. Vooral om het feit dat de koningin ruimte gaf aan andere godsdiensten.¹⁶⁶ Woordvoerder Abdus Sattar van de Nederlandse moslimraad was hierover minder positief: 'De koningin is wel erg karig met haar aandacht voor de moslims. Het weinige dat ze heeft gezegd over moslims, geeft een vrij stereotiep beeld. Dat is jammer'.¹⁶⁷ Het Reformatorisch Dagblad was eveneens kritisch. Zo waren zij het niet eens met de vergelijking die Beatrix maakte wat betreft de omgang met de dood tussen de verschillende religies en vonden 'bezien tegen die achtergrond, [...] de inhoud van de Kersttoespraak tegen[vallen]'.¹⁶⁸

De diversiteit in visie op de Kersttoespraak van 1996 was ook terug te zien in de reacties van de kranten zelf. Zo was de NRC heel positief en schreven zij dat Beatrix dit jaar 'voor een verrassing heeft gezorgd' door voor dit thema te kiezen.¹⁶⁹ Door 'haar eigen opvatting over de dood' zo expliciet te verwoorden, had ze namelijk een belangrijke bijdrage geleverd in 'het (her)integreren van de dood in het dagelijks leven'.¹⁷⁰ Het persoonlijke aspect dat Beatrix dit jaar in de Kersttoespraak had gelegd, oogstte bij hen veel waardering. Dit terwijl De Volkskrant veel scherpzinnig was. Zij vonden het onderwerp dat Beatrix dat jaar had gekozen niet erg passend bij de viering van een vrolijk Kerstfeest.¹⁷¹ Cynisch stelde de krant dat: 'Ofschoon de koningin tot de levenden behoort, kunnen we het haar niet vragen. Beatrix spreekt wel, maar dat betekent nog niet dat ze vragen

---

¹⁶⁵ 'Simonis: Moedige Kersttoespraak' in *Trouw*, 27-12-1996.

¹⁶⁶ Idem.

¹⁶⁷ Idem.

¹⁶⁸ 'Kersttoespraak' in *Het Reformatorisch Dagblad*, 27-12-1996.

¹⁶⁹ Fons Elders, 'Koningin Beatrix beoefent het bewuste niet-weten' in *de NRC*, 07-01-1997.

¹⁷⁰ Idem.

¹⁷¹ 'Kerstrede' in *De Volkskrant*, 27-12-1996.

beantwoordt'.¹⁷² Haar boodschap werd verder een 'somber-realistisch [...] verhaal' genoemd over 'een thema zonder enige politieke connotatie'.¹⁷³ Hier verbaasde de krant zich over omdat: 'Bij eerdere gelegenheden ze achter de rug van Lubbers en Kok om nog wel eens een politieke duit in het zakje wilde doen'.¹⁷⁴ De koningin zou dit jaar bewust hebben gekozen voor een milder onderwerp, omdat zij 'even genoeg had van de kritiek op haar rol'.¹⁷⁵ De krant vond het thema verder erg scherp ingezet en noemde het een rede 'die allerm minst vrijblijvend kan worden genoemd'.¹⁷⁶ De Volkskrant was al met al dus erg kritisch zowel over de onderwerpskeuze, inhoud als toon van deze Kersttoespraak.

Het AD stelde eveneens dat Beatrix na 'alle ophef in het afgelopen jaar over de al dan niet vermeende bemoeienissen van het staatshoofd met de alledaagse politiek' dit jaar koos voor de veilige weg door geen uitspraken te doen 'die opnieuw voor commotie zouden kunnen zorgen'.¹⁷⁷ Desondanks begreep het AD de keuze van Beatrix voor dit onderwerp juist wel, aangezien in Nederland dat jaar een aantal ernstige rampen met dodelijke afloop hadden plaatsgevonden, zoals de Dakotaramp en de Herculesramp waarbij twee vliegtuigen waren neergestort. De krant kon het waarderen dat de koningin hier aandacht aan schonk: 'Nu de traditionele verbanden in de samenleving afbrokkelen [...] is de monarchie één van de laatste bindmiddelen van de Nederlandse samenleving: Het koningshuis als houvast voor de culturele identiteit'.¹⁷⁸ In een ander stuk in dezelfde krant werd de manier waarop Beatrix deze Kersttoespraak had ingevuld ook gewaardeerd, vooral doordat het zo'n persoonlijk en gevoelig onderwerp was.¹⁷⁹ Bovendien werd Beatrix geprezen om haar 'vermogen [...] de verschillen tussen mensen te benoemen, maar tegelijk te zien dat zij zoveel gemeen hebben' en voor het feit dat 'haar opvattingen nooit plichtmatig' overkwamen en 'immer getuigen van oprechte belangstelling'.¹⁸⁰ Kortom, de Kersttoespraak van 1996 had in de pers 'tot verscheidene mijmeringen' geleid, zoals het AD destijds al erkende.¹⁸¹

Meerstemmigheid

Ook over de toespraak van 1997 was De Volkskrant niet enthousiast. Zo stelde zij dat 'koningin Beatrix het tot gewoonte had gemaakt haar jaarlijkse Kersttoespraak een commentaar-op-afstand te laten zijn op nieuwe maatschappelijke verschijnselen' en benadrukte dat de inhoud van de

---

¹⁷² 'Kerstrede' in *De Volkskrant*, 27-12-1996.

¹⁷³ Idem.

¹⁷⁴ Jan Blokker, 'Geen piek' in *De Volkskrant*, 28-12-1996.

¹⁷⁵ 'Kerstrede' in *De Volkskrant*, 27-12-1996.

¹⁷⁶ Idem.

¹⁷⁷ Pieter Klein, 'Beatrix en het spoor van de wanhoop' in *het AD*, 27-12-1996.

¹⁷⁸ Idem.

¹⁷⁹ 'Kersttoespraak voor iedereen' in *het AD*, 27-12-1996.

¹⁸⁰ Idem.

¹⁸¹ Rex Brico, 'Beatrix tussen twee vuren' in *het AD*, 20-01-1997.

Kersttoespraak 'de enige rede is volledig van de koningin zelf'.¹⁸² Hieruit bleek dat hun kritiek vrij persoonlijk aan het adres van Beatrix was gericht. Redacteur van het progressieve tijdschrift *Ravage*, Alex van Veen, schreef in *De Volkskrant* eveneens een pittig artikel waarin hij zich scherp uitliet over de koningin. Zo verfoeide hij de manier waarop Beatrix zich in haar toespraak tegen inheligheid en verrijking profileerde, maar zelf wel een duur feest gaf voor haar zestigste verjaardag.¹⁸³ Iets waaruit volgens hem bleek dat 'de teksten [van de Kersttoespraak] niet voortkomen uit haar hart, maar uit een brein dat slim genoeg is om te beseffen dat je af en toe de indruk moet wekken dat je het beste met de mensheid voorhebt'.¹⁸⁴ Dit bewees voor de journalist dat Beatrix 'links praat, maar rechts denkt en handelt'.¹⁸⁵ Daarnaast vond hij Beatrix als persoon niet geschikt, omdat zij te elitair en zakelijk zou zijn. Kritisch was hij wat betreft de functie van het koningshuis en stelde Beatrix vooral te zien als 'het nationaal symbool van de inheligheid en onverschilligheid'.¹⁸⁶

Desalniettemin liet *De Volkskrant* ook reacties zien die over het algemeen iets positiever waren. Zo kwam naar voren dat de familie van de door zinloos geweld omgekomen Meindert Tjoelker, zich 'zeer vereerd' had gevoeld dat Beatrix het toenemende geweld aan de orde stelde en waren 'blij verrast' geweest dat de koningin 'Meindert waardig acht om te memoreren'.¹⁸⁷ Daarnaast stipte de krant de reacties van de Nederlandse bisschoppen aan, die 'zeer ingenomen' waren met de inhoud van de Kerstrede van de koningin. Een zelfde overzicht van de verschillende reacties verscheen ook in *Trouw* en het *AD*. In deze periode werden er door kranten dus verschillende partijen aan het woord gelaten. Er was duidelijk behoefte aan meerstemmigheid.

Het *AD* kwam bovendien met haar eigen beschouwing op de Kersttoespraak van 1997 en was anders dan *De Volkskrant* juist zeer gunstig gestemd ten aanzien van Beatrix. Allereerst beargumenteerde deze krant dat de jaarlijkse Kersttoespraak 'niet op voorhand grote betekenis' had en alleen morele 'waarde krijgt [...] als de inhoud volstrekt authentiek is en getuigt van een scherp waarnemingsvermogen en een onbetwistbare betrokkenheid'.¹⁸⁸ Typeringen die 'zonder reserve' van toepassing waren op de rede van Beatrix dat jaar.¹⁸⁹ Zo gebruikte de koningin beelden die voor iedereen herkenbaar waren: 'De rede van dit jaar bevatte zoveel thema's, dat iedere luisteraar er het zijne of hare in kon vinden'.¹⁹⁰ Daarnaast ontbrak het dat jaar aan zweverigheid en verhevenheid, waardoor haar woorden een kracht kregen die 'een samenleving in verwarring wel moeten raken'.¹⁹¹

---

¹⁸² 'Beatrix wijdt Kerstrede aan schaduwzijde vooruitgang' in *De Volkskrant*, 27-12-1997.

¹⁸³ Alex van Veen, 'Spiegeltje aan de wand' in *De Volkskrant*, 30-01-1998.

¹⁸⁴ Idem.

¹⁸⁵ Idem.

¹⁸⁶ Idem.

¹⁸⁷ 'Beatrix wijdt Kerstrede aan schaduwzijde vooruitgang' in *De Volkskrant*, 27-12-1997.

¹⁸⁸ 'Beatrix vertolkt publieke geweten' in *het AD*, 27-12-1997.

¹⁸⁹ Idem.

¹⁹⁰ Arjan Paans, 'Het geweten van Nederland spreekt' in *het AD*, 27-12-1997.

¹⁹¹ 'Beatrix vertolkt publieke geweten' in *het AD*, 27-12-1997.

Beatrix werd door het AD zelfs aangeduid als ‘de vertolker van het “publieke geweten” die als bindmiddel de nationale gemeenschap bijeenhoudt’.¹⁹² Hoewel het AD dus zelf zeer positief was, waren de meningen wat betreft de toespraak ‘hopeloos verdeeld’ geweest, zo schreef de krant.¹⁹³ Ook visies waarin de toespraak minder werd geprezen waren in deze krant te lezen. Zo miste iemand een ‘warme, menselijke toon’ in de boodschap en was de voorzitter van de Jongerenorganisatie Vrijheid en Democratie Ciska Scheidel het niet eens met de politieke lading van het stuk.¹⁹⁴

Aanhangers en tegenstanders aan het woord

In 1998 zette zich de trend van verdeeldheid rondom de Kersttoespraak van Beatrix voort. Hoewel zij dat jaar had gesproken over verzoening, was er in de nasleep van haar toespraak alles behalve verzoening te bemerken tussen haar aanhangers en tegenstanders. Het AD was in 1998 wederom overwegend lovend over zowel de inhoud als de toon, die de krant ‘gedagen’ en ‘zeer persoonlijk’ noemde.¹⁹⁵ ‘De diepe overtuiging die haar overwegingen kenmerken [...] ademen intenties waar elk weldenkend mens zich door aangesproken kan voelen’.¹⁹⁶ Zij zagen daarentegen ook de beperking van haar ‘wat [in] abstracte termen verpakte opvattingen’.¹⁹⁷ Zo was het slechts gissen welke landen zij bedoelde met haar uitspraak: ‘Landen waar aan langdurig onrecht en onderdrukking een einde is gekomen’.¹⁹⁸ Hoewel de krant zei te begrijpen dat de positie van het staatshoofd met zich meebracht dat Beatrix zich terughoudend moest opstellen wat betreft politiek gevoelige kwesties, kon bij politiek algemeen aanvaarde beginselen de bedachtzaamheid volgens hen ook te groot zijn.¹⁹⁹

Trouw was terughoudender en vond het ‘jammer’ dat ‘de vorstin zo vaak in het midden liet waar haar toehoorders de feitelijke context moesten zoeken voor haar lofredre’.²⁰⁰ Ook emeritus hoogleraar algemene literatuurwetenschap J.J. Oversteegen stelde in Trouw de vraag wat het precies was geweest dat Beatrix wilde zeggen.²⁰¹ Waarop hij zei: ‘Ik moet bekennen dat ik die vraag moeilijk kan beantwoorden omdat ik voortdurend het spoor bijster geraakt ben’.²⁰² Hij vond de toespraak een te hoog abstractiegehalte hebben en miste concreetheid: ‘Ik ben teleurgesteld in deze Kersttoespraak, omdat zij gekenmerkt wordt door een vage algemeenheid die wij van de koningin niet gewend zijn’.²⁰³ Oversteegen had meer verwacht van de koningin en de inhoud van haar

---

¹⁹² ‘Beatrix vertolkt publieke geweten’ in *het AD*, 27-12-1997.

¹⁹³ Arjan Paans, ‘Het geweten van Nederland spreekt’ in *het AD*, 27-12-1997.

¹⁹⁴ Idem.

¹⁹⁵ ‘Koninklijke inzichten’ in *het AD*, 27-12-1998.

¹⁹⁶ Idem.

¹⁹⁷ Idem.

¹⁹⁸ Idem.

¹⁹⁹ Idem.

²⁰⁰ ‘Stadsterreur’ in *Trouw*, 28-12-1998.

²⁰¹ J.J. Oversteegen, ‘Bespiegelingen bij een Kerstredre’ in *Trouw*, 29-12-1998.

²⁰² Idem.

²⁰³ Idem.

Kersttoespraak, bijvoorbeeld op het gebied van solidariteit jegens vluchtelingen: ‘Het zou haar, met haar heldere verstand, zeker gelukt zijn om de uitvoerders van onze politieke wil, en dat behoort ook te zijn: Onze morele keuzen, op hun plicht te wijzen zonder haar constitutionele grenzen te overschrijden’.²⁰⁴ Bijzonder in zowel deze uitspraak als de visie van het AD, was de wens van hen beiden dat Beatrix uitgesprokener zou mogen zijn, ondanks dat zij zich hiermee in politiek vaarwater zou begeven. Dat er nog wel degelijk waarde werd gehecht aan de Kersttoespraken van Beatrix was terug te zien in het aantal artikelen in deze periode waarin één van haar uitspraken werd aangehaald om een bepaalde visie te ondersteunen.

Kritiek na roep om privacy

In 1999 trok vooral één zin uit Beatrix’ toespraak de aandacht van de media, namelijk de roep om meer respect voor de privacy van de Koninklijke Familie. Het was het enige aspect van de Kersttoespraak waar de kranten dat jaar over schreven. Dit directe verzoek van de koningin aan de pers viel niet bij iedereen in goede aarde. Interessant was dat de reactie van toenmalig premier Wim Kok hier veelal bij werd aangehaald. Zo was in De Telegraaf te lezen dat de premier had gereageerd op de toespraak met: ‘De koningin en de andere leden van het Koninklijk Huis staan in hun dagelijkse werkzaamheden veel dichterbij de samenleving dan vroeger, en zijn meer aanwezig en zichtbaar’.²⁰⁵ In Trouw werd hier door journalist Willem Breedveld aan toegevoegd dat Wim Kok had aangegeven dat ‘die verandering ook de komende eeuw wel door zal gaan’.²⁰⁶ Zowel De Telegraaf als Trouw lieten weten dat Kok wel graag zag dat men alert was wat betreft het respecteren van de grens van de persoonlijke levenssfeer van de Koninklijke Familie, zoals ‘sommige paparazzi die het grote geld willen verdienen’ nog weleens vergaten.²⁰⁷ Volgens Breedveld zou in bepaalde gevallen het recht op openbaarheid, het recht op privacy overstemmen, vooral wat betreft ontwikkelingen en beslissingen rondom het staatsbestel.

Dat de relatie tussen de monarchie en de media een lastige was, bleek tevens uit een artikel in Trouw van 15 januari 2000. Hierin werd de visie van de koningin vrij vertaald naar: ‘Ik wil mijn bijdrage wel leveren aan openheid, maar het moet niet te gek worden’.²⁰⁸ Trouw was het op zich eens met de koningin dat men haar privacy moest respecteren, ‘zij het met een kanttekening: Het staatshoofd trekt een zware wissel op het staatsrecht als zij eenzijdig de grenzen tussen het publieke en private domein denkt te kunnen trekken. In het verleden zijn daarmee te vaak ongelukken gebeurd’.²⁰⁹ Het gaat hierbij vooral om verlovings- of de troonsafstand, die vooraf aan hun officiële

---

²⁰⁴ J.J. Oversteegen, ‘Bespiegelingen bij een Kerstrede’ in *Trouw*, 29-12-1998.

²⁰⁵ ‘Koningin vraagt respect voor haar privacy’ in *De Telegraaf*, 27-12-1999.

²⁰⁶ Willem Breedveld, ‘Openbaarheid of privacy’, in *Trouw*, 29-12-1999.

²⁰⁷ ‘Koningin vraagt respect voor haar privacy’ in *De Telegraaf*, 27-12-1999.

²⁰⁸ ‘Een stuurloos schip’ in *De Telegraaf*, 15-01-2000.

²⁰⁹ Idem.

bekendmaking altijd glashard werden ontkend.²¹⁰ Hoewel Trouw inzag dat het niet strikt noodzakelijk was om deze zaken al in een vroeg stadium te weten, vonden zij dat ‘in een tijd waarin de Koninklijke Familie het van haar populariteit moet hebben, het naïef is om te denken dat je de grenzen zo staatsrechtelijk eng zou kunnen trekken’.²¹¹ Er moest volgens hen een eenduidige lijn worden getrokken door het kabinet wat wel en niet onder de privacy van de Koninklijke Familie viel en wie er verantwoordelijk was voor het informeren van het volk. Vooral de verantwoordelijke premier zou de geruchtenstroom die telkens ontstond niet moeten accepteren of voeden, dat was ‘slecht voor het koningschap’, aldus het artikel in Trouw.²¹²

Het Parool betrok de politiek eveneens en schreef dat Wim Kok aan Elsevier had laten weten gesprekken te voeren met de koningin en de kroonprins ‘over een moderne “invulling van het koningschap”’.²¹³ Kok stelde dat met het ontstaan van de gewijzigde normen de monarchie opnieuw moest worden getoetst, bijvoorbeeld wat betreft openheid en transparantie.²¹⁴ Toch had journalist Herman Stevens van Het Parool hier maar weinig vertrouwen in en vroeg zich af waarom Nederland überhaupt nog een koninkrijk was als het zo duidelijk was dat ‘de koningin er maar weinig aan lijkt te vinden’.²¹⁵ Volgens Stevens had Beatrix een gevaarlijke diepgewortelde afkeer tegen de media, noemde ze de pers in haar Kersttoespraak ‘vercommercialiseerd’ en vond zij dat ‘de leugen regeert’.²¹⁶ Volgens de journalist maakte ze een grote fout door de media op deze manier te beoordelen. Hij was juist blij dat de pers ‘zijn onderdanigheid’ was verloren en vond de tijd waarnaar Beatrix leek terug te verlangen juist een tijd waarin de leugen had geregeerd.²¹⁷ Ter ondersteuning van dit argument noemde hij de Greet Hofmans-affaire onder Juliana, waarover de Nederlandse kranten destijds hadden gezwegen omdat de hoofdredacteuren blind naar het hof luisterden.²¹⁸ Stevens vond de ontwikkeling naar een meer open samenleving en een koningshuis die nog enkel ceremoniële taken uitvoerde juist erg goed.²¹⁹ Dat Beatrix dit niet zag zitten, vormde volgens Stevens wel een probleem: ‘We zitten, kortom, met een koningin die het tegendeel wil van wat wij willen’.²²⁰ Hij ging vervolgens nog een stapje verder door te pleiten voor een republiek, omdat dat de ‘beste tijden waren die Nederland had gekend’: ‘Zinnige argumenten voor de monarchie zijn er niet’.²²¹ Zijn

---

²¹⁰ ‘Een stuurloos schip’ in *De Telegraaf*, 15-01-2000.

²¹¹ Idem.

²¹² Idem.

²¹³ ‘Koningin vraagt respect privacy familie’ in *Het Parool*, 27-12-1999.

²¹⁴ Idem.

²¹⁵ Herman Stevens, ‘Van Beatrix en Kok mag de leugen rustig blijven regeren’ in *Het Parool*, 28-12-1999.

²¹⁶ Idem.

²¹⁷ Idem.

²¹⁸ Idem.

²¹⁹ Idem.

²²⁰ Idem.

²²¹ Idem.

kritiek uitte zich dus zowel in onvrede over de monarchie in het algemeen als richting Beatrix persoonlijk, die hij een kille decadente vorstin noemde: 'Een vorst moet inspireren, niet deprimeren'.²²² Verder vond hij dat Beatrix te veel ongegronde macht opeiste en dat haar functie meer een menselijke voorbeeldfunctie zou moeten zijn.²²³

Eenzelfde kritische houding was terug te zien in een artikel in *De Volkskrant* waarin werd gesteld dat Beatrix in de leer zou moeten bij haar collega's uit Zweden wat betreft haar omgang met de pers.²²⁴ In een ander artikel werd deze vergelijking ook gemaakt en werd gesteld dat Beatrix in groot contrast stond met de Scandinavische koningshuizen, omdat zij in tegenstelling tot hen 'volhardt in afstand tot het volk'.²²⁵ Beide stukken weergaven de visie dat de monarchie dichter bij het volk zou moeten staan²²⁶ en meer moest investeren in het uitstralen van 'warmte, spontaniteit, openhartigheid en toegankelijkheid'.²²⁷

Onvrede over invulling Kersttoespraak

In *De Volkskrant* werd, naar aanleiding van de toespraak van 1999, de geschiedenis van de Kersttoespraak beschreven. Hierin werd gesteld dat, onder zowel Wilhelmina, Juliana als Beatrix, de Kerstboodschap altijd spiritueel en vrij zwaarmoedig van aard was geweest.²²⁸ Ze zouden volgens Peter de Waard, de auteur van dit artikel, zelfs niet veel onder doen voor een kerkelijke preek. Volgens dit artikel was de Kerstgroet onder Wilhelmina vooral een manier om de band met de bevolking te verstevigen, met name toen deze via de radio werd uitgezonden. Onder Juliana werd de Kerstrede een officiële jaarlijkse traditie en kreeg de toespraak een nieuwe spirituele lading die De Waard aanduidde als 'diepzinnige religieus-filosofische bespiegelingen'.²²⁹ De inhoud van de boodschappen van Juliana noemde hij verder abstract en iets dat 'de onderdanen nauwelijks kon beroeren'.²³⁰ Wel toonde hij waardering voor het feit dat Juliana sneller dan menig ander had doorzien wat onder haar volk speelde. In latere perioden had Juliana volgens dit artikel geworsteld met het opstellen van haar Kerstboodschap, dat ze erkende in haar toespraak van 1972: 'Het is moeilijk om iets te zeggen wat iedereen aanspreekt'.²³¹ In 1980 gaf Juliana haar functie door aan Beatrix die 'Kerstmis consequent als een zeldzaam licht in de duisternis' zag.²³² De Waard schreef dat Beatrix in eerste instantie enkel de samenleving opriep tot het oplossen van verschillende

---

²²² Herman Stevens, 'Van Beatrix en Kok mag de leugen rustig blijven regeren' in *Het Parool*, 28-12-1999.

²²³ Idem.

²²⁴ Jos van Rijn, 'Keurslijf' in *De Volkskrant*, 29-12-1999.

²²⁵ Luuk Utrecht, 'Spontaniteit' in *De Volkskrant*, 31-01-2000.

²²⁶ Jos van Rijn, 'Keurslijf' in *De Volkskrant*, 29-12-1999.

²²⁷ Luuk Utrecht, 'Spontaniteit' in *De Volkskrant*, 31-01-2000.

²²⁸ Peter de Waard, 'De Kerstrede en de moraal' in *De Volkskrant*, 27-12-1999.

²²⁹ Idem.

²³⁰ Idem.

²³¹ Koningin Juliana, Kersttoespraak 1972.

²³² Peter de Waard, 'De Kerstrede en de moraal' in *De Volkskrant*, 27-12-1999.

problemen. Dit veranderde in 1988, met haar gevoelige toespraak over het milieu, waarmee ze mogelijk ook de politiek wilde spreken. Haar toespraken werden vanaf dat moment 'fatalistischer', aldus De Waard. Al met al was deze journalist van De Volkskrant niet heel tevreden over de invulling van de Kersttoespraak.

Deelconclusie

De hoeveelheid reacties van de kranten op de Kersttoespraken van Beatrix tussen 1996 en 1999 was flink toegenomen. Het werd gebruikelijker om een nabeschouwing te geven op de Kersttoespraak, waarin zowel de visie van de krant zelf, verschillende meningen vanuit de samenleving, als de opvatting van de politiek werd besproken. Waaruit geconcludeerd kan worden dat het belangrijker werd in deze periode om te laten zien wat verschillende mensen over de Kersttoespraak dachten en dat het belang van meerstemmigheid was toegenomen. De inhoud van de Kersttoespraak werd niet meer als vanzelfsprekend aanvaard, maar werd in toenemende mate kritisch onder de loep genomen en bediscussieerd.

Opvallend was bovendien dat Beatrix vanaf deze periode meer en meer als persoon werd bekritiseerd, terwijl het voorheen vooral ging over het nut van de monarchie in het algemeen of de inhoud van de Kersttoespraak. In deze kritiek op Beatrix persoonlijk werd geen blad voor de mond genomen, iets dat niet eerder zo vaak en op deze manier was voorgekomen in kranten. Een greep uit de meningen laat zien dat Beatrix bijvoorbeeld te zakelijk, elitair en koud was richting het volk. Er kwam een roep om een meer menselijke, warme en meevoelende koningin die plezier had in wat ze deed en niet enkel sombere en abstracte redevoeringen hield. Desondanks was er ook lof, met name van het AD, die de toespraken vaak wel heel positief ontving.

Dat haar toespraken in de jaren 1996, 1997 en 1998 zo'n verdeelde discussie veroorzaakten, was niet iets dat direct uit haar onderwerpskeuze of inhoud was af te lezen. Toch kwam er veel (kritische) respons, dat te maken heeft met een algemene trend in deze periode om meer na te denken over de functie van het koningshuis. Het is dan ook niet verwonderlijk dat, toen Beatrix in 1999 een kort maar zeer gevoelig punt maakte wat betreft haar privacy, deze kans door verschillende kranten direct werd aangegrepen om flinke commotie te maken. Kortom, de hoeveelheid reacties die op de Kersttoespraak ontstonden nam in deze periode toe. Vooral door het feit dat kranten steeds meer verschillende partijen aan het woord lieten over de toespraak. In die reacties werd een kritische houding gebruikelijker, gevoed door een breder gedeelde twijfel over de toekomst van de monarchie. De stap om de Kersttoespraak vanaf 2000 op televisie uit te zenden, is in deze context te verklaren als poging om de koningin dichterbij het volk te brengen.

Hoofdstuk 5 2000-2006: Verdeeldheid

Inhoud Kersttoespraken

Vanaf 2000 werden de toespraken van Beatrix voor het eerst via de televisie uitgezonden. Men kon de koningin vanaf dat moment zien tijdens het uitspreken van de rede en dat voelde voor velen persoonlijker. Daarnaast gaf zij in deze periode meer inzicht in haar eigen leven dan voorheen, bijvoorbeeld door een aantal maal bijzonder openhartig te zijn over zowel de vreugde als verdriet rondom verschillende familiegebeurtenissen.

Tijdens haar allereerste televisietoespraak in 2000 maakte Beatrix zo'n verwijzing naar haar eigen leven, toen zij op indirecte wijze inging op het voorgenomen huwelijk van haar jongste zoon Constantijn: 'Wanneer twee mensen in liefde hun leven willen delen, wordt hun omgeving deelgenoot van dat geluk. Zo hebben mijn man en ik dat dezer dagen zelf ondervonden'.²³³ Afgezien van dit element was er echter weinig nieuws te ontdekken aan de inhoud van de toespraak, deze was nog altijd vrij somber en bestond met name uit algemene wijsheden.

Dit was een jaar later anders toen ze een vrij concrete toespraak hield in door iedereen te begrijpen woorden. Wel hield ze er nog immer een kritische wereldvisie op na: 'In deze dagen beklemt ons meer dan ooit de chronische en diepgewortelde ongelijkheid op onze overvolle aarde'.²³⁴ Te lezen was dat vooral de toenemende terreur haar zorgen baarde, dat uiteraard een verwijzing vormde naar de aanslagen van 11 september 2001. Ze verwees naar deze daden als 'fanate haat en de vernietigende kracht van het kwaad'.²³⁵ Ze riep tevens op tot een open houding tegenover andere culturen en levensovertuigingen. Iets waaruit bleek dat zij de hele samenleving wilde aan te spreken, niemand uitgesloten. Haat werd volgens haar niet opgelost door wraakzucht, maar door een sterke gemeenschapszin.²³⁶

Het tweede moment waarop zij persoonlijk werd, maar eigenlijk het eerste moment dat zij echt open over haar persoonlijke leven sprak, was in het jaar 2002. In dit 'diep ingrijpende jaar' had zowel de bruiloft van Willem-Alexander en Máxima, als het overlijden van haar man Claus plaatsgevonden.²³⁷ Ze schreef haar toespraak vanuit de kracht van Claus, die ze omschreef als 'de verbondenheid met mensen'.²³⁸ Op dit gebied ging het volgens haar echter nog altijd niet goed: 'De samenleving lijkt te verloederen'.²³⁹ Hoewel ze al lange tijd opriep tot meer verdraagzaamheid, was ze niet tevreden over de uitkomst: 'Verplichte verdraagzaamheid, waarmee geduld wordt wat in

---

²³³ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2000.

²³⁴ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2001.

²³⁵ Idem.

²³⁶ Idem.

²³⁷ Idem.

²³⁸ Idem.

²³⁹ Idem.

wezen onaanvaardbaar is, leidt tot schijntolerantie'.²⁴⁰ Wederom benadrukte ze dat men de verschillen tussen mensen moest accepteren en koesteren: 'Wij hebben te aanvaarden dat er verschil is in karakter, etnische afkomst, geaardheid, talent en opvoeding'.²⁴¹ Oprechte betrokkenheid en interesse tonen in een ander was volgens haar nodig om 'het sámen leven' mogelijk te maken.²⁴²

Ook in 2003 maakte ze een verwijzing naar haar persoonlijke leven, toen ze aangaf dat na 'een moeilijke tijd' haar leven 'een gelukkige wending' had genomen met de geboorte van haar kleindochter Amalia.²⁴³ Hieraan voegde ze toe: 'Intens verheug ik mij ook op het huwelijk van Friso en Mabel die samen de toekomst tegemoet treden'.²⁴⁴ Dat zij een persoonlijke noot in haar Kersttoespraak niet meer schuwde, bleek tevens uit het feit dat zij haar toespraak opdroeg aan haar moeder Juliana 'voor wie de jaren zwaar zijn geworden': 'Met u wil ik de gedachten richten op idealen waarmee zij zich in haar lange leven zo sterk verbonden heeft gevoeld'.²⁴⁵ Idealen die volgens Juliana mooi verwoord waren door voormalig president van de Verenigde Staten, F.D. Roosevelt, tevens goede vriend van Juliana: 'Vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst, vrijwaring van nood en gebrek en het vrij zijn van angst en vrees'.²⁴⁶

Een jaar later stelde Beatrix zich wederom kwetsbaar op, door aan te geven dat het verlies van haar beide ouders haar zwaar was gevallen. Ze eerde dit keer vooral haar vader, die 'een veelbewogen bestaan' had geleid, waarbij ze zijn vertegenwoordiging van 'een generatie die in tijd van oorlog en verschrikking de waardigheid van ons volk overeind hield' als voorbeeld noemde.²⁴⁷ Daarnaast verwees ze in deze toespraak naar 'de twee daden van extremisme' die Nederland recent hadden opgeschrikt, waarmee ze de moord op Theo van Gogh en de eerdere moord op Pim Fortuyn bedoelde.²⁴⁸ Ze bleef verder vrij neerslachtig en pessimistisch over de situatie in de maatschappij.

Dit was anders in haar toespraak van 2006, waarin haar toon veel opgewekter was. Ze gaf hierin een terugblik op het jubileumjaar dat zij had gevierd naar aanleiding van haar 25-jarig koningschap. Beatrix sprak over een jaar waarin ze 'zelf veel goeds [heeft] mogen ervaren' en waarin zij zich 'gesterkt [heeft] gevoeld door de genegenheid van tallozen'.²⁴⁹ Daarnaast gaf ze aan zich dankbaar en bevoorrecht te voelen.²⁵⁰ Op een buitengewoon vertrouwelijke wijze sprak zij

---

²⁴⁰ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2002.

²⁴¹ Idem.

²⁴² Idem.

²⁴³ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2003.

²⁴⁴ Idem.

²⁴⁵ Idem.

²⁴⁶ Idem.

²⁴⁷ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2004.

²⁴⁸ Idem.

²⁴⁹ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2005.

²⁵⁰ Idem.

bovendien over Claus en haar familie: 'Diep dankbaar ben ik voor wat Claus voor Nederland kon betekenen en voor wat hij ons allen heeft nagelaten; dankbaar ook voor de inzet van mijn gezin en onze familie. Vanuit een sterk thuisfront kan ik mijn taken vervullen'.²⁵¹ Hieruit bleek dat Beatrix zich na 25 jaar steeds opener durfde en wenste te uiten tegenover het volk in haar Kersttoespraak.

In de Kerst daarop, had ze het in haar toespraak vooral over het woord van God en hoe mensen zich gesterkt konden voelen door woorden in het algemeen, omdat die uiting geven aan wat je bezielt.²⁵² Een waardevol goed vond ze dat er in Nederland ruimte was voor elk woord, omdat 'woorden een wapen zijn tegen onderdrukking en tirannie'.²⁵³ Volgens Beatrix moest dat wat je zegt echter wel in lijn zijn met de heersende normen en moraal, zodat de beschaving gehandhaafd blijft. Het recht op beledigen bestond volgens Beatrix niet: 'Wie anderen beschimpt, verliest zelf geloofwaardigheid; het onbeheerste woord schiet zijn doel voorbij', sprak zij in 2006.²⁵⁴

Al met al waren de toespraken in de periode 2000 tot en met 2006 dus anders van aard. Zo koos Beatrix vaker voor het toevoegen van een persoonlijke noot in de toespraken, bijvoorbeeld door te vertellen over haar familie. Dit maakte haar toespraken in vorm en inhoud kwetsbaarder. Verder formuleerde ze haar boodschap zo nu en dan concreter. De idealen die in haar toespraken in deze periode naar voren kwamen, bleven grofweg hetzelfde en bestonden uit twee zaken; gelijkheid en vrijheid.

Reacties van de kranten

In haar toespraak van 2006 gaf ze het zelf al aan: Wie gebruik wil maken van de ontstane ruimte om een mening te geven, moet ook beseffen dat anderen dezelfde rechten hebben.²⁵⁵ 'Elk woord moet bedacht zijn op een wederwoord'.²⁵⁶ Dit ondervond zij zelf aan den lijve toen na de millenniumwisseling de reacties van de media op de Kersttoespraken van Beatrix sterk toenamen in omvang en felheid.

Het best bekeken programma van Eerste Kerstdag

Bijna elke krant publiceerde een nabeschouwing van het best bekeken programma van Eerste Kerstdag in 2000. Men was verdeeld en beoordeelde het televisieoptreden van Beatrix heel verschillend, zo bleek uit de kranten. Hoewel de meeste media aangaven het een goede ontwikkeling te vinden dat de Kersttoespraak te zien was op televisie, was er wel kritiek op de uitvoering en vormgeving van de uitzending. Zo kwamen verschillende mediadeskundigen aan het woord,

---

²⁵¹ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2005.

²⁵² Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2006.

²⁵³ Idem.

²⁵⁴ Idem.

²⁵⁵ Idem.

²⁵⁶ Idem.

bijvoorbeeld in het AD waarin werd gesteld dat de koningin zichtbaar gespannen en krampachtig was geweest en 'moeite had de schijn op te houden van een spontane voordracht'.²⁵⁷ Het was volgens hen een statische voordracht met als enige verschil dat er 'nu beeld bij het vorstelijke stemgeluid' was.²⁵⁸ Ze vonden het jammer dat Beatrix de gecreëerde ruimte niet had aangegrepen voor een meer eigentijdse zetting. Volgens het AD had, naar aanleiding van deze Kersttoespraak, het streven naar een moderner koningschap weinig kans van slagen.²⁵⁹

Ook de inhoud van de toespraak viel niet echt in de smaak. Zo vond de NRC dat de koningin vooral had gesproken in 'versluisde verwijzingen'.²⁶⁰ Dit werd door het AD 'verhullende abstracties' genoemd.²⁶¹ Deze krant stelde dat de Kersttoespraken van de koningin wel vaker 'een wat zweverig karakter hebben', maar dat 'in het verleden toch regelmatig tamelijk concrete elementen' te ontdekken vielen.²⁶² Ditmaal vond het AD dat de vorstin 'inhoudelijk niets verrassends wist op te tekenen'.²⁶³ In dit kader meldde De Telegraaf dat Beatrix 'het woord hoop maar liefst achttien maal' had uitgesproken.²⁶⁴ Vanuit Trouw kon de koningin eveneens op weinig waardering rekenen, zij vonden dat Beatrix Nederland een te pessimistische spiegel wilde voorhouden.²⁶⁵ Daarnaast werd door deze krant gesteld dat 'haar plechtstatige woorden' voor een groot deel van het volk ongrijpbaar waren.²⁶⁶ Al met al leek de Kersttoespraak 'steeds minder mensen aan te spreken': 'Hoe modern ook gebracht [...] is dit type mistige en wollige speech [...] achterhaald. Van mij hoeft de majesteit geen moeite meer te doen', aldus H.U. Jessurun d'Oliveira, oud-hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam in Trouw.²⁶⁷

Wat wel positief werd ontvangen was dat Beatrix vrij persoonlijk was geweest in vergelijking met eerdere toespraken, die vooral 'een algemeen maatschappelijk thema tot uitgangspunt hadden gehad'.²⁶⁸ Volgens Trouw probeerde Beatrix ditmaal bewust 'een persoonlijk accent te leggen', dat volgens deze krant waarschijnlijk in verband stond met de modernisering van het koningschap. Dit persoonlijke aspect werd ook door De Volkskrant gezien, die meldde dat 'koningin Beatrix uit het defensief is gekomen' en zich 'voor het eerst persoonlijk had geuit'.²⁶⁹ De televisie droeg hieraan bij doordat de koningin nu tevens haar emotie kon laten spreken bij haar niet altijd zo expliciete

---

²⁵⁷ Redmar Kooistra, 'Vorstelike rede ontbeert vernieuwing' in *het AD*, 27-12-2000.

²⁵⁸ Idem.

²⁵⁹ Idem.

²⁶⁰ In *de NRC*, 27-12-2000.

²⁶¹ Idem.

²⁶² Idem.

²⁶³ Idem.

²⁶⁴ 'Koningin trekt 1,6 miljoen kijkers' in *De Telegraaf*, 27-12-2000.

²⁶⁵ 'Enige persoonlijke gevoelens' in *Trouw*, 27-12-2000.

²⁶⁶ Ulli D'Oliveira, 'De toespelingen van de ijskoningin' in *Trouw*, 27-12-2000.

²⁶⁷ Idem.

²⁶⁸ 'Enige persoonlijke gevoelens' in *Trouw*, 27-12-2000.

²⁶⁹ Jan Hoedeman, 'Beatrix uit zich voor het eerst persoonlijk' in *De Volkskrant*, 27-12-2000.

bewoordingen.²⁷⁰ Ook de politiek had overwegend positief gereageerd op de Kersttoespraak, meldde de NRC.²⁷¹ Het algemene oordeel over de Kersttoespraak van 2000 liep dus uiteen, waarbij wederom verschillende experts en meningen werden gehoord.

Positief over haar verwijzing naar 9/11

Hoewel de rede van Beatrix in 2001 slechter werd bekeken dan die van 2000, werd haar toespraak inhoudelijk beter ontvangen. De media schreven namelijk over het algemeen positief over de manier waarop Beatrix, bijvoorbeeld, inging op de aanslagen van 11 september. Dit gold zelfs voor De Volkskrant die de toespraak prachtig noemde en de koningin complimenteerde.²⁷² Vooral Beatrix' duidelijke en afstraffende taal betreft ideologieën en geloofsinterpretaties die aanzetten tot haat en agressie werd gewaardeerd.²⁷³ Ook Trouw vond het 'prijzenswaardig' dat Beatrix in haar Kersttoespraak nadrukkelijk de harde realiteit ter sprake bracht.²⁷⁴ Het AD liet drie deskundigen aan het woord die elk hun visie gaven op de Kersttoespraak. Eén daarvan was theoloog Peter Nissen die eveneens erg te spreken was over de toespraak: 'Buitengewoon knap hoe ze een aantal essentiële elementen van Kerstmis weet te verbinden met de maatschappij'.²⁷⁵ Hoewel hij vond dat er een belangrijke boodschap zat in de toespraak, gaf hij toe dat een aantal zaken verder uitgewerkt hadden kunnen worden, maar dat dit vanwege de lengte niet mogelijk was.²⁷⁶ In dit kader stelde hij voor dat 'het aardig zou zijn volgend jaar na haar toespraak een tv-debat te organiseren waarin sommige thema's verder worden uitgediept'.²⁷⁷ Zijn voorstel voor 'een soort Beatrix-gesprekskringen' gaf aan dat de Kersttoespraak nog altijd aanleiding gaf tot veel reacties.²⁷⁸ Het AD liet daarnaast zelfs een logopediste aan het woord, die de toespraak vanuit haar vakgebied bestudeerde.²⁷⁹ Kortom, ook in 2001 was er sprake van omvangrijke reacties op de Kersttoespraak vanuit allerlei hoeken.

Hoe persoonlijker, hoe beter

Vooraf het persoonlijke aspect van Beatrix' toespraak van 2002, het spreken over de dood van haar man, viel bij de meeste kranten in de smaak. Zo noemde het AD het een 'bijzondere toespraak' en beoordeelde de toespraak inhoudelijk wederom goed. Goed ontvangen werd dat zij de gebeurtenissen in haar eigen leven een 'volwaardige plaats in haar jaarlijkse overdenking' gaf.²⁸⁰

---

²⁷⁰ Jan Hoedeman, 'Beatrix uit zich voor het eerst persoonlijk' in *De Volkskrant*, 27-12-2000.

²⁷¹ 'Ongebruikelijk moreel appel' in *de NRC*, 27-12-2000.

²⁷² Luuk Utrecht, 'Kersttoespraak' in *De Volkskrant*, 31-12-2001.

²⁷³ 'Vorsten staan stil bij 11 september' in *De Volkskrant*, 27-12-2001.

²⁷⁴ 'De wereld na Kerst' in *Trouw*, 27-12-2001.

²⁷⁵ In *het AD*, 27-12-2001.

²⁷⁶ Idem.

²⁷⁷ Idem.

²⁷⁸ Idem.

²⁷⁹ Marianne Aal, 'De logopedist' in *het AD*, 27-12-2001.

²⁸⁰ Redmar Kooistra, 'Beatrix hamert in bijzondere toespraak op "samen leven"' in *het AD*, 27-12-2002.

Hoewel Beatrix ditmaal minder duidelijke verwijzingen gaf, vond het AD dat 'ook zonder man en paard te noemen' over haar goede intenties geen misverstand kon bestaan.²⁸¹ Daarnaast vond de krant dat zij met 'een positieve toonzetting' sprak.²⁸² Ook De Telegraaf schreef dat Beatrix 'duidelijker was in haar formulering dan voorgaande jaren' en dat zij sprak in 'niet mis te verstane bewoordingen'.²⁸³ Inhoudelijk was men het vooral eens met de koningin dat 'gevoelens van onrust en onbehagen in de maatschappij te lang zijn weggedrukt' en dit tot verplichte verdraagzaamheid had geleid met uiteindelijk schijntolerantie tot gevolg.²⁸⁴

Hoewel Trouw erkende dat de toespraak 'iets persoonlijker was dan de voorgaande', merkte deze krant juist op dat Beatrix het volk 'te omfloers' aansprak.²⁸⁵ In dit kader lieten zij H. Tonnon van de Rijksvoorlichtingsdienst aan het woord: 'Als staatshoofd moet de koningin abstract haar overdenking weergeven. Dit jaar heeft zij er meer persoonlijke elementen ingebracht, omdat er privé een aantal ingrijpende gebeurtenissen zijn geweest'.²⁸⁶ Een andere vraag die in dit artikel aan de orde kwam, was hoe de Kersttoespraak tot stand komt, waarop Tonnon antwoordde: 'De voordracht is de overtuiging van de koningin zelf. Of ze hulp bij het schrijven van de toespraak heeft gehad, behoort tot de geheimen van paleis Huis ten Bosch'.²⁸⁷ Al met al werden haar toespraken in deze periode dus zeer nauw bestudeerd en vormden toch elk jaar weer reden tot uitgebreid publiceren.

Veel commentaar

Hoewel Juliana heel geliefd was, werd de aankondiging dat Beatrix met Kerst 2003 haar moeder zou eren in haar Kersttoespraak, niet direct heel positief ontvangen. Zo meldde Trouw dat de aankondiging zou dienen 'als hulp bij de interpretatie van haar woorden', omdat Beatrix 'gewoonlijk [...] alleen in algemene, abstracte woorden' sprak.²⁸⁸ Ook suggereerden zij dat de aankondiging bedoeld was om 'de kijkcijfers op [te] vijzelen'.²⁸⁹

Na afloop van de toespraak waren de kranten nog steeds niet erg enthousiast en waren er heel wat op- en aanmerkingen te lezen. Zo vond de NRC dat Beatrix' waarschuwing wat betreft de risico's van de vrijheid van meningsuiting 'sterk herinnerden aan de wijze' waarop premier Balkenende zich eerder dat jaar had gekeerd tegen satires op het Koninklijk Huis.²⁹⁰ Iets dat hem destijds felle kritiek had opgeleverd van politici en cabaretiers en weer werd opgerakeld door de

---

²⁸¹ Redmar Kooistra, 'Beatrix hamert in bijzondere toespraak op "samen leven"' in *het AD*, 27-12-2002.

²⁸² Idem.

²⁸³ Jan-Kees Emmer, 'Beatrix: Zorgen om verloedering' in *De Telegraaf*, 27-12-2002.

²⁸⁴ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2002.

²⁸⁵ 'De koningin moet abstract haar overdenking weergeven' in *Trouw*, 28-12-2002.

²⁸⁶ Idem.

²⁸⁷ Idem.

²⁸⁸ 'Beatrix eert moeder in Kersttoespraak' in *Trouw*, 24-12-2003.

²⁸⁹ Idem.

²⁹⁰ 'Risico's aan vrijheid van meningsuiting' in *de NRC*, 27-12-2003.

woorden van Beatrix dat vrijheid van meningsuiting ‘geen vrijbrief is om te kwetsen noch om schaamteloos oordelen te verkondigen over mensen’ en dat ‘elke vrijheid een keerzijde heeft in verantwoordelijkheid [...] dat verplicht de waarheid te eerbiedigen en medemensen te respecteren’.²⁹¹ Bovendien zou volgens een column in De Telegraaf met deze uitspraak de indruk bevestigd worden dat Balkenende niet geheel op eigen initiatief opereerde toen hij zich eerder dat jaar had uitgesproken.²⁹²

Daarnaast werd de manier waarop Beatrix had benadrukt dat zij zich ‘intens verheugt’ op de trouwerij van Friso en Mabel niet goed ontvangen. Hiermee sprak zij namelijk expliciet haar zegen uit, waarmee zij het feit dat de regering geen toestemming had gegeven voor het huwelijk openlijk naast zich neerlegde. Haar opmerking over het huwelijk van Friso en Mabel werd op de opiniepagina in de NRC ‘volstrekt overbodig’ genoemd en iets dat werd ervaren als ‘een poging om de premier, het kabinet, en tevens de Tweede Kamer [...] te schofferen’.²⁹³ Beatrix werd zelfs verweten dat zij ‘haar moederrol en haar rol van staatshoofd’ moeilijk kon scheiden, iets dat als onprofessioneel werd bestempeld en ‘in grote mate afbreuk aan haar aanzien’ deed.²⁹⁴ Vervolgens werd zelfs gesuggereerd dat ‘in de huidige tijd geen plaats meer voor de monarchie’ was, dat ‘de Oranjes op deze manier aan zichzelf te wijten hadden’, aldus de commentator.²⁹⁵

Overwegend negatief over keuzes van Beatrix

Ook naar aanleiding van haar toespraak van 2004 waren de kranten kritisch. Dit kwam bijvoorbeeld door de manier waarop zij verwees naar de moord op Theo van Gogh, het overlijden van haar vader en het feit dat zij helemaal niets had gezegd over het overlijden van haar moeder. In het AD werd de toespraak ‘mosterd na de maaltijd’ genoemd.²⁹⁶ Zij vonden dat Beatrix deze toespraak beter direct na de moord op Van Gogh had kunnen houden, omdat ‘iedereen de tegeltjeswijsheden als “haat roept haat op” inmiddels al honderd keer door anderen heeft horen uitspreken’.²⁹⁷ De Volkskrant was eveneens kritisch en vond het opvallend dat Beatrix in haar toespraak niet de kans benutte om expliciet ‘de moord op Theo van Gogh te veroordelen’.²⁹⁸ Volgens hen gold het bekende tegenargument dat ‘het noemen van man en paard anderen het idee kan geven dat zij worden overgeslagen’ niet meer, omdat de koningin wel ‘steeds aandacht besteed aan haar particuliere sores’.²⁹⁹ Daarnaast was het AD teleurgesteld over de manier waarop Beatrix haar vader eerde

---

²⁹¹ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2003.

²⁹² ‘Winterspelen’ in *De Telegraaf*, 29-12-2003.

²⁹³ Y. van Essen-Seijlhouwer, ‘Kersttoespraak’ in *de NRC*, 30-12-2003.

²⁹⁴ Idem.

²⁹⁵ Idem.

²⁹⁶ ‘Geen woord over overlijden van Juliana’ in *het AD*, 27-12-2004.

²⁹⁷ Idem.

²⁹⁸ ‘Beatrix’ Kerstboodschap’ in *De Volkskrant*, 27-12-2004.

²⁹⁹ Idem.

'terwijl de afgelopen tijd toch duidelijk is geworden dat hij zo waardig niet was' en dat zij het overlijden van haar moeder niet noemde.³⁰⁰ Trouw kon de 'dramatische woorden' van Beatrix juist wel waarderen: 'Een goede zaak dat het staatshoofd ons die spiegel voorhoudt'.³⁰¹ De Kersttoespraak riep bij De Volkskrant daarentegen vooral veel vragen op, die volgens hen aantoonde dat 'het opgeven van reserves jegens iets meer concretisering, wel eens beter zou kunnen passen bij de maatschappelijke ontwikkelingen'.³⁰² Waaraan zij de conclusie verbonden dat 'de analyse van het staatshoofd helaas - met verdiscontering van begrijpelijke beperkingen - te kort schiet'.³⁰³ Al met al werd er overwegend scherp geoordeeld over de keuzes die Beatrix had gemaakt in deze toespraak.

Publicatie Van Baalen en Brouwer

De dag voor de Kersttoespraak van 2005 gaf Carla van Baalen, hoogleraar en directeur van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, in Trouw haar visie op de Kersttoespraak onder Beatrix. Dit artikel schreef zij naar aanleiding van de recente publicatie van het boek 'Koningin Beatrix aan het woord', dat zij samen met mede-parlementair geschiedkundige Jan Willem Brouwer had geschreven. In dit artikel in Trouw wilde Van Baalen meer bewustzijn creëren voor het lastige parket waarin Beatrix zat wat betreft de Kersttoespraak. Het voornaamste punt van kritiek waar Van Baalen op inging was dat de Kersttoespraken te vaag zouden zijn. Van Baalen merkte hierbij op dat het in de positie van Beatrix niet makkelijk was om concreet te zijn, omdat de Kerstboodschap bedoeld was voor alle Nederlanders.³⁰⁴ Daarnaast lag het gevaar op de loer dat de koningin zich met concrete, op de actualiteit betrekking hebbende uitspraken, in politiek vaarwater begaf.³⁰⁵ Desondanks vond ze het wereldbeeld van de koningin over het algemeen wel erg somber.³⁰⁶ Volgens Van Baalen was de boodschap van Beatrix eigenlijk altijd hetzelfde: 'Het gaat niet goed met de wereld, de mens lijkt niet in staat het tij te keren, maar hij wordt opgeroepen dat desalniettemin te proberen'.³⁰⁷ Verder viel haar op dat de koningin tussen 2000 en 2004 'uitdrukkelijker dan voorheen sprak over gebeurtenissen in haar persoonlijke leven'.³⁰⁸ Van Baalen stelde dat Beatrix hier ook de redenen toe had: 'Haar drie zoons traden in het huwelijk, haar echtgenoot en ouders overleden en de eerste kleinkinderen werden geboren'.³⁰⁹ De Kersttoespraak bood volgens Van Baalen de koningin bij

---

³⁰⁰ 'Geen woord over overlijden van Juliana' in *het AD*, 27-12-2004.

³⁰¹ 'Dramatische woorden' in *Trouw*, 27-12-2004.

³⁰² 'Beatrix' Kerstboodschap' in *De Volkskrant*, 27-12-2004.

³⁰³ Idem.

³⁰⁴ Idem.

³⁰⁵ Idem.

³⁰⁶ Carla van Baalen, 'Een lichtpuntje voor ons allemaal; Kersttoespraak' in *Trouw*, 24-12-2005.

³⁰⁷ Idem.

³⁰⁸ Idem.

³⁰⁹ Idem.

uitstek de mogelijkheid om inhoud te geven aan het hedendaagse koningschap. Iets dat voor Beatrix, die voor een louter ceremoniële rol niets voelde, belangrijk was.³¹⁰

Een optimistische toespraak

Gesuggereerd werd door Het Reformatorisch Dagblad dat de koningin zich de visie van Van Baalen over haar somberheid zou hebben aangetrokken bij het schrijven van haar toespraak van 2005.³¹¹ Dit omdat Beatrix er in deze toespraak voor koos om haar dankbaarheid te uiten. Een toon die door het AD als 'verrassend optimistisch' werd beschreven.³¹² Coauteur van het boek 'Koningin Beatrix aan het woord', Jan Willem Brouwer, viel naar eigen zeggen zelfs bijna van zijn stoel toen hij 'het optimisme in de Kersttoespraak van de koningin beluisterde'.³¹³ Het Parool noemde de toespraak bovendien 'persoonlijker dan in voorgaande jaren'.³¹⁴ Desondanks bleek het abstractieniveau, waar Van Baalen over had gesproken, nog immer aanwezig: '[De Kersttoespraak] was wel moeilijk. Volgens tekstexpert Wessel Visser kon zelfs zestig procent van de mensen de rede niet volgen'.³¹⁵

De pers schreef, mede dankzij de publicatie van Van Baalen en Brouwer, dat jaar ook uitgebreid over de Kersttoespraak als fenomeen. Zo publiceerde De Volkskrant een artikel waarin naar voren kwam dat het houden van de Kersttoespraak 'geen onwrikbare traditie' was.³¹⁶ De krant noemde het een 'invented tradition die goed past bij het gestileerde koningschap dat Beatrix heeft geïntroduceerd'.³¹⁷ Bovendien waren ze het niet eens met de stellingname van Van Baalen en Brouwer die begrip toonden voor het abstractieniveau van de Kersttoespraken van Beatrix, omdat Beatrix zich wel al eerder had uitgelaten over zaken waarin ze niet alle Nederlanders tevreden stelde.³¹⁸ Volgens de krant had dit echter enkel 'een gezonde discussie' opgeleverd, 'die niet per definitie schadelijk voor het koningschap hoeft te zijn'.³¹⁹

Nog altijd verdeeld

Haar toespraak van 2006 werd wederom op uiteenlopende wijze ontvangen. Terwijl Het Reformatorisch Dagblad de punten die de koningin aansneed over de vrijheid van meningsuiting 'het overdenken waard' vond,³²⁰ werd de toespraak door de NRC met minder enthousiasme ontvangen: 'Het angstige pleidooi doet in niets denken aan sommigen heel wat moedigere boodschappen in

---

³¹⁰ Carla van Baalen, 'Een lichtpuntje voor ons allemaal; Kersttoespraak' in *Trouw*, 24-12-2005.

³¹¹ 'Commentaar: Kersttoespraak' in *Het Reformatorisch Dagblad*, 27-12-2005.

³¹² 'Kersttoespraak Beatrix verrassend optimistisch' in *het AD*, 27-12-2005.

³¹³ 'Verrassend optimistisch' in *het AD*, 27-12-2005.

³¹⁴ Hans Jacobs, 'Koningin wijst op Eerste Kerstdag op belang van "warmte tussen mensen"' in *Het Parool*, 27-12-2005.

³¹⁵ 'Kersttoespraak Beatrix verrassend optimistisch' in *het AD*, 27-12-2005.

³¹⁶ 'Kersttraditie' in *De Volkskrant*, 27-12-2005.

³¹⁷ Idem.

³¹⁸ Idem.

³¹⁹ Idem.

³²⁰ 'Commentaar: Kersttoespraak' in *Het Reformatorisch Dagblad*, 27-12-2006.

vroegere jaren'.³²¹ Trouw was daarentegen van mening dat de koningin juist enig risico had genomen en zich met haar uitspraken over de betekenis en grenzen van de vrijheid van meningsuiting 'stevig [had] doen gelden'.³²² Dit vonden zij overigens terecht, omdat Beatrix zich als staatshoofd van een democratisch land best mocht uitlaten over 'een fundamenteel grondrecht als de uitingsvrijheid'.³²³ Daarnaast was de krant het eens met de stellingname van Beatrix dat wie zijn mening wilde geven, bedacht moest zijn op een weerwoord.

Vooraf de zinsnede 'het recht op beledigen bestaat niet' uit de toespraak van 2006 werd door de media opgepikt en besproken. 'Ik sta hier om het recht op beledigen te verdedigen' was namelijk de tekst die oud-Kamerlid Ayaan Hirsi Ali begin 2006 had gebruikt in een protest. Iets waarmee Beatrix, die koos voor vrijwel dezelfde bewoording maar dan tegenovergesteld, het klaarblijkelijk niet eens was, zo meldde Het Parool.³²⁴ Beatrix haakte hiermee volgens deze krant in op een felle discussie.³²⁵ Ook De Volkskrant ging in op deze uitspraak van Beatrix en lieten weten dat zij het pertinent met haar oneens waren. Volgens een artikel in De Volkskrant was beledigen namelijk een belangrijk, al dan niet onmisbaar, onderdeel van de vrijheid van meningsuiting.³²⁶ De krant vond het jammer dat de koningin 'de cruciale complement van haar stelling negeerde' en dat zij met haar uitlatingen over tolerantie 'bekent [...] tot het kamp van de "intolerante tolerantie"' te horen.³²⁷

Deelconclusie

Een breuk was er in deze periode te ontdekken zowel wat betreft de aard en toon van de Kersttoespraken als in de reacties erop. De Kersttoespraken werden in deze periode immers voor het eerst via de televisie uitgesproken en boden daarnaast voor het eerst een unieke inkijk in het persoonlijke leven van Beatrix. Ook was zij een enkele keer concreter en opgewekter dan voorheen. Aspecten die positief werden ontvangen door de media. Verwacht zou worden dat de toespraken in deze periode over het algemeen met enthousiasme waren ontvangen. In sommige gevallen en wat betreft sommige aspecten was dat ook zo. Toch zette de kritische toon die in de afgelopen perioden al was opgekomen door en beleefde de grondigheid waarmee de toespraken van Beatrix werden bestudeerd in deze periode een hoogtepunt. Zo namen de kranten de moeite om allerlei experts hun visie te laten geven en werden alle overwegingen die Beatrix had gemaakt, uitgebreid onder de loep genomen. Dit leidde tot omvangrijke reacties in de kranten, die wederom verdeeld waren en zich uitte in zowel positief als negatief commentaar.

---

³²¹ M. Ockeloën, 'Liever Pfeijffer dan Kersttoespraak koningin' in *de NRC*, 28-12-2006.

³²² 'Koningin waarschuwt terecht voor onbegrensd gebruik vrije woord' in *Trouw*, 27-12-2006.

³²³ Idem.

³²⁴ Hans Jacobs, 'Beatrix berispt Ayaan' in *Het Parool*, 27-12-2006.

³²⁵ Idem.

³²⁶ 'Rozenminnaar' in *De Volkskrant*, 28-12-2006.

³²⁷ In *De Volkskrant* van 06-01-2007.

Het grootste punt van kritiek was dat Beatrix te vaag was in haar bewoordingen en te abstract in haar boodschap. Merkwaardig was dat de meningen hierover erg verschilden. Wat bleek was dat men uit één en dezelfde Kersttoespraak veel verschillende conclusies kon trekken. Waar de één vond dat de Kersttoespraak heel concreet in boodschap en zeer persoonlijk van aard was, zag een ander dit juist helemaal niet. Waardoor de waarde van de Kersttoespraak heel anders werd beoordeeld. Het feit dat er uit de Kersttoespraken voor verschillende mensen verschillende dingen te halen waren is een belangrijk kenmerk van de toespraken van Beatrix en waarschijnlijk mede de reden dat de reacties vaak zo uiteenliepen en er veel over werd gepubliceerd in de kranten.

Hoewel de Kersttoespraak dus niet stevast heel positief werd ontvangen in deze periode, toonde de hoeveelheid reacties wel aan dat er nog altijd belangstelling voor was. In kranten werden de voor- en tegenstanders van de Kersttoespraak uitgebreid aan het woord gelaten. Desalniettemin werd de toon van de meeste reacties over het algemeen wel kritischer, zowel over Beatrix persoonlijk als de inhoud van de Kersttoespraak en over de traditie zelf.

Hoofdstuk 6 2007-2012: Polarisatie

Inhoud Kersttoespraken

Opvallend bij de Kersttoespraken in de laatste jaren van haar regeerperiode was dat Beatrix, met uitzondering van 2012, geen persoonlijke noot meer toevoegde aan haar toespraken. Iets dat ze tussen 2000 en 2006 juist veelvuldig had gedaan. Haar laatste zes toespraken tonen wat dat betreft meer overeenkomst met haar Kerstboodschappen van de begin jaren negentig, waarin ze vooral algemene wijsheden had verkondigd. De terugkerende thema's in de periode van 2007 tot en met 2012 waren saamhorigheid, naastenliefde en medemenselijkheid.

In haar toespraak van 2007 ging ze in dit kader vooral in op de democratische traditie, waarbij de aanvaarding van de macht van de meerderheid hoorde, maar tevens, zo stelde zij, het respect voor minderheden.³²⁸ Ze was van mening dat dit laatste destijds nog wel eens over het hoofd werd gezien, waardoor tegenstellingen verscherpten: 'Grofheid in woord en daad tast de verdraagzaamheid aan'.³²⁹ Ook het proces van individualisering droeg hieraan bij, vond Beatrix. Verder stelde ze dat het opbouwen van een nieuw vertrouwen begon bij het aanvaarden van verscheidenheid, iets waarnaar volgens haar al in de opvoeding van de jeugd moest worden gestreefd.

Een jaar later bracht ze wederom de opvoeding ter sprake, een onderwerp waar ze zich, net als haar moeder Juliana, vaker over uitsprak. Het gezin als gemeenschap en leeromgeving achtte Beatrix belangrijk. Beatrix zag in dat het gezin in vorm was veranderd in vergelijking met vroeger en schreef een grote rol binnen de huidige opvoeding toe aan ouderen, die met hun wijsheid en levenservaring waardevol konden zijn om 'de spanning tussen ouders en kinderen' te doen wegnemen.³³⁰ Volgens haar moest men de heersende vergrijzing niet enkel als probleem beschouwen, maar ook zien als kans op verrijking: 'Je ziet de dingen anders met ogen die gehuild hebben'.³³¹

Dat Beatrix voorstander was van het helpen van de kwetsbaren in de samenleving blijkt eigenlijk uit elk van haar toespraken. Zo zei ze in 2009 dat het van belang was elkaar af en toe de helpende hand te bieden, omdat 'nu eenmaal niet alles is te verwachten van alleen overheid en maatschappelijke instellingen'.³³² Dit soort naastenliefde was volgens Beatrix echter niet meer zo gebruikelijk, omdat men 'nu vooral met zichzelf bezig' was.³³³ Volgens haar had de technologische

---

³²⁸ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2007

³²⁹ Idem.

³³⁰ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2008.

³³¹ Idem.

³³² Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2009.

³³³ Idem.

ontwikkeling hier een groot aandeel in, vooral op het gebied van communicatie. Zij vond het ‘communiceren via snelle korte boodschapjes’ bijvoorbeeld geen goede zaak en zag de waarde van ‘virtuele ontmoetingen’ niet.³³⁴ Ze beweerde zelfs dat de afstand tussen mensen alleen maar groter was geworden door de technologie, omdat mensen ‘schuilgaand achter hun schermen’ ‘op “veilige” afstand’ anoniem en op gemakkelijke manier ‘domweg, grofweg emoties’ konden uiten.³³⁵ Beatrix betreurde in deze ontwikkeling vooral dat men minder kon worden aangesproken op respect, solidariteit en compassie.³³⁶

Het aspect dat zij miste bij de internetcommunicatie, noemde ze in haar toespraak van 2010 ‘maatschappelijke verbondenheid’ en definieerde ze als ‘de behoefte van ieder mens aan een veilige plek en een bestaan in harmonie met anderen’.³³⁷ Om tot die ideale situatie te komen, waren volgens de koningin nodig; vertrouwen, geduld, respect, saamhorigheid, betrokkenheid, solidariteit en verantwoordelijkheid. Ook wel in de door haar vaker gebruikte allesomvattende term ‘medemenselijkheid’ uit te drukken. Van belang was te beseffen dat ‘uiteenlopende opvattingen bij een open samenleving’ horen en dat we ‘verschillen niet moeten ontkennen maar moeten zien als startpunt voor een maatschappelijke dialoog’.³³⁸ Beatrix stelde dat de kracht in de Nederlandse samenleving moest worden gezocht in dat wat verbindt in plaats van het vergroten en verharderen van tegenstellingen.³³⁹

In haar boodschap van 2011 kende zij wederom een grote waarde toe aan de jongeren van dat moment, onder wie volgens haar het belangrijke besef was opgekomen dat het niet goed ging met het milieu.³⁴⁰ Net als in 1988 sprak zij in deze toespraak haar zorgen uit om ‘het welzijn van allen en het beheer van de aarde’.³⁴¹ Opnieuw was zij fel over dit onderwerp en wees zij zelfzucht aan als belangrijkste oorzaak van het milieuprobleem: ‘Met onze kostbare planeet wordt zorgeloos omgesprongen en wat zij ons geeft, wordt slecht verdeeld’.³⁴²

Het jaar daarop toonde ze zich kwetsbaar, als gevolg van het later dodelijk gebleken skiongeluk van haar zoon Friso dat in 2012 had plaatsgevonden, door haar dankbaarheid te tonen: ‘Het medeleven van velen is ons daarbij tot grote steun’.³⁴³ Hoewel dit een bijzonder aspect was, bleef de rest van haar toespraak in lijn met haar andere teksten in deze periode. Zo kwam nogmaals haar stellingname naar voren dat de aanwezigheid van mensen met verschillende culturele en

---

³³⁴ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2009.

³³⁵ Idem.

³³⁶ Idem.

³³⁷ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2010.

³³⁸ Idem.

³³⁹ Idem.

³⁴⁰ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2011.

³⁴¹ Idem.

³⁴² Idem.

³⁴³ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2012.

levensbeschouwelijke achtergronden de kracht was van de maatschappij.³⁴⁴ Deze visie had namelijk geleid tot ‘het inzicht dat ons eigen welzijn mede afhangt van het leven in andere landen’, waardoor onze blik meer naar buiten was gericht.³⁴⁵ Dit vond zij een goede ontwikkeling en ze uitte zich in dit kader positief over het internationale samenwerkingsverband de Europese Unie: ‘Niet in isolement ligt onze kracht, maar in saamhorigheid’.³⁴⁶ Beatrix pleitte voor meer besef dat Europa geen vreemde mogendheid was, maar onze eigen gemeenschap: ‘Europa, dat zijn wij zelf’.³⁴⁷ Hoewel het misschien opmerkelijk was dat zij zich in haar laatste Kersttoespraak zo expliciet uitliet over haar voorkeur wat betreft de Europese Unie, paste dit goed bij haar ideaal van verantwoordelijk zijn voor elkaar.

Al met al waren haar laatste zes toespraken anders dan die in de periode hiervoor zijn bestudeerd, maar niet afwijkend van de rest van haar toespraken. Voor de millenniumwisseling waren verwijzingen naar haar persoonlijke leven in haar Kersttoespraken namelijk ook spaarzaam geweest en predikte ze net als in deze periode vooral algemene lessen in medemenselijkheid. De toespraken in deze periode laten zich qua thema vooral kenmerken door het geven van waardering jegens de multiculturele samenleving.

Reacties van de kranten

Hoewel de Kersttoespraken in deze periode qua inhoud niet heel bijzonder of in het oog springend lijken, geven de vele reacties in de kranten een ander beeld. De Kersttoespraken van Beatrix zorgden in de laatste jaren van haar regeerperiode namelijk voor talloze en hevige commentaren.

Wilders

Veel commotie ontstond, bijvoorbeeld, naar aanleiding van haar Kersttoespraak van 2007, waarin zij had gesproken over het accepteren van de verschillen tussen mensen en het tolerant en verdraagzaam naar elkaar opstellen. Niet hele uitzonderlijke opmerkingen, gezien de rest van haar toespraken. Geert Wilders, fractievoorzitter van de Partij Voor de Vrijheid (PVV), dacht hier echter anders over en werd één van de eerste politieke figuren die zich expliciet en in grove bewoordingen ging uitspreken tegen de Kersttoespraak van de koningin.

In de kranten kreeg de situatie veel aandacht. Zo was te lezen dat Wilders de toespraak dat jaar ‘boordevol multiculti-onzin’ vond zitten en zich persoonlijk aangesproken had gevoeld door Beatrix’ uitspraak ‘discussies ontaarden in verharde verhoudingen. In zo'n sfeer worden mensen al snel als groep over één kam geschoren’, vanwege zijn kritiek op moslims.³⁴⁸ In een reactie zei Wilders dat de naam van zijn partij nog net niet was genoemd, maar het hem wel duidelijk was dat de

---

³⁴⁴ Koningin Beatrix, Kersttoespraak 2012.

³⁴⁵ Idem.

³⁴⁶ Idem.

³⁴⁷ Idem.

³⁴⁸ Mark van der Werf, ‘Geert Wilders ergert zich aan Kersttoespraak’ in *het AD*, 27-12-2007.

koningin 'een politieke toespraak tegen zijn partij' had gehouden.³⁴⁹ Waarop hij stelde dat hij 'de politieke toespraken van Beatrix spuugzat' was en het oneerlijk vond dat hij Beatrix hier niet persoonlijk op kon aanspreken.³⁵⁰ Als gevolg van de situatie zag hij aanleiding tot het indienen van een motie om de koningin uit de regering te zetten en een nog enkel ceremoniële taak te geven, naar 'Scandinavisch model'.³⁵¹

De kwestie zorgde ervoor dat de kranten uitgebreider publiceerden dan ooit over een Kersttoespraak. De algemene toon in deze artikelen liet zien dat men het niet eens was met de visie van Wilders. Zo was in het AD te lezen dat journalist Mark van der Werf niets opvallends aan de toespraak kon opmerken: 'Als je als staatshoofd niet meer mag oproepen tot vrede en verdraagzaamheid, dan ben je ver van huis'.³⁵² Hij was van mening dat het Wilders vooral ging om de aandacht die hij met het innemen van zo'n standpunt verwierf.³⁵³ Ook Het Reformatorisch Dagblad had weinig begrip voor de reactie van Wilders en zag het koningshuis nog altijd als 'belangrijke bindende factor uit onze maatschappij'.³⁵⁴ Zij vonden dat Wilders 'straten te ver' was gegaan met het indienen van een motie om de koningin uit de regering te zetten.³⁵⁵ De 'ferme uitspraken' van Wilders hadden volgens hen 'geen enkele kans van slagen'.³⁵⁶ Deze reactie kwam overeen met die van Het Parool, die schreef dat Wilders 'geen bijval' kreeg voor zijn plan de koningin uit de regering te verwijderen.³⁵⁷ Daarnaast benadrukte deze krant dat toenmalig premier Balkenende nog altijd 'volledig achter de woorden van de koningin' stond.³⁵⁸ Op gelijkerwijze schreef De Telegraaf dat Wilders niet veel steun had gekregen. Zij berichtte dat 'de commotie die is ontstaan vooral bewijst dat Wilders overdreven gevoelig is'.³⁵⁹ Verder vond de krant het 'misplaatst arrogant' van Wilders om te denken dat de koningin uitspraken in haar toespraak zou opnemen die speciaal voor hem bedoeld waren.³⁶⁰ Bovendien vond De Telegraaf dat Wilders 'helemaal was doorgeslagen' toen hij besloot de positie van de koningin te willen veranderen.³⁶¹ Hoewel de krant vond dat 'er best mag worden gepraat over de positie van de koningin in het staatsbestel', vonden zij het 'onzinnig' om 'de Kersttoespraak van Beatrix te gebruiken om dat debat aan te zwengelen', omdat de Kersttoespraak

---

³⁴⁹ 'Commentaar: Wilders' kritiek op koningin' in *Het Reformatorisch Dagblad*, 27-12-2007.

³⁵⁰ Mark van der Werf, 'Geert Wilders ergert zich aan Kersttoespraak' in *het AD*, 27-12-2007.

³⁵¹ Idem.

³⁵² Idem.

³⁵³ Idem.

³⁵⁴ 'Commentaar: Wilders' kritiek op koningin' in *Het Reformatorisch Dagblad*, 27-12-2007.

³⁵⁵ Idem.

³⁵⁶ Idem.

³⁵⁷ In *Het Parool*, 27-12-2007.

³⁵⁸ Idem.

³⁵⁹ 'Verdraagzaam' in *De Telegraaf*, 27-12-2007.

³⁶⁰ Idem.

³⁶¹ Idem.

daartoe geen enkele reden had gegeven.³⁶²

Toch waren er ook mensen die het eens waren met de visie van Wilders dat de Kersttoespraak niet afgewogen genoeg was. Zo gaf historicus en journalist Bart Jan Spruyt in het AD van 12 januari 2008 aan 'echt kwaad' te zijn geweest over de Kersttoespraak van Beatrix en schreef hij te begrijpen dat Wilders zich aangesproken had gevoeld. Spruyt vond het 'dom' dat Beatrix zich in haar toespraak had gekeerd tegen alle mensen die Wilders en Rita Verdonk hun 25 tot 30 zetels hadden gegeven.³⁶³ Waardoor hij tot de conclusie kwam dat 'de Oranjes zich zo geen symbool van eenheid tonen', de polarisatie zouden verscherpen en de verdeeldheid zouden vergroten.³⁶⁴

Peter Rehwinkel, senator voor de PvdA en staatsrechtdeskundige, beargumenteerde in de NRC, dat het een illusie was om te denken dat als Beatrix uit de regering werd gezet, ze iets anders zou gaan zeggen.³⁶⁵ Emeritus hoogleraar staatsrecht Jan Vis was het hiermee eens en dacht dat als de koningin buiten de regering zou komen te staan, dit juist zou zorgen dat ze meer controversiële dingen zou kunnen gaan zeggen.³⁶⁶ Hoewel de koningin zich volgens Rehwinkel met haar toespraak 'gewoon binnen de grenzen van het regeringsbeleid' had begeven, vond hij sowieso dat Beatrix wel wat meer ruimte verdiende om zich te mengen in politieke discussies: 'Als je over een thema dat zo van deze tijd is niets kan zeggen, dan zou het koningshuis zich naar de marge laten drukken'.³⁶⁷ Ook Vis vond de toespraak niet politieker van aard dan haar voorgaande. Hij zag het feit dat Wilders zich aangesproken voelde, enkel als bewijs dat er behoefte was aan dit soort redes.³⁶⁸

Opvallend in deze kwestie was dat kranten veel verschillende mensen aan het woord lieten om hun zegje te doen over de ontstane commotie rondom de Kersttoespraak. Hierbij werden ook de lezers expliciet opgeroepen om mee te discussiëren over de functionaliteit van het koningshuis. Zo plaatste de NRC onderaan hun artikel de oproep: 'Discussieer mee over de politieke rol van koningin Beatrix via nrc.nl/discussie'.³⁶⁹ Waar een artikel uit voortkwam die 'een greep van de reacties' op een rijtje zette. Hier schreef Rosa de Lange: 'Volgens mij maakte de koningin geen politiek statement' en vond ook J. Vrij dat 'verdraagzaamheid en tolerantie algemene Nederlandse waarden en normen zijn'.³⁷⁰ Een ander was het wel eens met Wilders' opinie dat 'de toespraak onevenwichtig van toon was', maar niet met zijn manier van politiek bedrijven.³⁷¹ In het AD en Het Parool werd op

---

³⁶² 'Verdraagzaam' in *De Telegraaf*, 27-12-2007.

³⁶³ Bart Jan Spruyt, 'Het Koninklijk Huis is bezig zichzelf te ondermijnen' in *het AD*, 12-01-2008.

³⁶⁴ Idem.

³⁶⁵ Derk Stokmans en Derk Walters, 'De meest persoonlijke rede van de koningin' in *de NRC*, 27-12-2007.

³⁶⁶ Idem.

³⁶⁷ Idem.

³⁶⁸ Idem.

³⁶⁹ Idem.

³⁷⁰ 'Ging de koningin te ver?' in *de NRC*, 28-12-2007.

³⁷¹ Idem.

soortgelijke manier een discussie onder lezers gestimuleerd.³⁷² Het Parool plaatste vervolgens eveneens een deel van de reacties, zoals die van Martine Koorn die het 'geweldig' vond dat de koningin 'eindelijk' haar mond had opgedaan: 'Normaal zijn wij niet heel erg koningsgezind, maar nu even wel'.³⁷³

Een somber vermanend vingertje

Hoewel de meeste kranten het niet eens waren met de kritiek van Wilders, waren ook zij niet erg enthousiast over de inhoud van de Kersttoespraak van 2007. De toespraak was vrij concreet geweest volgens Trouw en Het Reformatorisch Dagblad, maar Beatrix' toon nog altijd te somber.³⁷⁴

Oranjehistoricus Jan Kikkert noemde de kenmerken: 'somber, wollig taalgebruik en een vermanend vingertje'.³⁷⁵ Al sinds Wilhelmina waren de Kersttoespraken volgens hem 'onveranderlijk spiritueel en zwaarmoedig'.³⁷⁶ Dat dit ook onder Beatrix het geval was, bewees de toespraak van 2007, aldus Kikkert.³⁷⁷ In de NRC werd de Kersttoespraak zelfs 'een partijtje zwartgalligheid' genoemd.³⁷⁸ Hier was Sylvain Ephimenco, een journalist van Trouw, het mee eens. Hij 'protesteerde hevig' tegen het beeld dat Beatrix neerzette van een 'dolende, bijna reddeloze samenleving'.³⁷⁹

Ook De Volkskrant was allerminst positief.³⁸⁰ Zo noemde columniste Nausicaa Marbe het luisteren naar de Kersttoespraak 'een beproeving', omdat de boodschap van de koningin volgens haar 'voorspelbaar en monomaan' was.³⁸¹ Verder vond ze dat Beatrix mogelijkheden had laten liggen om zelf een blijk van solidariteit te geven, zoals het noemen van de Nederlandse soldaten in Afghanistan: 'In plaats van een warm menselijke boodschap uit te spreken, draait Beatrix haar kapotte plaat over sociale cohesie'.³⁸² En dat ook nog eens 'op die afstandelijke, paternalistische, beschuldigende toon', dat volgens Marbe resulteerde in een 'ijskoude indoctrinatie'.³⁸³

Mooie toepasselijke toespraak

Spraakmakende toespraken wisselden zich vaak bewust of onbewust af met toespraken die minder reacties opleverden. In het AD werd over de toespraak van 2008 slechts geschreven dat de toespraak 'een ernstige boodschap' bevatte, die op een mooie manier was gebracht.³⁸⁴ Het Reformatorisch

---

³⁷² Jan Bonjer, 'Juist Wilders moet Beatrix' vrije woord waarderen' in *het AD*, 28-12-2007.

³⁷³ 'Geweldig, Beatrix spreekt' in *Het Parool*, 29-12-2007.

³⁷⁴ Cees van der Laan, 'Beatrix: Simpele recepten lossen problemen niet op' in *Trouw*, 27-12-2007.

³⁷⁵ Peter de Waard, 'Ter lering, en zeker niet ter vermaak' in *De Volkskrant*, 27-12-2007.

³⁷⁶ Idem.

³⁷⁷ Idem.

³⁷⁸ Christiaan Weijts, 'Egoïstische etterbakken' in *de NRC*, 27-12-2007.

³⁷⁹ Sylvain Ephimenco, 'Interpretatie' in *Trouw*, 29-12-2007.

³⁸⁰ Idem.

³⁸¹ Nausicaa Marbe, 'Ook koningin Beatrix polariseert' in *De Volkskrant*, 28-12-2007.

³⁸² Idem.

³⁸³ Idem.

³⁸⁴ Monica Beek, 'Nadruk in Kersttoespraak op ouderen' in *het AD*, 27-12-2008.

Dagblad sloot zich hierbij aan, die de toespraak toepasselijk vond bij 'een dame op leeftijd die de jaren door veel heeft geleerd en afgeleerd'.³⁸⁵ Trouw vond eveneens dat Beatrix een belangrijk onderwerp aansneed, gezien het feit dat ouderen meer en meer het beeld gingen bepalen, omdat er minder kinderen geboren werden.³⁸⁶ De Volkskrant kon weinig met de Kersttoespraak van 2008, waardoor de krant op enigszins cynische wijze meldde dat de toespraak had bestaan uit: 'Moralisme natuurlijk. Wijsheid. Maar ook: poëzie. Wat een feest. Schitterende zinnen zelfs'.³⁸⁷ Ze vonden het verder een 'mooi en nobel onderwerp, maar ook erg eenzijdig'.³⁸⁸

Sombere vervreemding

Terwijl Beatrix in 2008 dus nog sympathie wist op te wekken met haar pleidooi over de voordelen van ouderdom, sloeg zij in 2009 volgens de meeste kranten de plank mis. In deze toespraak besprak zij de nadelen van technologie op het gebied van communicatie, waarmee zij zich volgens velen ver van de meeste Nederlanders positioneerde, die deze communicatiekanalen naar hartenlust gebruikten. Verder werd haar toon wederom somber genoemd. De Telegraaf beschreef de toespraak zelfs als 'haar meest sombere ooit'.³⁸⁹ Ook de NRC zag dit en vond dat Beatrix 'in totale mineur is geëindigd', omdat 'niet vaak haar Kersttoespraak zo pessimistisch van toon was als dit jaar'.³⁹⁰

Wat betreft haar kritiek op het internet als communicatiemiddel gaf het AD aan dat Beatrix 'fervente internetters in hun ziel had geraakt'³⁹¹ en ook Het Parool meldde dat de koningin veel kritiek kreeg te verduren 'met name van bloggers en communicatiespecialisten'.³⁹² Internetkenner Arjan Dasselaar in het AD snapte niet dat 'het de majesteit heeft behaagd zoiets ongenueanceerds te zeggen', vooral omdat zij er niet bij had gezegd dat het internet ook veel goeds kon brengen.³⁹³ Haar angst voor de 'leegte van virtuele ontmoetingen' zou bijvoorbeeld in groot contrast staan met de werkelijkheid, was gebleken uit een rapport waaraan haar eigen zoon Constantijn notabene nog had meegeschreven: 'Technologische vooruitgang brengt mensen juist meer met elkaar in contact'.³⁹⁴

Kenner van het Koninklijk Huis Dorine Hermans vond de uitspraken van Beatrix eveneens opvallend: 'Dit zijn typisch uitspraken van iemand die wat ouder is. Ze raakt hier een generatieconflict en trekt daar ook partij in. Dat hebben we nog niet eerder gezien in haar Kersttoespraken'.³⁹⁵ Ook de NRC beweerde dat de koningin duidelijk partij had gekozen met haar

---

³⁸⁵ 'Commentaar: Kersttoespraak koningin' in *Het Reformatorisch Dagblad*, 27-12-2008.

³⁸⁶ 'Vooral de babyboomers moeten Kersttoespraak nog eens goed nalezen' in *Trouw*, 27-12-2008.

³⁸⁷ 'Jong en oud, een nobel onderwerp' in *De Volkskrant*, 03-01-2009.

³⁸⁸ Idem.

³⁸⁹ 'Weten we nog wie onze naaste is?' in *De Telegraaf*, 28-12-2009.

³⁹⁰ Rob Wijnberg, 'Koningin Beatrix blijkt een technologisch pessimist' in *de NRC*, 30-12-2009.

³⁹¹ Raymond Boere, 'Kerstrede ademt vooroordelen over virtuele contacten' in *het AD*, 28-12-2009.

³⁹² Hans Jacobs, 'Koningin pleit voor echt contact en burenhulp' in *Het Parool*, 28-12-2009.

³⁹³ Raymond Boere, 'Kerstrede ademt vooroordelen over virtuele contacten' in *het AD*, 28-12-2009.

³⁹⁴ Idem.

³⁹⁵ Idem.

standpunt in deze toespraak en vond dat Beatrix zich hiermee had ‘vervreemd van miljoenen Nederlanders’.³⁹⁶ Beatrix zou verder te veel verlangen naar vroeger, ‘een tijd die ver achter ons ligt’.³⁹⁷ Daarnaast viel haar uitspraak over de beperkingen van het individualisme niet in goede aarde, omdat Beatrix geen aandacht had besteed aan de verworvenheden die het individualisme ook had geboden, bijvoorbeeld de vrijheid om te zijn wie je wilde.³⁹⁸ Al met al bewees de Kersttoespraak van 2009 volgens de NRC dat Beatrix ‘de aansluiting met de moderne tijd kwijt’ was.³⁹⁹ In een ander stuk, geschreven door Els van der Veen in de NRC, kwam dit aspect eveneens naar voren. Zij vond de boodschap ‘af en toe zo veroordelend’ klinken en een beetje veel ‘vroeger was alles beter’ bevatten.⁴⁰⁰ Vooral het feit dat Beatrix digitaal contact geen echt contact had genoemd, schoot in het verkeerde keelgat: ‘Dat alleen een vastgehouden hand of oogcontact de boodschap van naastenliefde kan overbrengen, daarmee vervreemd zij veel mensen van zichzelf en daar spreekt zeker geen verbondenheid of wij-gevoel uit’.⁴⁰¹ In weer een ander artikel schreef de NRC dat de koningin ‘een enigszins verbitterde indruk’ had gemaakt en ervoor had gezorgd dat ‘de toch al snel toenemende afstand tussen vorstenhuis en onderdanen’ weer een stukje groter was geworden.⁴⁰²

Het Reformatorisch Dagblad was de enige krant die het, niet geheel verrassend, eens was met de visie van de koningin. Zij schreven dat Beatrix ‘terecht aandacht’ had gevraagd voor de nadelen van de digitale revolutie: ‘De samenleving snakt ernaar’.⁴⁰³ Deze krant stond pal achter de koningin in haar visie dat ‘betrokken, warme communicatie in het internettijdperk verloren dreigt te gaan’.⁴⁰⁴ Ook via de opiniepagina van de NRC kreeg de koningin bijval van inzendster Mayke Breukers, die schreef dat de koningin niet had gezegd dat het internet geen positieve invloed kon hebben of dat we terug moesten naar een tijd waarin we elkaar alleen maar fysiek ontmoetten. De felle reacties die waren ontstaan zouden, volgens haar, de woorden van de koningin alleen maar bevestigen: ‘Er wordt weinig tijd genomen om te luisteren naar elkaar’.⁴⁰⁵

Trouw gooide het over een andere boeg en beargumenteerde dat of je het nou wel of niet eens was met ‘die koninklijke mening’, men blij moest zijn ‘dat je eens in het jaar eindelijk mag vernemen hoe de denkstructuur van de Majesteit in elkaar steekt’.⁴⁰⁶ Journalist Sylvain Ephimenco vond het verder haar goed recht dat zij ‘de echte wereld boven de virtuele van internet

---

³⁹⁶ Menno van der Land, ‘De moderne tijd is aan Beatrix voorbij gegaan’ in *de NRC*, 28-12-2009.

³⁹⁷ Idem.

³⁹⁸ Idem.

³⁹⁹ Idem.

⁴⁰⁰ Els van der Veen, ‘Vroeger was het beter, is dat de Kerstboodschap?’ in *de NRC*, 28-12-2009.

⁴⁰¹ Idem.

⁴⁰² ‘De verbittering van ex-prinses Glimlach’ in *de NRC*, 28-12-2009.

⁴⁰³ ‘Virtueel contact faalt’ in *Het Reformatorisch Dagblad*, 28-12-2009.

⁴⁰⁴ Idem.

⁴⁰⁵ Mayke Breukers, ‘Dát bedoelde Beatrix’ in *de NRC*, 30-12-2009.

⁴⁰⁶ Sylvain Ephimenco, ‘Virtuele leegte’ in *Trouw*, 29-12-2009.

prefereert'.⁴⁰⁷ Toch vond hij haar visie wel 'erg somber en eenzijdig' en dacht hij dat Beatrix' afkeer tegen het gebruik van moderne communicatiemiddelen werd gevoed door haar argwaan 'voor alles wat met die moderniteit samenhangt'.⁴⁰⁸

De Kersttoespraak onder de loep

Als gevolg van het vele commentaar dat was ontstaan de afgelopen jaren op de Kersttoespraak besloot historicus en redacteur van de NRC Bart Funnekotter vlak voor Kerst 2010 de Kersttoespraak als fenomeen eens 'onder de loep' te nemen en concludeerde dat 'Beatrix meer op haar woorden moet letten dan vroeger'.⁴⁰⁹ Het waren de enige minuten per jaar dat de koningin kon laten blijken wat ze zelf vond, een moment van 'groot belang' voor Beatrix persoonlijk, omdat haar functie 'zonder deze uitlaatklep [...] ondraaglijk' zou zijn, schreef Funnekotter.⁴¹⁰ Toch is de wet duidelijk: 'De ministeriële verantwoordelijkheid geldt volledig', ook voor de Kersttoespraak. In dit kader werd Peter Rehwinkel geciteerd: 'De strijd tussen het persoonlijke en politieke aspect van onze monarchie bereikt tijdens de Kersttoespraak een hoogtepunt'.⁴¹¹ In dat conflict zou, volgens Jan Vis, Beatrix als persoon altijd aan het kortste eind hebben getrokken, omdat zij nooit uitspraken kon doen die tegen de opvatting van de regering ingingen.⁴¹² Daarnaast bevestigde dit artikel de visie die ook in dit onderzoek naar voren komt; vanaf de millenniumwisseling zijn 'de reacties op de Kerstrede van Beatrix feller geworden'.⁴¹³ Dit vond Vis overigens moeilijk te begrijpen, omdat wat hem betreft de Kersttoespraken 'een soort domineestoespraken zijn waaraan niemand aanstoot kan nemen, behalve Geert Wilders'.⁴¹⁴ Ook Rehwinkel was het niet eens met alle kritiek die Beatrix kreeg op haar toespraken, omdat 'van alle kanten aan Beatrix getrokken wordt', wat er voor zorgt dat 'ze het bijna nooit goed kan doen'.⁴¹⁵ Rehwinkel beweerde zelfs dat de koningin in een soort gevangenis zat, omdat de laatste jaren 'elk woord op een goudschaaltje wordt gelegd'.⁴¹⁶ Deze visie werd door Funnekotter onderschreven, die stelde dat er een 'geringe tolerantie ten opzichte van Beatrix' was ontstaan waardoor 'critici scherp op haar tekst letten'.⁴¹⁷ Volgens hem waren de politieke verhoudingen in Nederland zo veranderd dat veel onderwerpen waarover de koningin eerder vrijelijk had gesproken, nu te gevoelig en onbespreekbaar waren.⁴¹⁸ Vooral na de forse kritiek die Wilders

---

⁴⁰⁷ Sylvain Ephimenco, 'Virtuele leegte' in *Trouw*, 29-12-2009.

⁴⁰⁸ Idem.

⁴⁰⁹ Bart Funnekotter, 'Kerstrede onder de loep' in *de NRC*, 24-12-2010.

⁴¹⁰ Idem.

⁴¹¹ Idem.

⁴¹² Idem.

⁴¹³ Idem.

⁴¹⁴ Idem.

⁴¹⁵ Idem.

⁴¹⁶ Idem.

⁴¹⁷ Idem.

⁴¹⁸ Idem.

had geleverd in 2007 deed Beatrix er, volgens dit artikel, goed aan om het bij thema's te houden die 'politiek minder controversieel zijn'.⁴¹⁹

'Beatrix blijft zeggen wat ze wil'

Ondanks het stuk van Funnekotter over het feit dat Beatrix beter op haar woorden moest letten dan vroeger, was er in de kranten daags na de Kersttoespraak van 2010 te lezen dat 'Beatrix zich niet de mond laat snoeren'.⁴²⁰ Beatrix had in haar toespraak van 2010 namelijk wederom gekozen voor de onderwerpen verdraagzaamheid, saamhorigheid en respect. Zaken die al vaker waren teruggekomen in haar toespraken, maar 'tegenwoordig op een minder warm onthaal konden rekenen'.⁴²¹ Met deze toespraak liet Beatrix volgens Het Parool zien dat zij 'geen woord terugnam van die stichtelijke woorden van toen'.⁴²² Een vermeende houding die weer veel reacties uitlokte.

Ook De Volkskrant schreef dat de toespraak dat jaar 'alweer gericht tegen Wilders' confrontatiepolitiek' was, waarmee de koningin volgens hen wederom 'de grenzen van haar speelruimte' had opgezocht.⁴²³ Volgens deze krant was er dat jaar namelijk 'tussen de regels door van alles te interpreteren'.⁴²⁴ Parallellen met haar toespraak uit 2007 vielen meteen op.⁴²⁵ Het feit dat Beatrix in 2010 weer had gekozen voor zo'n soort toespraak, kon volgens deze krant vooral worden beschouwd als haar antwoord op de opkomende beweging haar uit de regering te willen zetten: 'Zij heeft een mening over de politieke ontwikkelingen en is niet van plan die voor zich te houden'.⁴²⁶

De NRC ging eveneens in op de kwestie en stelde dat er wel een 'kwade wil' voor nodig was om het met de uitspraken van Beatrix over wederzijds respect oneens te zijn.⁴²⁷ Dat het Wilders toch weer was gelukt een negatieve reactie te formuleren, ditmaal in de vorm van een tweet, gaf voor hen slechts aan dat hij 'kennelijk de behoefte had om via veronderstellingen een open deur in te trappen'.⁴²⁸ In een ander artikel was deze krant voorzichtiger en vroeg de NRC zich af of de koningin met haar toespraak eventueel toch Wilders had willen aanspreken. 'We zullen het niet weten' meldde de krant, 'de koningin geeft geen toelichting'.⁴²⁹ Een ding dat ze wel zeker wisten, was dat de woorden van Funnekotter klopte: 'Haar woorden worden [...] op een goudschaaltje gewogen'.⁴³⁰ Daarnaast concludeerde dit artikel dat het koningshuis als instituut kwetsbaar was geworden en dat

---

⁴¹⁹ Bart Funnekotter, 'Kerststede onder de loep' in *de NRC*, 24-12-2010.

⁴²⁰ Raoul du Pré, 'Beatrix spreekt zich uit' in *De Volkskrant*, 27-12-2010.

⁴²¹ Hans Jacobs, 'Beatrix blijft zeggen wat ze wil' in *Het Parool*, 27-12-2010.

⁴²² Idem.

⁴²³ Idem.

⁴²⁴ Idem.

⁴²⁵ Idem.

⁴²⁶ Idem.

⁴²⁷ 'Wederzijds respect' in *de NRC*, 27-12-2010.

⁴²⁸ Idem.

⁴²⁹ 'Woorden op een goudschaaltje' in *de NRC*, 27-12-2010.

⁴³⁰ Idem.

er steeds meer mensen kwamen die de staatsrechtelijke positie van het koningshuis wilde veranderen en de politieke invloed van de koningin wilde beperken.⁴³¹

Het Parool zag geen vermeende politieke factor in de toespraak en berichtte dat 'Huis ten Bosch niet nog een keer trek' had gehad in zoveel commentaar als in 2009. De koningin had het volgens hen als gevolg hiervan gehouden bij een 'matig verhaal' dat 'een beetje vaag' was.⁴³² Het Nederlands Dagblad zag eveneens geen aanleiding tot kritiek, omdat Beatrix 'altijd erg voorzichtig' was.⁴³³ Hen viel vooral op dat Wilders wederom zo openlijk over de Kersttoespraak was gevallen: 'Kritiek van een politiek leider op de Kerstboodschap is een nieuw fenomeen'.⁴³⁴ Toch was de koningin niet voorzichtiger geworden en dat zou ook niet moeten, schreef Jan Willem Brouwer: 'Als ze nog voorzichtiger moet worden, blijft er niets over van haar boodschap'.⁴³⁵ Kortom in 2010 ontstond er wederom discussie over hoeveel Beatrix kon zeggen.

Politieke reactie als vaste gewoonte

Na de Kersttoespraak van 2011 kwam de vraag wat Beatrix wel en niet mag zeggen opnieuw op, wat maakte dat Koninklijk Huis deskundige Remco Meijer zich afvroeg: 'Heeft haar toespraak in deze vorm toekomst?'.⁴³⁶ Wederom had haar toespraak 'tot een stortvloed aan reacties' geleid en was het 'de laatste jaren bijna een gebruik [geworden] dat PVV-leider Geert Wilders reageert'.⁴³⁷ Ditmaal vroeg Wilders zich in een reactie af of Beatrix misschien lid was geworden van GroenLinks. Ook verschillende andere politici gaven hun reactie, waarin de koningin overwegend op instemming kon rekenen.⁴³⁸ Hieruit bleek, volgens De Volkskrant, dat 'de traditionele toespraak op Eerste Kerstdag volkomen gepolitiseerd [is] geraakt'.⁴³⁹ Een houding die volgens Meijer vooral 'sinds de millenniumwisseling en de opkomst van het populisme' structureel was geworden.⁴⁴⁰ Nu de Kersttoespraak zijn onschuld definitief was verloren, was het volgens hem tijd om 'een tikkeltje' te moderniseren.⁴⁴¹ Hij zou de Kersttoespraak met het aantreden van Willem-Alexander graag in een meer 'speelsere vorm' zien: 'Minder ernst geeft minder aanstoot'.⁴⁴² Een andere oplossing was volgens hem de afschaffing van de Kersttoespraak, omdat dit 'in elk geval één keer per jaar politiek

---

⁴³¹ 'Woorden op een goudschaaltje' in *de NRC*, 27-12-2010.

⁴³² In *Het Parool*, 27-12-2010.

⁴³³ 'Koningin behoedzaam in toespraken' in *Het Nederlands Dagblad*, 28-12-2010.

⁴³⁴ Idem.

⁴³⁵ Idem.

⁴³⁶ Remco Meijer, 'Zowel lof als kritiek na 'groene' rede Beatrix' in *De Volkskrant*, 27-12-2011.

⁴³⁷ Idem.

⁴³⁸ 'Politici loven rede Beatrix' in *De Telegraaf*, 27-12-2011.

⁴³⁹ Idem.

⁴⁴⁰ Idem.

⁴⁴¹ Idem.

⁴⁴² Idem.

gedoe' scheelde en de woorden toch altijd 'iets belerends en moraliserends' hadden.⁴⁴³ Ook de NRC zag dat politieke reacties op de Kersttoespraak een vaste gewoonte waren geworden en noemde 'alle exegetische en ophef' 'overdreven',⁴⁴⁴ omdat de invloed van de Kersttoespraak betrekkelijk klein zou zijn en het maar weinig gewicht had op het beleid van het kabinet.⁴⁴⁵ Iets dat ze overigens terecht vonden: 'In de constitutionele monarchie die Nederland is, past geen politieke invloed van het ongekozen staatshoofd'.⁴⁴⁶

Opvallend was dat over deze Kersttoespraak veel ingezonden reacties van lezers verschenen in de kranten. Zo schreef Ellen van den Berg in De Volkskrant dat ze het een 'mooie Kersttoespraak' vond, maar dat ze van de koningin in haar voorbeeldfunctie naast mooie woorden ook daden verwachtte, zoals het inleveren van (een deel van) haar riante inkomen.⁴⁴⁷ Toch waren ook onder de lezers de meningen verdeeld en vond Roelof Bouwman dat 'ons staatshoofd geen toespraken hoort te houden met een duidelijk hoorbare politieke ondertoon'.⁴⁴⁸ Volgens deze inzender had Beatrix nog altijd niet door hoe de verhoudingen er voorlagen: 'Ze leeft klaarblijkelijk nog in het verleden, toen thema's als de Europese eenwording, ontwikkelingshulp, het multiculturalisme en de idealen van Greenpeace nog onomstreden waren'.⁴⁴⁹

Een uitgelekt pleidooi voor een verenigd Europa

Haar allerlaatste Kersttoespraak hield Beatrix in 2012 en werd niet uitgebreid beschreven in de pers. Wellicht kwam dit voort uit het feit dat grote delen van de Kersttoespraak vroegtijdig bekend waren geworden. Dit lek zorgde er, volgens De Volkskrant, voor dat weer een stukje 'magie' werd doorbroken.⁴⁵⁰ Ook zou de ophef over het uitlekken van de toespraak ervoor gezorgd hebben dat 'de politieke lading van de Kersttoespraak' minder aandacht kreeg in de reacties.⁴⁵¹ Iets dat dit onderzoek enkel kan bevestigen gezien de opvallend weinige berichtgeving naar aanleiding van de Kersttoespraak van 2012.

Terwijl de toespraak wel degelijk een politieke boodschap bevatte volgens Trouw, namelijk het pleiten voor de Europese gemeenschap. Iets waar partijen zoals de PVV en de SP, die niets van Europa moesten hebben, het onmogelijk mee eens konden zijn. Desondanks hielden de politici zich dat jaar overwegend stil. Hoewel Wilders duidelijk wel moeite had met de uitspraken van Beatrix over Europa, twitterde hij slechts: 'Klein foutje in Kersttoespraak Koningin: "Europa, dat zijn we zelf"

---

⁴⁴³ 'Politici loven rede Beatrix' in *De Telegraaf*, 27-12-2011.

⁴⁴⁴ 'De invloed van een Kerstrede' in *de NRC*, 27-12-2011.

⁴⁴⁵ Idem.

⁴⁴⁶ Idem.

⁴⁴⁷ 'Ingezonden reactie' in *De Volkskrant*, 28-12-2011.

⁴⁴⁸ Idem.

⁴⁴⁹ Idem.

⁴⁵⁰ 'Vertrouwen' in *De Volkskrant*, 27-12-2012.

⁴⁵¹ Meindert van der Kaaij, 'Koningin pleit verdekt voor Europese Unie' in *Trouw*, 27-12-2012.

had natuurlijk moeten zijn “Europa, dat betalen we zelf”⁴⁵². De enige andere reactie kwam van PvdA-leider Diederik Samsom, die als voorstander van Europa zich vanzelfsprekend goed kon vinden in de tekst van Beatrix, aldus Trouw.⁴⁵³

Deelconclusie

De reacties in de kranten op de Kersttoespraken waren omvangrijker dan ooit in deze periode. Dit was aangewakkerd door het feit dat Geert Wilders als eerste politieke figuur kritiek ging leveren op de Kersttoespraak van 2007 en zelfs naar aanleiding hiervan de functie van de koningin wilde aanpassen. De kranten publiceerden uitgebreid en riepen ook hun lezers op een mening te vormen. Het oproepen tot meedenken en het delen van je mening over de Kersttoespraak, zetten zich door als trend in de rest van deze periode. Het was inmiddels normaal geworden om je fel uit te laten over de Kersttoespraak en de rol van de koningin in de samenleving.

Het feit dat de maatschappij was geactiveerd, bleek in 2009 na haar toespraak over de nadelen van het internet. Beatrix kreeg een enorme bak kritiek over zich heen, met name in het groot aantal ingezonden opiniebrieven van lezers. Hoewel haar toespraak juist zeer concreet was geweest en één van de weinige toespraken was waarin de persoonlijke mening van Beatrix helder naar voren kwam, bleek de toespraak misschien wel iets te veel weg te geven. Het bleek dat haar gedachtegoed maar weinig overeenkwam met die van de meeste Nederlanders en dat men zich totaal niet kon herkennen in haar uitspraken. Wat waarschijnlijk de reden vormt waarom Beatrix meestal had gekozen voor wat vagere toespraken. De koningin kreeg alom het verwijt dat zij zich zou vervreemden van het volk. Er ontstond in deze periode een toenemende kloof tussen de koningin en de maatschappij, mede het gevolg van de algemene trend van toenemende polarisatie binnen de samenleving. Voor- en tegenstanders van het koningshuis spraken zich steeds duidelijker uit. De reacties op de Kersttoespraak werden nog kritischer en feller van toon. Eén van de oorzaken van de kritiek was de steeds somberder wordende wereldvisie die Beatrix verspreidde. De tolerantie ten opzichte van de toespraken van Beatrix nam af.

De verdeeldheid in de samenleving rondom de Kersttoespraak bleek ook in 2010, toen Beatrix, koos voor een soortgelijke toespraak als die van 2007, waarop veel kritiek was geweest. In de reacties van de kranten kwam naar voren dat er meningsverschillen waren over of het verstandig was van Beatrix om te blijven zeggen wat ze wilde. Het ene commentaar luidde in navolging van Wilders dat Beatrix te veel de politieke grenzen opzocht. Uit ander commentaar bleek juist dat men het goed vond dat ze haar mond open deed en werd de wens uitgesproken dat zij nog openlijker moest kunnen spreken.

---

⁴⁵² Meindert van der Kaaij, ‘Koningin pleit verdekt voor Europese Unie’ in *Trouw*, 27-12-2012.

⁴⁵³ Idem.

Al met al was in deze periode het commentaar feller dan ooit en steeds vaker persoonlijk op Beatrix gericht, met name over hoe zij invulling gaf aan haar functie. Hoewel de Kersttoespraak al langere tijd niet meer als vanzelfsprekend werd geaccepteerd, was het vooral opmerkelijk dat ook politici zich waagden een standpunt in te nemen in deze discussie.

Eindconclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de reacties in de Nederlandse landelijke dagbladen op de Kersttoespraken van voormalig koningin Beatrix in de periode van haar regeren van 1980 tot 2013. In deze analyse zijn verschillende ontwikkelingen naar voren gekomen, die zich laten kenmerken door twee aspecten: Het feit dat het aantal reacties in de loop van deze periode flink is toegenomen en een verandering in de inhoud van die reacties, die in verband staat met de inhoud van de toespraken. Tevens is een omwenteling in de mediacultuur in deze periode zichtbaar geworden.

Vooraf de toename in de hoeveelheid reacties werd al snel zichtbaar in dit onderzoek. Waar in de beginperiode van Beatrix' ambt nog sprake was van weinig inhoudelijke reacties op de Kersttoespraak in de kranten, was er in de tweede periode van 1988 tot 1995 te zien dat er al meer werd gepubliceerd. Reacties ontstonden in die periode met name naar aanleiding van de twee spraakmakende toespraken van 1988 en 1994. In de daaropvolgende periode van 1996 tot 1999 namen de reacties verder toe. Kranten publiceerden vanaf dat moment elk jaar uitvoerige overzichten van alle reacties op de Kersttoespraken en droegen ook zelf bij aan de discussie. Na de millenniumwisseling nam de discussie in de kranten verder toe en werden er zoveel verschillende mensen aan het woord gelaten dat het aantal gepubliceerde artikelen over de Kersttoespraak een hoogtepunt bereikte. Dit geldt zeker ook voor de periode na 2007 toen politici zich zelfs meermaals gingen uitspreken, waardoor kranten nog uitgebreider gingen schrijven.

Dat het aantal reacties op de Kersttoespraken van Beatrix in de loop van haar regeerperiode toenam is duidelijk. Maar waarom namen de reacties toe? Dit heeft onder andere te maken met de inhoud van de Kersttoespraken van Beatrix die, in de loop van haar regeerperiode, meer gedurfd werd. Waar haar eerste toespraken van 1980 tot 1987 nog vrij algemeen waren geweest en de kranten weinig aanleiding zagen om er over te schrijven, zocht Beatrix in de daaropvolgende periode van 1988 tot 1995 wel enkele keren de grenzen op van wat zij kon zeggen, waardoor die toespraken voor meer en heftigere reacties zorgden. Het verband tussen de inhoud van de Kersttoespraken en de inhoud en omvang van de reacties is minder aan de orde vanaf 1996. Toen was te zien dat Beatrix' jaarlijkse toespraak vrijwel iedere keer veel en felle reacties oproep, iets dat niet per se werd veroorzaakt door het thema dat zij koos, maar meer verband hield met een algemene trend in de maatschappij waarin werd getwijfeld over de functionaliteit van het koningshuis. De invloed van de inhoud van de toespraak op het commentaar verdween echter nooit helemaal. Met name de persoonlijke keuzes van Beatrix, wat betreft haar toon en woordkeuze, zorgden nog altijd voor reacties. Zo had haar mate van somberheid invloed en gold ook dat hoe scherper en politiek gevoeliger de uitspraken van Beatrix, hoe meer reacties er kwamen. Daarnaast is er één hele duidelijke algemene conclusie naar voren gekomen: Hoe concreter en actueler de boodschap, hoe

uitgebreider de kranten aandacht besteedden aan de toespraak. Dit is te verklaren door het feit dat de kranten en hun lezers die toespraken waarschijnlijk beter begrepen. Bovendien geldt dat hoe concreter Beatrix in haar toespraak werd, des te gedurfter zij zich toonde. Het was dus een combinatie van factoren die er voor zorgde dat de ene toespraak meer reacties uitlokte dan de ander.

Anderzijds lijkt de toename in omvang van commentaar op de Kersttoespraak ook verband te houden met een meer algemene ontwikkeling binnen de mediacultuur. Bij het bestuderen van de reacties werd namelijk duidelijk dat kranten in de loop van deze periode steeds meer waarde gingen hechten aan meerstemmigheid en het publiceren van commentaar van verschillende aard. In de periode van 1988 tot 1994 was te zien dat er over het algemeen sprake was van genuanceerde reacties, waarin zowel ruimte was voor lof als kritiek. De kritiek die er was, richtte zich met name op het koningshuis als instituut. In de periode daarop van 1995 tot 1999 werd de kritiek feller van toon en werd Beatrix steeds persoonlijker bekritiseerd. Er tekende zich een duidelijk voor- en tegenkamp af. Kranten vonden het in toenemende mate belangrijk om verschillende meningen weer te geven. Mensen van allerlei expertises werden in dit kader aan het woord gelaten. Deze ontwikkeling zette zich voort na de millenniumwisseling, toen het tegenkamp nog kritischer en feller werd, maar er ook altijd nog ruimte was voor mensen die lovend spraken over de Kersttoespraak en de functionaliteit van de koningin. De meningen liepen dus flink uiteen en er heerste verdeeldheid. Deze twee kampen werden nog beter zichtbaar toen Geert Wilders zich in de laatste periode, vanaf 2007, negatief ging uitspreken over de Kersttoespraak. Hij zorgde er mede voor dat de verdeeldheid rondom de Kersttoespraak en de functionaliteit van de koningin leidde tot een situatie van polarisatie. Kritiek op Beatrix werd, in de laatste jaren van haar koningschap, definitief als normaal ervaren en was soms zelfs ronduit beledigend van toon. De tolerantie tegenover Beatrix en haar Kersttoespraak zakte tot een dieptepunt, waardoor onderwerpen die voorheen geen probleem hadden gevormd in deze periode onbespreekbaar werden. Een situatie die mede werd veroorzaakt door de algemene toenemende polarisatie in de samenleving vanaf 2000, dat ervoor had gezorgd dat de rol van Beatrix definitief was veranderd. Voor de koningin was het steeds lastiger geworden om de monarchie als samenbindend symbool te presenteren en werd het houden van een Kersttoespraak waarmee ze iedere Nederlander aansprak en tevreden stelde, bijna onmogelijk. Toch was te lezen in de kranten dat er, naast de critici, nog altijd mensen die bewondering hadden voor Beatrix en hoe zij invulling gaf aan haar Kersttoespraak. De tegenstellingen tussen de voor- en tegenstanders werden elk jaar opnieuw bevestigd in de uitgebreide nabeschouwing in de kranten.

In deze periode werd door de kranten niet zo zeer eigen commentaar gepubliceerd, maar werden vooral zeer omvangrijke overzichten gegeven van reacties van verschillende experts en politici. Een belangrijke verandering in de mediacultuur die in dit onderzoek is blootgelegd, is dan

ook dat kranten vanaf halverwege de jaren negentig meer belang gingen hechten aan meerstemmigheid. Waar kranten voorheen vooral opinievormers en -aanjagers waren, veranderden zij meer en meer naar opinieweergevers. Dit deden zij door zo uitgebreid mogelijk verslag te doen van de verschillende meningen die zich hadden gevormd rondom een kwestie en het aan het woord laten van experts die vanuit allerlei invalshoeken hun visie gaven. Kranten kregen wat dat betreft dus een passievere rol en objectiever karakter. Iets dat goed paste bij de ontzuilde signatuur die de kranten in deze periode definitief hadden aangenomen.

Het feit dat het aantal reacties zo was toegenomen, de toon van die reacties steeds kritischer was geworden en de kranten meer en meer belang waren gaan hechten aan meerstemmigheid rondom publicaties over de Kersttoespraak zijn factoren die bijdragen aan een onomstotelijke conclusie: De woorden van Beatrix werden op een goudschaaltje gewogen.

Bibliografie

- Abeling, Joris, *Teloorgang en wederopstanding van de Nederlandse monarchie 1848-1898*, (Amsterdam 1996).
- Baalen, Carla van, en Jan Willem Brouwer, *Koningin Beatrix aan het woord: 25 jaar troonredes, officiële redevoeringen en Kersttoespraken*, (Den Haag 2005).
- Beek, Ed van de, *De regels van de journalistiek*, (Leiden 1982).
- Blom, J.C.H., en J. Talsma, *De verzuiling voorbij*, (Amsterdam 2000).
- Chorus, Jutta, *Beatrix dwars door alle weerstand heen*, (Amersfoort 2013).
- Cramer, Nicolaas, *Parlement en pers in verhouding tot de overheid*, (Leiden 1958).
- De Gaay Fortman, W.F., in C.A. Tamse, *Koningin Wilhelmina*, (Haren 1981).
- Delpher krantendatabase voor de periode van 1980 tot 1994.
- Duiveland, Plemp van, *Journalistiek in Nederland*, (Amsterdam 1924).
- Elzinga, D.J., *De constitutionele monarchie in een veranderend Europa*, (Alphen aan de Rijn 2006).
- Fasseur, Cees, *Juliana en Bernhard. Het verhaal van een huwelijk. De jaren 1936-1956*, (Amsterdam 2008).
- Giebels, Lambert, *De Greet-Hofmans-affaire*, (Amsterdam 2007).
- Groeneveld, Philippe, *Koningin Wilhelmina een geschreven portret*, (Amsterdam 1990).
- Huijsen, Coos, *Beatrix de kroon op de republiek*, (Leiden 2005).
- Huijsen, Coos, *Nederland en het verhaal van Oranje*, (Amsterdam 2012).
- Joustra, Arendo, *Alle 33 Kersttoespraken: De persoonlijke redes van koningin Beatrix*, (Amsterdam 2013).
- Koch, Jeroen, *Oranje in revolutie en oorlog 1772-1890*, (Amsterdam 2018).
- LexisNexis krantendatabase voor de periode van 1994 tot 2013.
- Osta, Jaap van, *Het theater van de Staat*, (Amsterdam 1998).
- Wijfjes, Huub, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, (Amsterdam 2004).
- Withuis, Jolande, *Juliana: vorstin in een mannenwereld*, (Amsterdam 2016).